

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sandra Boršič

**Dekonstrukcija materinstva kot del ženske
identitete v pozni moderni**
Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sandra Boršič

Mentorica: red. prof. dr. Mirjana Ule

Somentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

**Dekonstrukcija materinstva kot del ženske
identitete v pozni moderni
Magistrsko delo**

Ljubljana, 2016

Iskrena zahvala mentorici red. prof. dr. Mirjani Ule,
ki je z veliko potrpežljivosti, znanja in topline
spodbujala moje delo in nastajanje te naloge.
Velika zahvala gre somentorici red. prof. dr. Tanji Rener,
ki je diskretno usmerjala vsebinski potek naloge
in dovoljevala svobodo izraza, ki ni vedno znanstveni jezik.

Dekonstrukcija materinstva kot del ženske identitete v pozni moderni

V prvem, teoretskem delu so zajete opredelitve družbenih sprememb v zahodnoevropskih državah in delno tudi v tranzicijskih postsocialističnih državah v drugi polovici 20. stoletja, ki so vplivale na spremembo življenjskih potekov posameznikov in oblikovanje »tekočih identitet«. Koncept socialne države (welfare) se iz življenja človeka pozne moderne umika in na mesto mehanizmov socialne podpore, zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja vstopa koncept fleksibilne delovne sile (workfare), ki skuša ljudem privzgojiti navajenost na mobilnost, prožnost v odnosih, dobro govorno kompetenco, iznajdljivost v razmerah z malo alternativami, sposobnost stopati v korak z najbolj nenadnimi reorganizacijami, sposobnost za prenašanje občasne nezaposlenosti, za hitro do- in prekvalificiranje, za določeno mero podjetnosti ipd. Spremembe v družbi pozne moderne so vplivale na življenjske poteke posameznikov, oblikovanje njihovih identitet, življenjskih izbir in življenjskih stilov. Spremembe so imele predvsem za posledico močno individualizacijo življenjskih biografij, še posebej ženskih. Spremembe trga delovne sile, višja izobraženost in mobilnosti so namreč zagotavljale ženskam lastno eksistenco, neodvisno od moške, in jo osvobodile njene tradicionalne, družinske in materinske vloge, kar pa je privedlo do deinstitucionalizacije družine in dekonstrukcije materinstva. Konec devetdesetih let 20. stoletja je prišlo do večjih demografskih sprememb, ki se kažejo v zmanjšanem številu porok in rojstev otrok, povečanem številu neporočenih skupaj živečih parov in izvenzakonskih rojstev. Ženske so se začele prostovoljno odločati za življenjski stil brez otrok (lifestyle without children), kar je vplivalo na upad rodnosti, odlašanje z rojstvi pri posameznikih; in pri mnogih se načrtovano rojstvo nikoli ne zgodi. Ženske, ki so se odločile za življenjski stil brez otrok, v Sloveniji obravnavamo v drugem delu naloge na podlagi poglobljenega intervjuja in narativnih zgodb žensk. Njihove odločitve so subjektivne in jih lahko tipiziramo v nekaj kategorij žensk glede na njihove odločitve: tiste, ki so odlašale z rojstvom otroka iz različnih razlogov, kot so kariera, študij, materialni pogoji; tiste, ki so se odločile, da živijo v toku družbenih sprememb in hočejo izkoristiti možnosti, ki jih ženske danes imajo, hkrati pa želijo ali mislijo, da želijo imeti družino; ženske, ki se aktivno odločijo, da ne bodo imele otrok. Na podlagi kvalitativne analize in teoretskih virov lahko zaključimo, da ženska v pozni moderni izbira stil življenja in usmerja potek svoje biografije glede na lastne življenjske okoliščine, ki so rezultat racionalnega premisleka (ekonomski dejavniki, stalnost zaposlitve, karierna pot, kakovost življenja, želje, afinitete in prioritete, samoizpolnitev, odgovornost do otrok, primerno partnerstvo), ter na podlagi zavestne odločitve o življenju brez otrok.

Ključne besede: deinstitucionalizacija družine, dekonstrukcija materinstva

Deconstruction of motherhood as a part of female identity in the Late Modernism

The first theoretical part expounds social changes in Western European countries as well as touches upon Post-Socialist countries undergoing transition in the second half of the 20th century. These changes shaped the course of human lives and resulted in “liquid identities.” At the time of the Late Modernism, the concept of a welfare state and its associated mechanisms of social support, health and retirement insurances, are slowly being replaced by the concept of workfare, a model advocating mobility, flexibility in relationships, eloquence, resourcefulness, adaptability to new and unusual reorganisations, willingness to bear occasional unemployment or attain extra or alternative qualifications, sense of entrepreneurship and so forth.

Changes of the Time affected peoples fates, forming of their identities, life decisions and lifestyles and had a profound impact on the individualisation of people’s biographies, particularly those of women, as changes in the labour market, better education and greater mobility allowed women their own existence independent of men. Thus, the grip of traditionally maternal and family-driven constraints loosened and led to the deinstitutionalisation of the concept of family and to the deconstruction of motherhood respectively. Drastic demographic changes of the 1990 resulted in fewer marriages and lowered birth rate, increased number of couples in cohabitation as well as illegitimate children. Women would begin voluntarily opting for a lifestyle without children, which brought about a decrease in births, advanced maternal age or even not having children at all.

Women, childless by choice, are elaborately presented in the second part of the Paper, based on extensive interviews and their life narratives. Choices made are subjective and are potentially classified into several categories: women who decided for childbearing postponement for career, studies, and material conditions; women who decided to use the occurring social change to their advantages and still wanted or believed they wanted a family; women who decided not to have children.

Based on quality analysis and theoretical sources we may conclude a woman in the Late Modernism is free to choose her own lifestyle and direct the course of her biography in accordance with her own life circumstances that are the outcome of a rational reflection (economic factors, employment stability, career path, life standards, wishes, affinities, priorities, self-fulfilment, responsibility to children, adequate parenthood) and a conscious decision.

Key words: the deinstitutionalisation of the concept of family and the deconstruction of motherhood

Kazalo

1	UVOD	7
2	TEORETSKI DEL	11
2.1	Vsakdanji svet pozne moderne	12
2.1.1	Družbene spremembe na prehodu iz klasične v pozno moderno.....	14
2.1.2	Spremembe družbenih odnosov in življenjskih potekov	16
2.1.3	Sprememba partnerskih in družinskih odnosov	18
2.1.4	Vpliv ideoloških aparatov države na vsakdanji svet posameznika pozne moderne (politika, kultura, religija, umetnost, mediji)	21
2.2	Teorija identitete in življenjski poteki v pozni moderni	29
2.2.1	Klasična teorija identitete	32
2.2.2	Teorija oblikovanja pozno-moderne identitete	34
2.2.3	Življenjski poteki posameznice in posameznika v pozni moderni	40
2.3	Ženska identiteta, ženske biografije in življenjski stili	43
2.3.1	Spol kot biološka (sex) in družbena oblika (gender) ženske identitete	45
2.3.2	Oblikovanje in dekonstrukcija ženske identitete v pozni moderni	52
2.3.3	Vpliv spremenjenih ženskih identitet na medsebojne, partnerske in družinske odnose.....	55
2.4	Vloga ženske v pozni moderni in njena prihodnost.....	63
2.4.1	Deinstitucionalizacija družine.....	64
2.4.2	Dekonstrukcija materinstva: Nove oblike komunikacije in vrednostnih sistemov žensk pozne moderne.....	68
2.4.3	Pozicioniranje ženske v družbi pozne moderne.....	75
2.4.4	(Ne)Ravnovesje med zasebnim in javnim življenjem ženske.....	78
3	EMPIRIČNI DEL: KVALITATIVNA ANALIZA NARATIVNIH ZGODB IN INTERVJUJA Z ŽENSKAMI BREZ OTROK.....	81
3.1	Analiza podatkov teoretskega in empirično-kvalitativnega dela	82
3.1.1	Analiza kvantitativnih podatkov	84
3.1.2	Vzorec žensk, vključenih v poglobljeni intervju in narativno zgodbo	96
3.1.3	Analiza kvalitativnih podatkov in interpretacija polstrukturiranega poglobljenega intervjuja in narativnih zgodb	96
3.1.4	Sklepi na podlagi interpretacije polstrukturiranega poglobljenega intervjuja in narativnih zgodb	107
4	ZAKLJUČEK	110
5	LITERATURA	113
	PRILOGA A: NARATIVNE ZGODBE (OSEM ZGODB ŽENSK BREZ OTROK)	116
	PRILOGA B: POGLOBLJENI INTERVJU (POGOVOR Z ŽENSKAMI BREZ OTROK – transkript)	136

1 UVOD

Nujnost pričujoče knjige izhaja iz te ugotovitve: ljubezenski diskurz je danes izjemno samotnen. Morebiti ga govorijo tisoči subjektov (kdo ve?), a podpira ga nihče; sorodne govorice so se ga popolnoma odrekle: ne menijo se zanj, podcenjujejo ga in se norčujejo iz njega, ki ni odrezan edinole od moči, temveč tudi od njenih mehanizmov (znanosti, vednosti, umetnosti). Če diskurz, njegova lastna sila na ta način prepusti naključjem neaktualnosti in ga izžene iz vsake črednosti, mu ostane le, da je kraj – četudi skromen – potrjevanja ... (Barthes 2002, 5).

Tako je zapisal Roland Barthes (1915–1980), semiolog, sociolog in jezikoslovec, v eseju *Fragmenti ljubezenskega diskurza*. Z esejem je želel aktualizirati pomen ljubezni, ki je izrinjena iz znanstvenih raziskovanj, in pokazati, kako je v vsakdanjem življenju pomembna, čeprav »nobena ljubezen ni izvirna«. Z neizvirnostjo je mišljeno tudi, da ljubezen ne izhaja samoniklo iz subjekta, marveč se odkrije prek indukcije tako v logičnem kot fizikalnem smislu.

Ljubezen ali potreba po njej, prepletena z identitetami v vseh zgodovinskih obdobjih človeškega razvoja, je še toliko bolj izrazita v sodobnem času, ko se soočamo z »izgubo ontološke varnosti« in pojavom »pomešanih identitet«, razpadom in/ali spremembo tradicionalnih odnosov, vrednot, institucij in življenjskih potekov. Zato se v okviru obravnavane teme, ki zajema pojme »dekonstrukcija materinstva« v pozni moderni, nenehno prepleta tudi »ljubezenski diskurz« v sodobnih družbah razvitega in globaliziranega sveta. Spremenjene družbene razmere so intenzivno posegle in vplivale na spremembo zasebnega življenja posameznikov. Tako se je moderni človek znašel v zadregi pri izbiri med trajnimi razmerji, ki predstavljajo obliko »tradicije« in neprožnosti, ter razmerjih, ki »ne zavezujejo« in predstavljajo »življenje brez obveznosti«. Anthony Giddens je izpostavil dejstvo, da je staro romantično idejo ljubezni kot ekskluzivnega partnerstva v procesu individualnega osvobajanja zamenjala »sotočna ljubezen«. Opredeli jo kot razmerje, ki traja le toliko dolgo, dokler prinaša zadovoljstvo obema partnerjema (Giddens 2000). Človek pozne moderne prakticira nevezanost ter strategijo prevlade in samouveljavljanja, ker je v življenju malo trdnih reči, za katere lahko rečemo, da bodo trajale (Bauman 2008). Zaradi nestalnosti življenjskih vzorcev in odnosov sodobni človek hrepeni po

ljubezni, za katero Beck pravi, da narašča sorazmerno z vse višjo stopnjo njene neuresničljivosti. Ta nenavadna zakonitost se skriva za številkami, ki izražajo kvote ločitev in vnovičnih porok, ter v iskanju novih oblik sobivanja moškega in ženske v izvenzakonskih skupnostih, pogodbenih zakonih, v borbah za združitev poklica in družine, v prizadevanjih za »novo« materinstvo in očetovstvo (Beck, Beck – Gernsheim 2006).

V nalogi se bomo poleg opredelitev splošnih družbenih okvirjev »globalnega sveta« in »tekočih identitet« osredotočili na problem žensk, ki se niso odločile za materinstvo. V **teoretskem delu** naloge bomo opredelili vsakdanji svet pozne moderne (spremembe družbe, odnosov in življenjskih potekov ter partnerskih in družinskih odnosov na prehodu iz klasične v pozno moderno), kot ga vidijo Bauman, Beck, Giddens; opredelili bomo identitete in življenjske poteke s poudarkom na spreminjanju ženskih identitet, biografij in življenjskih stilov ter preoblikovanje ženske vloge v pozni moderni, ki vpliva na deinstitucionalizacijo družine in dekonstrukcijo materinstva, kar so obsežno obravnavali Beck-Gersheim, Ule, Kuhar.

V prvem, teoretičnem delu naloge bomo uporabili deskriptivno in komparativno metodo strokovne literature in leposlovnih literarnih del. S pomočjo analize in komparacije temeljne strokovne literature bomo opredelili osnovne pojme in družbene pojave, ki vplivajo na spremembe ženskih biografij, medsebojnih in partnerskih odnosov, odnosa do starševstva, ter dekonstrukcijo ženske identitete v pozni moderni z literarnimi vpogledi, ki vnašajo žlahtnost simbolnih pomenov in figur ter slikovitost leposlovnega izraza.

V **empiričnem delu** naloge bodo raziskani konkretni problemi, s katerimi se soočajo ženske današnjega časa, ki se zavestno niso odločile za materinstvo (lifestyle without children). Predvsem njihove razloge, zakaj so se odločile za takšen način življenja ter v kakšni meri čutijo breme osvobajanja izpod tradicionalnih vlog, ki so jim in jih še vedno narekujejo patriarhalni sistemi. Vendar so družbene spremembe tako globoko posegle v identiteto žensk in moških, da so povzročile močno individualizacijo življenjskih biografij, še posebej ženskih. Odločitev, da se bo ženska posvetila drugim vidikom življenja, postaja predmet raziskav znotraj širših družbenih pojavov,

predvsem sprememb trga delovne sile, izobrazbe in družbene mobilnosti (Bauman 2002; Beck, Elisabeth Beck – Gernsheim 2006; Giddens 1991).

V empiričnem delu bodo domneve preverjene na podlagi kvantitativnega pristopa (obstoječe baze podatkov: dokumenti Statističnega urada RS, Slovenskega javnega mnenja in mednarodnih baz podatkov, ki zajemajo podatke o številu novorojenčkov, partnerskih odnosih, številu porok, izvenzakonskih skupnostih, samskih ali drugih oblikah skupnosti), kvalitativnega pristopa s polstrukturiranimi poglobljenimi intervjuji z ženskami, starimi od 35 do 40 let, ki nimajo otrok (8 žensk), ter poglobljenimi zapisi biografij posameznic – narativne zgodbe (8 žensk).

V nalogi bo zajet vzorec šestnajstih žensk, ki so rojene v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (med letoma 1975 in 1980). Izobraževale so se v devetdesetih letih 20. stol. in so konec devetdesetih in/ali v začetku tisočletja dobile svojo prvo zaposlitev. Kot del življenjskega stila so se odločile za življenje brez otrok. Nekatere med njimi so v partnerskih odnosih, poročene, v izvenzakonski skupnosti, začasnem partnerskem razmerju ali samske.

V zadnjih šestdesetih letih v visoko razvitih industrijskih državah opazamo naraščajoči trend manjšega števila rojstev. Želja po otroku ni več nekaj samoumevnega. Prav tako ni samoumevno, da se dva, ki se ljubita, tudi poročita ali da spočneta otroka. Ljubezen do otroka, večna, naravna povezava, zakoreninjena v genih, v zgodovini človeštva ni več tako preprosto enoznačna. Nekoč samoumevne zadeve so postale nekoliko bolj kompleksne. Na to so vplivale spremembe ženskih biografij in identitet pozne moderne, ki so del družbenih in individualnih procesov v življenju žensk (Beck, Elisabeth Beck – Gernsheim 2006). Te spremembe so se dogajali v prejšnjem stoletju, izrazito intenzivno pa od šestdesetih let prejšnjega stoletja v razvitih državah kapitalizma (Senett 1998). V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja se v obliki ženskih gibanj navzven nakazujejo spremembe v zavesti in dejanjih žensk v Sloveniji v odnosu do sebe, njihove vloge v družbi in v zasebni sferi, vendar se intenzivnejši procesi začnejo konec devetdesetih let. Tranzicija in spremembe trga delovne sile v Slovenije niso povsem primerljive z razvitimi kapitalističnimi in postsocialističnimi državami. Slovenija je bila že pred tranzicijo v ekonomskem in kulturnem smislu izjema, sploh glede rodnosti. Že v začetku osemdesetih let se kažejo isti trendi kot v Zahodni Evropi. Vsekakor pa sta

globalizacija in individualizacija globoko posegli v spremembe življenjskih potekov, v spremembe odraščanja, pojav mladih odraslih, v spremembe na področju partnerskih in družinskih odnosov ter pri odločanju biti z ali brez otrok (Ule, Kuhar 2003).

2 TEORETSKI DEL

Na dolgi rok je postalo očitno, da je najbolj spektakularen in najbrž tudi najbolj dosleden rezultat planetarne razširitve Zahoda počasna, a neusmiljena proizvodnja človeških odpadkov, natančneje odpadlih ljudi, ki jih ekonomski cikel ne potrebuje več, da bi se dopolnil, in jih zato ni mogoče oskrbeti v družbenem okviru, prilegajočem se kapitalistični ekonomiji /.../ Današnji zapuščeni moški in ženske domnevajo, da so zgolj figure v igri drugih; nič jih ne varuje pred potezami velikih igralcev: ti jih zlahka vržejo na smetišče, ko se z njimi ne morejo več okoriščati. Današnje moške in ženske – zavedno ali nezavedno – preganja duh izključenosti. Zavedajo se, da so padli iz funkcionalnega sistema, naj si bo v Indiji, Braziliji ali Afriki, pa tudi v številnih okrožjih New Yorka in Pariza, in ne bodo več imeli dostopa do tistih, ki so v sistemu še ostali. (Bauman 2008, 41–47)

Nova družbena situacija je utrdila prepričanje, da je »državljanstvo« izgubilo nekdanji pomen, ki ga je nacionalna država dajala posameznikom pri njegovi identifikaciji in oblikovanju nacionalne identitete večji del obdobja moderne zgodovine. Tako se tudi koncept socialne države, ki pozna mehanizme socialne podpore, zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, iz življenja človeka pozne moderne umika. Na mesto koncepta socialne države (welfare) vstopa koncepti fleksibilne delovne sile (workfare). Koncept fleksibilne delovne sile skuša ljudem privzgojiti navajenost na mobilnost, prožnost v odnosih, dobro govorno kompetenco, iznajdljivost v razmerah z malo alternativami, sposobnost stopati v korak z najbolj nenadnimi reorganizacijami, sposobnost za prenašanje občasne nezaposlenosti, za hitro do- in prekvalificiranje, za določeno mero podjetnosti (Bauman 2008). Zato se je oblikovanje identitet pozne moderne začelo ravnati po logiki ciljne racionalnosti (ugotavljanje, kako so privlačni cilji, ki jih je mogoče doseči z viri, ki so na voljo). Sestavljalec identitet pomeša raznovrstne stvari iz tistega, kar ima pri roki, tako da ustvari sebe kot *bricoleur*. Taktika je bolj oblikovana kot pa oblikovalna, prej izid izkoriščanja priložnosti kakor proizvod načrtovanja (Bauman 2002).

Življenjski potek posameznika oz. posameznice se je začel urejevati okoli »odprtega izkustva« (Giddens 1991), ne na podlagi ritualiziranih biografskih prehodov in obredov. Večja izbirnost življenja postavlja pod vprašanje tudi izbiro življenjskih

oblik. Tako tudi starševstvo ali družina ni več življenjska samoumevnost, ampak stvar individualne presoje; kdaj, zakaj, če sploh!? Če je bila do zdaj odločitev za družino, otroke »normalna«, »pričakovana« ali implicitno »zaukazana«, jo izbirnost naredi za manj normalno, manj pričakovano in predvsem manj samoumevno. Teh procesov pa seveda ne moremo videti in zagovarjati samo kot znak družbenega razvoja ali družbenega napredka, kajti v obliki, kot se dogajajo, je veliko implicitnih socialnih pritiskov in v izbirah veliko omejitev, življenjskih stisk in tesnobe. Ni vse, kar se kaže kot »izbira drugačnosti«, tudi dejanska odločitev za drugačnost in še manj zaželena izbira. Lahko je edina možna izbira ali nesprenemljiva danost, dejstvo, okvir delovanja. Tu smo na zelo občutljivi in tanki črti med svobodno voljo posameznikov in posameznic, da se svobodno odločajo o svojem življenju in predvsem o rojstvih in življenjih svojih otrok, ter med potrebami držav, da se reproducirajo in obnavljajo v novih generacijah (Ule 2008).

2. 1 Vsakdanji svet pozne moderne

Dvajseto stoletje. Kaos ali kolaž številnih dogodkov, prizorov, zvokov, misli, dejanj, identitet? Stoletje vojn, revolucij, nasilja, totalitarnosti. Stoletje izrazitega tehnološkega napredka, razvoja človekove misli in ustvarjalnosti, ki se je izrazila skozi psihoanalizo, filozofijo, umetnost. Je hkrati stoletje »zagledanosti v realno«, v materijo in prakso. Najbolj strnjeno stoletje po intenzivnosti dogajanja in spreminjanja, ki je naznanjalo dobo moderne. Njen prihod ter napredovanje lahko opazujemo skozi številne in različne kazalce. Med njimi najbolj izstopa spremenljivo razmerje med časom in prostorom. V moderni dobi ima čas zgodovino, hitrost gibanja skozi prostor postane stvar človekove domiselnosti, domišljije in iznajdljivosti. S svojo pridobljeno fleksibilnostjo in ekspanzivnostjo je moderni čas postal predvsem orožje za osvajanje prostora. Čas postane dejavna in dinamična stran v boju, stran, ki je bila vselej v ofenzivi: napredujoča, osvobajajoča in kolonizirajoča sila. Tako sta hitrost gibanja in dostop do hitrejših sredstev v modernih časih postajala glavno orodje moči in gospostva.

V zgodovinskem in družbenem smislu se je 20. stoletje zgostilo okrog dveh svetovnih vojn, okrog razvitja in propada komunizma ter kapitala in globalizacije. Globalizacija je pojav pozne moderne in je za njo značilno obdobje radikalnih sprememb v ureditvi

človeškega sobivanja in v družbenih razmerah, ko je gibanje tako pospešeno, da informacija, moč, kapital dosegajo svetovne razmere »istočasnosti«. Moč se lahko premika s hitrostjo elektronskega signala in je tako čas, potreben za gibanje njenih bistvenih sestavin, zmanjšan na trenutek. Moč je postala eksteritorialna, odpornost prostora je nič več ne zavezuje ali upočasnjuje. Tako so multinacionalke (globalna podjetja z razpršenim in spremenljivimi lokalnimi interesi in lojalnostmi) izvor in posledica te globalizacije oziroma globalne ekonomije, ki ne potrebuje države, etničnosti ali jezika za svoj obstoj. Gre za transnacionalni sistem in institucije (Bauman 2002, 16).

Dvajseto stoletje je prizorišče apokaliptičnih in grozovitih dogodkov, kot so koncentracijska taborišča, plinske celice, mučenja, organizirani državni zločini, kolonializem pod okriljem demokracije. To je stoletje zmagoslavja kapitalizma in svetovnega trga. Badiou (2005) pravi, da je to liberalno stoletje, v katerem parlamentarizem in njegova opora odpirata »*kraljevsko pot nepomembnim idejam*«, še zlasti od šestdesetih let (Badiou 2005, 12).

Tako je dvajseto stoletje zaznamovano z vojnami in transformacijami družbe, odnosov in človeka. Intenzivna hitrost sprememb se preveša tudi v enaindvajseto stoletje. Badiou (2005) se sprašuje: »Ali Človek prihaja, mora priti na način eksistence ali misli?« Na vprašanje si odgovarja s trditvami Sartra in Foucaulta: »Sartre pravi, da je Človek prihodnost človeka; Foucault pa, da je človek svoja lastna preteklost« (Badiou 2005, 214). On pa dodaja, da v 21. stoletju prevladuje ideologija, da je človek le živalska vrsta, ki obstaja kot pomilovanja vredna žival, ter da človek, če ni neskončen program svoje lastne absolutnosti, zasluži le to, da izgine (Badiou 2005, 214). Te radikalne misli treh filozofov pojasnijo človekovo bistvo: je vrsta (živalska), ki se nenehno spreminja, njegova prihodnost je rezultat njegove preteklosti. Ta trenutek sedanjosti pa je resničen, je vmesni prostor, ki ga je treba napolniti z vsebino, ki so jo narekovali minuli dogodki, da bi lahko vstopali v prihodnje dogodke. Če človek ne izpolni svojega temeljnega poslanstva lastnega bistva, ni vreden, da preživi kot vrsta (predvsem v sferi lastne nehumanosti). V nadaljevanju bomo poskušali odkrivati življenjsko pot in smer življenja Človeka, ženske in moškega.

2.1.1 Družbene spremembe na prehodu iz klasične v pozno moderno

Začetek 20. stoletja je veliko obetal, za razliko od poznejših desetletij vse do konca devetdesetih. Leta 1900 je Freud objavil *Interpretacijo sanj*, s čimer pride do psihoanalitične revolucije. Leta 1902 Lenin ustvari moderno politiko, ki je opisana v delu *Kaj storiti?* 1905 Einstein postavi *teorijo relativnosti in kvantno teorijo*. Leta 1908 Schönberg ustvari pogoje za razvoj *atonalne glasbe*. Nastajajo odlični Jamesovi in Conradovi romani, Proustovo *Iskanje izgubljenega časa* in Joyceov *Ulikses*. Husserl razvije fenomenološki filozofski pristop. Temelje in razvoj dosežeta *matematizirana logika in jezikovna filozofija* skozi dela Fregeja, Russella, Hilberta in Wittgensteina. V slikarstvu se pojavita Picasso in Braque. Tudi *film*, ki je komaj izumljen, najde v Meliesu, Griffithu in Chaplinu svoje genije. To so bili veliki obeti in čudeži razvoja ter kreativnosti z začetka 20. stoletja. Leta 1914 se zgodita brutalen prelom in prva svetovna vojna. Ta naznani stoletje grozovitega nasilja nad človekom na vseh koncih sveta. Začne se obdobje dolge, boleče in mučne tragedije 20. stoletja. Razen svetovnih in kolonialnih vojn se zgodijo tudi komunistične/socialistične revolucije, ki svet razdelijo na dvoje, na vzhod in zahod, na socialističen in kapitalističen blok. Konec osemdesetih se tudi ta iluzija razdre in se začne velik, še bolj intenziven pohod globalizacije. Znotraj teh družbeno-političnih dogodkov so se rojevali, delovali in »mislili« 20. stoletje tudi veliki »duhovi« tega časa, ki so ga zaznamovali skozi svoje znanstveno, humanistično in umetniško delo. Sem sodita *Bauhaus* in *avantgarda* v dvajsetih in tridesetih letih, pa pozneje ekzistencializem ter razcvet družboslovnih ved, da ne omenimo pospešenega in revolucionarnega razvoja sodobnih tehnologij, informatike, medicine in genetike. Vmes se je zgodila še druga svetovna vojna in Badiou (2005) se sprašuje:

Grozovita trideseta, štirideseta pa tudi petdeseta leta s svetovnimi vojnami, s kolonialnimi vojnami, neprosojnimi političnimi konstrukcijami, množičnimi pokoli, velikanskimi in negotovimi podvigi, z zmagami za tako visoko ceno, da bi jim raje rekli porazi, ali je vse to v kakšnem razmerju oziroma nerazmerju z na videz svetlo, tako ustvarjalno, tako civilizirano zasnovo, kakšno tvorijo prva leta tega stoletja? (Badiou 2005, 17).

Dilemo razreši s trditvijo, da je »20. stoletje od določenega trenutka mučila ideja o spremembi človeka, o kreaciji novega človeka«, kar so še posebej poudarjale oktobrska revolucija in ostale socialistične revolucije, ki so ji sledile v Evropi in po svetu (Badiou 2005, 18). Temu sta se pridružila še totalitarnost fašizma in nacizma, ki sta ravno tako poudarila »totalno« spremembo družbe in rojstvo novega človeka – nadčloveka.

Zasnova oblikovanja novega človeka je dana v začetku stoletja s pojavom psihologije, psihoanalize, teorije relativnosti, novih oblik umetniškega izraza (kubizem, futurizem, film). Vsaka nova kreacija je zahtevala uničenje starega. Ta »zahteva« je imperativ moderne dobe in celotnega 20. stoletja. Nekateri ideologi so jo razumeli dobesedno, predvsem v njegovi prvi polovici, in so jo poskušali uresničiti skozi destrukcijo in uničenje. Tako si je zadeve predstavljala *avantgarda*, bodisi skozi *komunistični manifest*, *futurizem* in *Marinettijev manifest* ali *dadaizem* in *Bretonov manifest* (francosko *avant-garde* – predstraža, predhodnica; pogosto uporabljen izraz v umetnosti in politiki z začetka 20. stoletja, pojem zajema proletarsko revolucijo, futurizem, dadaizem in opisuje ljudi ali dela, ki so nova, običajno eksperimentalne narave).

Tudi veliki totalitarni sistemi, ki jim je vladala ideja skupnosti, so zastavili preoblikovanje človeka kot prednostno nalogo. Njihovi ideologi so zagovarjali vojno in revolucijo, ki je temelj sprememb družbenih sistemov, kolonizacije čim večjega dela sveta in njihovih prebivalcev. S človekom 20. stoletja se je zgodilo podobno kot s sodobno umetnostjo, »približno tako, kot so bili zvoki in oblike iztrgani iz svoje tonalne in figurativne harmonije« kot material, je človek moderne, predvsem pozne moderne postal material, sestavljen iz »delčkov« sebe, ki jih je treba nenehno konstruirati na novo, rekonstruirati in spreminjati v skladu z nenehnimi spremembami in zahtevami sodobnega časa (Badiou 2005, 19).

Tako je **moderna doba** naznanila procese, ki so se intenzivirali v pozni moderni. Gre predvsem za obdobje povečanja individualizacije v vseh družbenih sektorjih. Pojav individualizacije nadomesti nekoč tradicionalni družbeni položaj, določen s prisilnim in obveznim samodoločanjem, izraženim skozi stanove in razrede. Bauman (2002) pravi:

Ko so se togi okvirji stanov zlomili, se je samoidentifikacijska naloga, postavljena pred moške in ženske zgodnje moderne dobe, zvedla na poziv k

življenju, ki ustreza vrsti (živi tako kakor živijo sosede), k dejavni konformnosti porajajočim se razrednim družbenim tipom in vzorcem vedenja, k posnemanju in ravnanju po modelu akulturiranja, nezaostajanja, neodstopanju od norm. Razredna delitev je bila stranski proizvod neenakega dostopa do virov, potrebnih za učinkovito samouveljavljanje. Razredna akcija je bila kolektivna, razredno usmerjena akcija za tiste nižje na družbeni lestvici tako naravna in stvarna, kakor je bilo individualno uresničenje življenjskih ciljev za njihove delodajalce. Obdobje moderne traja do faze zatona fordizma konec 50-ih let. (Bauman 2002, 43).

Obdobje po težkem fordovskem kapitalizmu, za katerega je bil značilen svet zakonodajalcev, rutinskih načrtovalcev in nadzorov, avtoritet, dorečene sedanjosti, se z intenziviranjem procesov razvoja individualizma prevesi v pozno moderno. Tako je v moderni in fordizmu dominirala strojna oprema ter obsedenost z veličino (*»večje je boljše, velikost je moč, količina je uspeh«*) in teritorialnim bogastvom, ki sta bila trdno ukoreninjena ali naložena globoko v zemlji. V pozni moderni pride do pojava *»lahkega kapitalizma«*, ki je porabniku *»prijazen«*. Stare avtoritete ni zrušil, temveč je vpeljal nove. Nobena pa ne more dolgo ohraniti avtoritete. Družba ne odrešuje več in vso odgovornost prenese na posameznika. Lahki kapitalizem je obseden z vrednostjo, kar Bauman (2002) ponazori z izjavo Daniela Cohen, sorbonskega ekonomista: *»Kdor začne kariero v Microsoftu, nima pojma, kje bo končal. Prav obratno pa je začetek pri Fordu ali Renaultu skoraj gotovo pomenil, da bo kariera potekala na istem mestu. Danes kapital potuje lahkotno – v ročni prtljagi, v kateri ni drugega kakor poslovni kovček, mobilni telefon in prenosni računalnik.«* (Bauman 2002, 45).

2.1.2 Spremembe družbenih odnosov in življenjskih potekov

Pozna moderna ponuja vse večjo izbiro življenjskih poti in oblik, tudi posamezni prehodi niso več družbeno določeni, so stvar individualne izbire in kreacije. To je povzročilo velike spremembe v odraščanju, socializaciji in biografski kontinuiteti. Tako zaposlitev, delovno mesto, partnerski odnos, starševstvo ali družina niso več življenjska samoumevnost, ampak stvar presoje posameznika.

Življenjski potek je glavna institucija socializacije, ker določa normativni okvir, ki daje smernice za biografski potek ter socialno uvrščanje posameznic in

posameznikov. Pojem »življenjski potek« je psihološki (spremembe v biografskih izkušnjah, identiteti in socialni vključenosti skozi življenje) in sociološki (družbene, institucionalne strukturne spremembe v socialnem in zgodovinskem času, ki vplivajo na življenjski potek). Najpomembnejši dejavniki, ki usmerjajo, urejajo in vplivajo na življenjske poteke:

1. družbena in normativna delitev vlog, položajev in resursov,
2. institucionalni dejavniki, kot so rituali in institucije prehodov, generacijski pritisk, medgeneracijska razmerja; makrodružbeni procesi,
3. pomembni življenjski dogodki, biografske spremembe, ki posamično ali skupno, zaželeno ali nezaželeno vplivajo na življenjski potek.

Življenjski potek se giblje v treh časovnih dimenzijah: biografski, socialni in zgodovinski čas. Tako eden pomembnejših raziskovalnih problemov postane, kako biografski čas, posamični življenjski potek postane družbeno ustvarjena pot z družbeno zaznamovanimi in pomenljivimi kažipotmi (Ule 2008).

Sodobni življenjski poteki in odraščanje kot tudi koncepti mladosti in odraslosti doživljajo velike spremembe v pojmovnem/konceptualnem smislu ter vsakdanjem življenju in svetu. Klasična moderna je poznala tradicionalne izbire, ustaljen red navad in je jasno ločila prehode posameznih življenjskih obdobj (otročstvo, mladost, odraslost, starost). Za vsako od teh so bile določene najpomembnejše dejavnosti, okrog katerih so se zgoščala poglobljena življenjska pravila in norme.

Mladi odraslost več ne prepoznajo z objektivnimi kazalci, kot so dokončanje šolanja, stalna zaposlitev, lastna družina, temveč z različnimi subjektivnimi kazalci. Za njihovo občutenje odraslosti je ključna neodvisnost od doma. Neodvisnost za njih pomeni materialno neodvisnost od staršev in institucij odraslih. Samostojnost zanje pomeni sposobnost za oblikovanje svojega življenja in identitete, brez vpletanja odraslih v načrtovanje življenja (Ule 2008).

Nove oblike življenjskih potekov, ki jih producira pozna moderna, ter družbeno konstruirana mladost so zaradi podaljšanega obdobja izobraževanja in poznega vstopa v sfero ekonomske neodvisnosti pripeljale do pojava mladi odrasli, ki podaljšuje mladostniški moratorij (tisti, ki še niso dosegli ekonomske samostojnosti ali nimajo redne zaposlitve, lastne družine ali živijo v izvornih družinah, kljub starosti in izobrazbi, ki so jo dosegli po tradicionalnih merilih). Raziskovalci identitetnih sprememb v obdobju mladosti so ugotovili, da se kriza identitete seli v obdobje mladih odraslih. Novejše raziskave kažejo, da se mladi odrasli spopadajo s krizami

identitete na dva načina, in sicer prek razvojne strategije reševanja krize identitete (občutek lastne odgovornosti in dejavnega usmerjanja življenjskih tokov) in izogibovalne usmeritve (težnja po konformnosti, socialna pričakovanja, izogibanje identitetnim odločitvam). Sicer pa Cote (Cote po Ule 2008, 245) ugotavlja, da v pozni moderni ni več pomembna stabilna identiteta za delovanje v odraslosti. Zato so identitetni zaostanki ali konfuzije povsem normalen pojav, tako kot so tudi ugotavljali Beck, Giddens, Bauman.

Takšna oblika življenjskega poteka vpliva na oblikovanje difuznega identitetnega statusa (generacija jojo in reverzibilni prehodi), za katerega so značilni:

- obdobje intenzivnega identitetnega raziskovanja,
- doba nestabilnosti in sprememb (v bivalnih razmerah, odnosih, delu, izobraževanju),
- obdobje največje osrediščenosti na sebe, samouresničitev,
- obdobje intenzivnega občutka vmesnosti med mladostjo in odraslostjo,
- obdobje spreminjanja življenja.

Cote (2000) ugotavlja, da so zahodne družbe v zadnjih desetletjih šle v infatilizacijo ter smer enostranske nedozorele odraslosti, ki je rezultat potrošniške družbe, ki spodbuja nezrele odrasle s šibkim jazom ter dobro razvitimi nezavednimi impulzi in potrebami po takojšnjih zadovoljitvah svojih želja in potreb. Zato morajo odrasli opraviti s ključnim identitetnim delom, kar je nekoč sodilo v domeno mladosti. Predvsem morajo hoteti odrasti, namesto koprneti po mladosti. Odraslost danes pomeni reprezentacijo tega, kako ljudje upravljajo z negotovostmi in možnostmi sodobnega sveta, v katerem so postali odgovorni za svojo usodo in kjer lahko izbirajo, kateri avtoriteti ali vrednostnemu sistemu bodo sledili. Nekoč so odrasli socializirali mlade, danes je obratno. Postajamo družba kolektivnih nezrelih, nedoraslih ljudi. Na ta način se ustvarja nekakšen kulturni narcisizem, ki so ga včasih imeli za motnjo, danes pa se zdi, da je koristen, saj takšen tip osebnosti najbolje uspeva v sodobni družbi (Cote v Ule 2008, 250–251).

2.1.3 Sprememba partnerskih in družinskih odnosov

Moderni človek se je znašel v zadregi, kakšen odnos izbrati: trajen, kar predstavlja obliko »tradicije« in neprožnosti ali razmerja, ki »ne zavezujejo« in predstavljajo »življenje brez obveznosti«. Na eni strani je hrepenenje po njih, na drugi pa strah, saj

moderni človek ne ve, kako bi ustvaril vezi, in ne ve, kakšne vezi si sploh želi. Ljubiti pomeni biti pripravljen deliti in premešati dve biografiji, od katerih vsaka nosi različno prtljago izkušenj in spominov ter vsaka hodi svojo pot; pomeni pa tudi sporazum o prihodnosti, torej veliko neznanko (Bauman 2008, 61).

Zaradi nepredvidljivosti odnosov vsa partnerstva nenehno prežema tesnoba. Tudi možnost lahkotnega odhoda je, sama po sebi, velika ovira za ljubezen, ki nas izpolnjuje. Takšna ljubezen terja dolgotrajne napore, in ni verjetno, da se jih bo človek pozne moderne sploh lotil, saj dobiček ni sorazmeren vložku. Večina jih ni pripravljena plačevati visoke cene, če so na trgu dostopni cenejši nadomestki (Bauman 2008, 61).

Skozi razkroj tradicionalnih družbenih identitet na področju zasebnosti ter povečano stopnjo individualizacije se kažejo novi pojavi in nasprotja med moškimi in ženskimi vlogami. Do teh sprememb so privedli pojavi svobodnega trga delovne sile ter vključitev žensk v delovne in izobraževalne procese, kar je vodilo k temu, da je nekdanja ena poklicna biografija (moževa) dopolnjena še z žensko poklicno biografijo. V 19. stoletju s pojavom industrijske družbe pride do ločitve med delom v pridobitnih dejavnostih in družino, med javno in zasebno sfero. Vzpostavijo se oblike male družine, ki se danes spet detradicionalizirajo, ter novi spolni red. Takrat so bile ženske pristojne za oskrbovanje družine in zakonske zveze, danes pa množično prodirajo na trg delovne sile. Ljudje so živeli v skladu s stereotipi »moškega« in »ženskega«, danes se osvobajajo iz kalupov stanovsko opredeljenih vlog, čeprav je ta porazdelitev še vedno neenakopravna in obstaja kljub enakim stopnjam izobrazbe moškega in ženske. Ženske svojo neenakost vse bolj ozaveščajo, so pa kljub temu relativno neuspešne pri uveljavljanju svojih legitimnih pravic.

Družbene spremembe, spremembe na trgu delovne sile, v stopnji izobraženosti in mobilnosti so vplivale na spremenjena medsebojna, partnerska razmerja ter družinske odnose. Navidezna enotnost in stalnost pojmov, kot so družina, zakonska zveza, starševstvo, mati, oče itd., v sebi prikrivajo naraščajočo raznovrstnost položajev in situacij, v katerih so se znašli moški in ženske, predvsem pa je načet stari »mačistični kliše«. V odnose vstopajo novi pojmovni konstrukti, ki označujejo nove vloge, v katerih so se znašli moški: razvezani očetje, očetje edincev, očetje samohranilci, brezposelni očetje. Sodobni moški želi pokazati čustva in ranljivost. Razvija nov odnos do spolnosti z več spoštovanjem do partnerice. Vendar se pojavi izrazit konflikt, ki odseva skozi novo delitev vlog v družini, in sicer v različnem dojemanju moško-

ženskih vlog. Beseda »izenačenje« ali »enakost spolov« ima za moškega drug pomen kot za žensko. Moški tega ne razume v smislu izboljševanja izobrazbe in poklicnih možnosti žensk ter njihovo manjšo obremenjenost z gospodinjski deli, temveč v smislu povečane konkurence na trgu delovne sile, žrtvovanja lastne kariere in povečane obremenitve v gospodinjstvu (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 32).

Pojavi industrijske družbe, ki so vplivali na vse večjo izenačitev moških in žensk, so ogrozili tradicionalne temelje družine in redefinirali zakonske zveze, spolnost, starševstvo. Intenzivni procesi individualizacije in emancipacije žensk so privedli do velikega razkola med spoloma. Sodobna ženska in moški sta, sicer osvobojena tradicionalnih norm in spolnih vlog, prisiljena v iskanje dvojine in sreče v intimnem partnerstvu, ki naj bi jima nudilo varnost pred praznino in nelagodjem pozne moderne, v kateri so socialni stiki vedno bolj redki in »tekoči« (Bauman 2008). Kljub temu Taylor pravi, da je pristnost v resnici ideal, za katerega se je vredno zavzemati, da ga lahko razumsko utemeljiš, kaj vključuje, ter da je pomemben v praksi za preživetje sodobnega človeka. Pristnost vključuje, da človek sam najde obliko svojega življenja, ki se upira konformizmu (Taylor 2000, 61).

Kako to pristnost doseči glede na dejstvo, da so posamezniki odnos med spoloma opredelili kot »konflikt stoletja«? Po mnenju Beck – Gersheimove (2006) se »konflikt stoletja«, ki se izraža v osebnih konfliktih med moškimi in ženskami, v vzajemnem pripisovanju krivde in razočaranj znotraj medsebojnih odnosov, lahko razrešuje le postopoma ob osvobajanju iz stereotipov spolnih vlog in hkratnem ohranjanju institucionalnih struktur, znotraj katerih živijo. To je predvsem družina, v kateri se lahko vzpostavlja pristnost, ker človek potrebuje tako raznovrstnost, kot intimnost, ki jo nudi v najbolj pristni obliki le družina (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 38).

V porastu je število samohranilskih družin, ki v pozni moderni predstavljajo novo alternativo posameznikov, da zbežijo pred tesnobo samote ali pred razočaranji in nestalnostjo partnerstev. Beck – Gersheimova (2006) trdi, da je želja oziroma zavestna odločitev po otroku danes močnejša kot kdaj koli prej. Partnerji prihajajo in odhajajo, otrok pa predstavlja obvezujoče, nenadomestljivo, najbližje in najtesnejše primarno razmerje. Nanj se osredotoči vse, česar si želimo v razmerju s partnerjem, a česar v partnerstvu ni možno živeti. Z vse večjo krhkostjo razmerja med spoloma začenjajo otroci igrati monopolno vlogo osebe, s katero je možno živeti dvojino. V odnosu z otrokom lahko sodobni človek izživi svoja čustva, za katera ni nikjer drugje več prostora in že povsod postajajo vprašljiva ali nezaželena. Otrok postaja zadnja

možnost, ki nam v svetu vse bolj odmaknjene ljubezni še nudi zdravilo proti vseobsežni osamljenosti (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 47).

Tako Elisabeth Beck – Gernsheim (2006) pravi:

Želja po otroku je egocentrična in povezana s pogoji današnjega časa: starši si želijo, da bi od rojevanja, dojenja in oskrbe tudi oni nekaj imeli /.../ Potreba po samouresničitvi prek lastnih otrok je vse bolj razširjena /.../ (Značilno za to) je dejstvo, da večina današnjih staršev starševstva v prvi vrsti ne dojema več kot služnja, predaje otroku, ali kot družbene obveze. Večina jih starševstvo zavestno razume kot obliko življenja, v kateri zastopajo lastne interese (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 120).

Pristop starševstvu v pozni moderni je precej instrumentalen in čedalje manj spontan. Gre za zavestno odločitev za otroka/otroke, za načrtovane nosečnosti, ki jih spremljajo številni priročniki za »zdrave nosečnosti«, ob rojstvu in odraščanju otroka sledi »obsedenost z vzgojo«. Starše se polasti ta »obsedenost« zaradi negotovosti (izguba spontanosti pri vzgoji), načela odgovornosti do otrok (zaščita otroka pred zunanjim svetom), številnih »konkurenčnih« nasvetov (zatekanje k pedagoškim nasvetom zaradi izgube tradicionalnih vrednot in pristopov v vzgoji, ki so nudili varnost), intenziviranje občutka ljubezni (vzgoja otrok je povezana s čustvom ljubezni). Elisabeth Beck Gernsheim (2006) zaključí, da je starševska »obsedenost z vzgojo« po svojem bistvu rezultat ciklične logike ljubezni, odgovornosti in negotovosti. Ta dinamika pa je polna vzponov in padcev (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 135).

2.1.4 Vpliv ideoloških aparatov države na vsakdanji svet posameznika pozne moderne (politika, kultura, religija, umetnost, mediji)

Ko govorimo o institucijah, družbeni konstrukciji realnosti in imaginarijih vsakdanjega sveta, v katerega se ljudje umeščamo, ne moremo mimo ideologije in ideoloških aparatov države, ki nas determinirajo. Znotraj družboslovnih ved je Althusser, izhajajoč iz marksistične tradicije, najbolj temeljito opredelil pojem ideologije in z njo povezane družbene procese in pojave. Zato lahko njegove določene opredelitve uporabimo tudi v obravnavi vsakdanjega sveta posameznika pozne

moderne, čeprav so določeni pojmi že zastareli; isto velja za družbene odnose in formacije, ki jih je analiziral in interpretiral Althusser (2000).

Izraz *ideologija* je Marx prevzel od Antoineta Louisa Claudea Destutta de Tracyja, ki je s tem pojmom poimenoval vedo o razvoju idej v 18. stoletju. Marx in Engels sta v svojih delih pojmu dala drugačen pomen kot njuni predhodniki. Njuna opredelitev je še danes veljavna. Ideologijo opredelita kot sistem idej, predstav, ki vladajo nad duhom posameznika ali družbene skupine. V marksističnem pojmovanju teorija ideologij temelji na zgodovini družbenih formacij, ki pa jih oblikuje zgodovina produkcijskih načinov in razrednih bojev, ki znotraj teh produkcijskih odnosov potekajo. Za Marxa ideologija nima zgodovine, je pa vseskozi prisotna skozi razredne boje in razredne družbe. Althusser (2000) pravi, da ideologija ni le »odsev« realnega sveta, temveč »predstavlja« imaginarno razmerje individuumov do realnega sveta (Althusser 2000, 86).

Marksistična teorija pravi, da se ves politični boj »vrti« okrog države. Gre za to, katera frakcija bo imela državno oblast, jo prevzela in obdržala ter na ta način posredovala nove oblike ideologij in ideološke zavesti. V teorijo države Althusser (2000) vpelje razliko med državno oblastjo in državnim aparatom, ki jih povezujejo ideološki aparati države (IAD). Aparati države v marksistični teoriji zajemajo: vlado, upravo, vojsko, policijo, sodišča, zapore itn., ki predstavljajo represivni aparat države. »Represivnost« se kaže v tem, da ta aparat »deluje s silo« (ni nujno, da je fizična sila). Pri tem ideološki aparati države podpirajo delovanje represivnega aparata države. Med ideološke aparate države (IAD) štejemo posamezne institucije, kot so: verski IAD, šolski IAD, družinski IAD, pravni IAD, politični IAD (politični sistem z različnimi strankami), sindikalni IAD, informacijski IAD (tisk, radio in televizija itn.), kulturni IAD (književnost, lepe umetnosti, šport itn.) (Althusser 2000, 70–71).

Iz zgoraj naštetih oblik ideoloških aparatov države je razvidno, da:

1. je (represivni) aparat države eden, ideoloških aparatov države pa je več,
2. poenoten (represivni) aparat sodi v celoti javno sfero, medtem ko večina ideoloških aparatov države sodi v zasebno sfero (cerkve, stranke, družine, šole, mediji, kulturne institucije).

Razlika je tudi v tem, da naštetih aparatov države (represivni in ideološki) delujejo hkrati skozi silo in ideologijo, vendar represivni državni aparat deluje v prevladujoči meri skozi represijo in šele v naslednji instanci skozi ideologijo (vojska in policija). Ideološki aparati države pa delujejo v prevladujoči meri skozi ideologijo, šele

drugotno z represijo (uporaba ustreznih metod sankcij, izključevanje, selekcija). IAD pa spregovorijo skozi jezik in ideologijo vladajočega razreda. V kapitalističnem sistemu je cerkev kot dominanten IAD zamenjal šolski ideološki aparat. Njegov vpliv Althusser (2000) opiše na plastičen način skozi opis »rekrutiranja« posameznic in posameznikov glede na razredno pripadnost. Tako državni aparat reproducira in ohranja kapitalistični sistem. Pravi:

Otroke vseh družbenih razredov zgrabi že v otroškem vrtcu in jim od otroškega vrtca naprej, leta in leta, ko je otrok najbolj »ranljiv«, v precepu med družinskim aparatom države in šolskim aparatom države, z novimi in starimi metodami vtepa v glavo »spretnosti«, ovite v vladajočo ideologijo (materni jezik, računanje, prirodopis, eksaktne znanosti, književnost), ali pa kar kratko malo vladajočo ideologijo v čisti obliki (moralna vzgoja, državljanska vzgoja, filozofija). Tam nekje proti šestnajstemu letu velikanska množica otrok pade v »proizvodnjo«: to so delavci ali mali kmetje. Drugi del šolske mladine se šola še naprej: in zlepa ali zgrda rinejo naprej, spotoma pa odpadejo, da zapolnijo delovna mesta nižjih in srednjih kadrov, uslužbencev, nižjih in srednjih uradnikov, vsakovrstnih malomeščanov. Zadnji del se povzpne do vrhov, da pade potem v intelektualno polovično nezaposlenost ali pa se iz njega novačijo – poleg »intelektualcev kolektivnega delavca« – agenti eksploatacije (kapitalisti, menedžerji), agenti represije (vojaki, policisti, politiki, administratorji itn.) in poklicni ideologi (različni duhovniki, med katerimi je večina prepričanih »laikov«).

Vsaka skupina, ki spotoma odpade, je praktično opremljena z ideologijo, ustrezno vlogi, ki jo mora opravljati v razredni družbi: vloga izkoriščanca (z visoko »razvito« »poklicno«, »državljansko«, »nacionalno« in apolitično »zavestjo«); vloga agenta izkoriščanja (ki zna delavcem ukazovati in govoriti: medčloveška razmerja), agentov represije (ki znajo ukazovati in doseči ubogljivost »brez razpravljanja« ali pa znajo uporabljati demagogijo retorike političnih voditeljev), ali vloga poklicnih ideologov (ki znajo ravnati z zavestmi s spoštovanjem, se pravi, s prezirom, izsiljevanjem, demagogijo in jih prirejajo poudarkom morale, kreposti, »transcedence«, naroda ...) (Althusser 2000, 81–82).

Althusserjev opis delovanja šolskega sistema je skoraj povsem aktualen tudi v današnjem času. Še vedno kot eden dominantnejših ideoloških aparatov vpliva na stratifikacijo družbe in tudi neenakost med spoloma, saj je nosilec politične, ekonomske in tudi znanstvene domene še vedno moški spol, čeprav se Althusser s tem problemom ne ukvarja. Pri šolskem sistemu gre za institucijo (poleg drugih državnih institucij, kot sta cerkev in vojska), ki uči »spretnosti« podrejanja vladajoči ideologiji ali pa obvladovanje njenega prakticanja. Poleg šolskega sistema je vpliven tudi verski ideološki aparat.

Ostra kritičarka spolne neenakosti in verskega fundamentalizma je tudi publicistka in pisateljica Vedrana Rudan, ki v svojih kolumnah izrazito kritično piše o moči in vplivu verskega IAD, ki se je polastil tako šolskega kot tudi političnega IAD. Hkrati se vpleta v delovanje državne in zakonodajne veje oblasti (Hrvaška, islamski svet):

Bozanić legalizacijo abortusa označi kot grozovito dejstvo, ki mu podlegajo tudi katoliki. Kardinal Bozanić ima pravico na neznanje, k večjemu, kardinal ne bi smel ničesar vedeti o abortusu. Katoliškim duhovnikom vera prepoveduje, da kar koli vedo o pički. Pa kljub temu govori in vznemirja mene, izvedenko o abortusu. Kaj je abortus? Abortus je zrenje v prazno, na prste štetje dnevov, pa na kalkulator, pa računanje na papir ... So neprespane noči ob nekom, ki hrka ali ga ni ... Abortus so dvomi in še enkrat dvomi in upanje ... Mogoče je stres? Hormonske motnje? Rak? Vstopiti v lekarno in kupiti test ali se odpraviti h ginekologu? Teden, dva, tri ... Abortus je moja mokra dlan v sestrični suhi roki. Abortus je omotično, krvavo popoldne v bolniški sobi, v katero ti nihče ne prinese skodelice čaja, čeprav si plačal sobo, kot da bi bil v Hiltonu. Abortus je jok v krvavi postelji, depresija, bežanje pred porodničnicami, kuhanje večerje otrokom, kot da se zjutraj nič ni zgodilo. Splav je računanje, koliko bi splav, če ne bi bil splav, danes imel let ... Kako si Bozanić upa govoriti o splavu? Ali je neumen? Ali predrzen? Neumen ni. Torej, Bozanić je predrzen gospod. Kdo mu je dal pravico na predrznost? Odgovor je zelo preprost. Pravico mu daje nasprotnik. Bozanićev nasprotnik je ženska, borka, ki ni in ne more biti borka, ker je že dva tisoč let žrtev. Zato si on, perverzni moški, upa govoriti edino pravo resnico o življenju in nabijati občutek krivde. Katoliški popi! Izvedenci za abortus!? Zato ker imajo moč, močne mikrofone, ker v glavnem jebejo moške, zato ker ženske potrebujejo le

kot gospodinje in maternice, iz katerih bodo prihajali moški gospodarji, moški sužnji, moški bojevniki in ženske sužnje (Rudan 2009, 116–117).

Oster, kritičen in sarkastičen zapis Vedrane Rudan posega in opozori ne zgolj na vpliv katolicizma, temveč tudi na nadvlado moških nad ženskami, nad ženskimi telesi in življenjskimi odločitvami, ki je, kakor je zapisala, »stara dva tisoč let«. Ker so znanstvene teorije večinoma oblikovali moški, se tovrstnih tem niso dotikali. Iz tega je razvidno, da ko se dotaknemo enega ideološkega aparata, se odpre cel spekter novih konotacij, s katerimi se povezuje. Ideal možatosti je bil temelj, na katerem sta se samoopredelili tako buržoazna družba kot nacionalna ideologija. Od možatosti so pričakovali, da bo zavarovala obstoječi red pred nevarno modernostjo, ki je grozila zabrisati jasno mejo med tem, kaj je normalno in kaj nenormalno. Razen tega je možatost simbolizirala (in še vedno simbolizira v izrazito patriarhalnih in klerikalnih okoljih) duhovno in materialno vitalnost nacije. Možatost je jasno začrtala delitev dela, ki jo je potrebovala buržoazna družba ne samo v gospodarstvu, temveč tudi v družbenem in spolnem življenju. Med spolnimi vlogami so morale obstajati jasne razlike, otrokom pa so dodelili ločeno področje. Delitev dela v družini in razliko med moškim in ženskim so nenehno potrjevali kot imperativ moderne dobe na prehodu iz 19. v 20. stoletje. V tem času, ko sta se porajala spodobnost in moderni nacionalizem, industrijska revolucija pa se je širila po vsej Evropi, sta bila urejena delitev dela in z njo ustaljeno družinsko življenje vitalnega pomena. Buržoazija je ustvarila družbeno dinamiko modernosti, zato jo je hotela obdržati pod nadzorom. Vsi, ki so izpodbijali norme buržoaznega vedenja ali niso upoštevali predpisanih norm ter meje med moško in žensko dejavnostjo, so veljali za nenormalne. Tej skupini so pripadali zločinci ali tako imenovani spolni perverzneži, prav tako tujci (Mosse 2005, 41). Posledice teh ideoloških »zakoreninjenosti« čutimo in obnavljamo še danes, ne zgolj v (ne)enakopravnosti spolov v luči spodobnega vedenja, temveč tudi v odnosu do aktualnih migracijskih tokov iz Sirije, Afganistana in drugih muslimanskih držav. Tako vidimo materializacijo idej in vrednostnih sistemov ideoloških aparatov, ki so v vseh obdobjih enako dejavni in močni, služijo pa ohranjanju obstoječih političnih, ekonomskih, družbenih, religioznih, nacionalnih gospostev, vključno z asimetrijo spolne (ne)enakosti.

Potrjuje se dejstvo, da je ideologija kot imaginaren sistem idej vpeta v materialni svet, v svet dejanj oziroma prakse. Te prakse pa urejajo rituali, ki jih oblikuje ideološki aparat. Na podlagi teh trditev Althusser (2000) izpelje naslednji dve tezi, katerih središče je **subjekt**:

1. vsaka praksa je mogoča samo prek kakšne ideologije in v njej,
2. vsaka ideologija je mogoča le prek subjekta in za subjekte.

Iz te analogije pride do osrednje teze, ki pravi, da *»ideologija interpelira individuume v subjekte«* (Althusser 2000, 95). Ko vpelje kategorijo subjekta, izpostavi dejstvo, da je konstitutivni element vsake ideologije subjekt, ne glede na njeno določenost (regionalno ali razredno) in ne glede na njen zgodovinski čas. Kot subjekti se nenehno udeležujemo ritualov ideološkega prepoznavanja v najbolj elementarnih praksah vsakdanjega življenja (stisk roke, pozdravljanje, klicanje po imenu – ime, s katerim nas ljudje prepoznavajo kot enkratni subjekt). To »prepoznavanje« nam daje zavest o naši nenehni praksi ideološkega prepoznavanja, nikakor pa nam ne da znanstvenega spoznanja o mehanizmu tega prepoznavanja. Za konec pride po daljši poti logičnih silogizmov do sklepa, da je ideologija vselej že interpelirala individuume v subjekte oziroma *»individuumi so že vselej subjekti«* (Althusser 2000, 101).

Na ta način pokaže svojevrsten fatalizem glede na dejstvo, da je posameznik brez lastne volje že »vselej subjekt« in nima nobene izbire, da bi se izognil kateri koli ideologiji in ideološkemu aparatom. Subjekt v tolmačenju Althusserja (2000) pomeni, da je:

1. svobodna subjektiviteta (središče iniciativ, avtor dejanj, za katera je odgovoren),
2. podrejeno bitje, podložno višji sili avtoritete, bitje, ki ni v ničemer svobodno, razen v tem, da svobodno sprejme svojo podrejenost (Althusser, 2000, 106–107).

Še bolj dramatično izzveni »nesvoboda subjekta«, ko zaključi z besedami:

»Individuum je interpeliran v (svoboden) subjekt, da se lahko svobodno podredi ukazom Subjekta, da lahko torej (svobodno) sprejme svojo podrejenost, da potemtakem lahko kar sam izvršuje postopke in dejanja svoje podrejenosti. Subjekti so lahko samo skozi podrejanje in za podrejanje. Zato funkcionirajo kar sami« (Althusser 2000, 107).

Čeprav je Althusserjeva misel fatalistična in po svoje straši s svojo preroško resničnostjo, je še vedno zelo aktualna. Tudi če si domišljamo, da smo svobodna bitja, smo vedno vpeti v neko socialno okolje in družbeno-ekonomsko-politični sistem, ki

nas determinira in pogojuje. Znotraj teh sistemov ali podsistemov imamo svobodno voljo, da izbiramo, kateremu ideološkemu konstruktumu se bomo »podredili« in ga sprejeli za svoj življenjski nazor ali življenjski stil. Svoboda je le v tem, da vemo, da smo vedno v nekaj vpeti in z nečim determinirani, če ne drugače (razen biološko in genetsko), smo tudi družbeno determinirana bitja. Znotraj teh polj ustvarjamo svoje prostore gibanja, življenja, ustvarjanja in delovanja, se do njih opredeljujemo in se nanje odzivamo, jih reflektiramo. Njegova analiza ideologije in ideoloških aparatov države ter interpeliranost posameznikov kot subjektov v ideološki sistem je fascinantna po svoji zgoščenosti in koherentnosti misli ter logičnih izpeljav. Althusser se je dotaknil pomena subjekta, subjektivitet in subjektivnosti pri vzdrževanju obstoja ideologij. Teorije ni gradil naprej v smeri identitete. Razumljivo je, da je treba upoštevati družbeni in časovni kontekst nastajanja njegovih analiz in marksistični pristop, ki ni bil preveč naklonjen individualnim in posamičnim pojavom, še manj pa pomenu oblikovanja identitet. Sodobni sociološki in socialno-psihološki pristopi dajejo vedno večji pomen pojavu identitete oziroma »pomešane identitete« v pozni moderni. Družbene spremembe, ki so nastale v pozni moderni, ukinjajo potrebe po tradicionalnih oblikah sebstva, subjektivnosti in identitet s trdnim središčem, ki gospodari nad duševnim svetom ljudi. Vzporedno s tem se ukinjajo tudi potrebe po dokončno urejenem sebstvu ter po neprekinjeni in stabilni identiteti. Pluralni, celo razlomljeni in decentrirani subjekt je danes za mnoge ljudi psihološko in socialno ugodnejša različica duševnega ohišja kot nadaljnji trud za gradnjo in ohranjanje osrediščenega trdnega tradicionalnega subjekta. Že Freud je pokazal, da ideološki pritiski na posameznika pomenijo, da nenehno sublimira odvečne agresije in libidialne impulze, da bi se laže podrejal družbeni hierarhiji in avtoritetam. To pomeni, da lahko posameznik ali posameznica ohranja notranjo koherenco le za visoko ceno nenehnih potlačitev negativnega, neidentičnega v nezavedno, kar pa se lahko nepričakovano in neprijetno lahko vrne nazaj v zavest. Tako sta oblikovanje in ohranjanje notranje koherence subjekta in stabilne identitete posameznika zelo naporna (Ule 2000, 302).

Težnja k pluralnosti identitet, k igram z vlogami in sebstvi je lahko tudi oblika odpora ljudi sodobnih družb proti racionalni aparaturi samoprisile, ki jo vedno močneje zahteva proces civilizacije. Ta težnja se ujema z novimi tehnološkimi dosežki, ki gredo v prid fleksibilnosti, decentriranju, paralelizmu dogajanja in odporom proti

centralizaciji, racionalizaciji, enodimenzionalnosti. Zato pluralnost identitet ne pomeni nujno konfuzije in destabilizacije subjekta.

Osebna in socialna identiteta se lahko povezujeta v zavesti posameznika le, če lahko posameznik v zanj pomembnih odnosih z drugimi ljudmi opravlja zapleteno dialektično operacijo, sočasne identifikacije z drugimi in diferenciacije od njih. To pomeni, da je racionalno sposoben dojeti in brez potlačenja vzdrževati razliko med družbeno dodeljenimi vlogami in lastnimi hotenji in videnji družbe. Tako ima pojem identitete poleg temeljne vloge, da predstavlja stičišče in križanje psihološke in sociološke problematike subjekta, še vlogo kriznega pojma, s tem pa se nevarno izpostavlja ideologizaciji (Ule 2000, 159).

S tem da identiteta posameznika dobi status socialne institucije in ima prednost pred vsemi ostalimi institucijami, privede do ideologije diskurza socialnih identifikacij in razlik. To pomeni, da socialna identifikacija in razlikovanje nista nikoli nekaj vrednotno nevtralnega, dejanskega, temveč sta impliciten ali ekspliciten izraz socialnih razlikovanj, dominacij in izključevanj. Tako identiteta kot socialna institucija je nagovorjena, nas nagovarja in govori skozi nas. Nagovorjene so s praksami in diskurzi, ki nas interpelirajo kot subjekte teh praks in diskurzov, nagovarjajo nas kot zaželena in/ali dodeljena mesta družbenega samoumeščanja posameznika in govorijo skozi nas, skozi naš diskurz, skozi naše delovanje, skozi naše življenje. Identiteta ni predvsem dosežek posameznika, ampak je mesto v strukturi družbenih konstrukcij, ki ga zaseda posameznik, ko se prepozna kot subjekt socialnih dejavnosti ter kot član določene družbe in kulture. Zato simbolni red interpelira posameznika v subjekt s tem, da se posameznik identificira z določenim mestom v polju diskurzov, ki mu nalaga določeno odgovornost in dopušča določeno samostojnost v delovanju. Postati subjekt je nujno povezano s spregledanjem te paradoksalne zveze med podvrženjem in avtonomijo (Althusser 2000). Vzpostavljeni simbolni red prek ideoloških aparatov države lahko vodi do stigmatizacije (določena skupina predstavlja normo človeškega rodu nasproti podrejeni, od nje odvisni skupini npr. ženske): družba potisne posameznika v položaj nedoraslega subjekta in mu pripisuje »okvaro«, do članov marginalne skupine se dominantna kultura vede kot do nedoraslih otrok, so objekti (pre)vzgoje in nadzora. Člani marginalnih skupin ali stigmatizirani pogosto nimajo druge izbire, kot da prevzamejo to vlogo, kar je bilo dolgotrajna »realnost« ženskih identitet (Ule 2000, 193).

V literarnih in dramskih delih evropske književnosti, od antike do danes, lahko »beremo« realnost ženske bivanjske strukture, ki je celo zgodovino potisnjena na rob kot »marginalni Drugi«.

2. 2 Teorija identitete in življenjski poteki v pozni moderni

Včasih se mi zazdi, da bom znorela /.../ Takole hodim in nosim na kup samo sebe, svoje lastne koščke /.../ Tukaj je moja noga, tukaj moja roka, kako lepo, in glejte, tukaj je moja nora glava /.../ Resnično se razveselim, ko najdem kakšen kos ... Zlepim te kose, se tako držim nekaj časa, mislim, da je vse v redu, potem pa spet počim ... In znova od začetka, samo sebe sestavljam kot puzzle, dokler me kakšna reč spet ne raznese ... (Ugrešić 1998, 209).

Tako se pogosto sestavlja sodobna identiteta človeka pozne moderne: raztreščena na koščke, negotova in konfuzna, ki se vedno znova sestavlja in razstavlja.

Večina avtorjev, kot so Bauman, Beck, Beck – Gernsheim, Taylor, Giddens, Ule, ugotavlja, da se klasičen koncept identitete, ki je bil osredinjen okrog trdih konceptov, kot so spol, nacionalnost, religija, rasa, izgublja in je že skoraj povsem izgubljen. Kadar koli govorimo o identiteti, je v ozadju naših misli bleda podoba ubranosti, logičnosti, konsistentnosti; podoba tistega, za kar se zdi, da v poteku naše izkušnje tako skrajno in mučno manjka. Iskanje identitete je vztrajen boj za zaustavitev ali za upočasnitev toka, da iz brezobličnega ustvari obliko. Identitete se zdijo fiksirane in trdne, le kadar jih pogledamo od zunaj. Vsaka trdnost, ki jo imajo, če o njej razmišljamo v okviru biografske izkušnje, se pokaže za krhko in ranljivo. Identiteto, ki smo jo živeli ali izkusili, je mogoče držati skupaj le z lepilom fantazije ali morda sanjarjenja. Fluidnost sodobne identitete v pozni moderni je povezana s posameznikovo potrebo po individualnosti, enkratnosti in unikatnosti, ki jo poskuša doseči tako, da nenehno menjava življenjske stile in življenjsko okolje (Bauman 2008, 51).

Zaradi prenasičenosti z množtvom dogodkov, odnosov, situacij, s televizijo, telefoni, elektronsko pošto, potovanji posameznik težko pride do koherentne identitete ter občutka samostojnosti in istosti oziroma do ontološke varnosti in zavesti o življenjskem smislu. To posameznika vodi k pojavu ontološkega brezdomstva,

parcialnim in začasnim identitetam, ki se nenehno preoblikujejo, preusmerjajo in ustvarjajo nejasne življenjske smernice. Stanje nedokončnosti, nepopolnosti in nedoločenosti je polno tveganja in bojzani, tudi njegovo nasprotje ne prinaša neokrnjenega užitka, saj izključuje to, kar potrebuje svoboda, da ostane odprta (Bauman 2008, 101).

Po petdesetem letu 20. stoletja se začeta vzpon in vladavina »umetnega individualizma«, in to predvsem v zahodnih kapitalističnih državah. »Umetni individualizem« zato, ker preobrazba identitete postane naloga. Družba posameznika zadolži, da je odgovoren za izvajanje te naloge. Hkrati postane odgovoren tudi za posledice delovanja te individualizacije. Kljub morebitni samostojnosti in samozadostnosti individuuma (ki je v osnovi iluzija) ne osvobodi moškega ali žensko frustracije in tesnobe zaradi odgovornosti, ki jo je družba prevalila na posameznika.

Bauman to situacijo ponazori:

Ljudje, če zbolijo, domnevajo, da so zboleli zato, ker niso dovolj odločno ali zagnano živeli v skladu z zdravstvenim režimom; če ostanejo brez dela, je zato, ker se jim ni posrečilo naučiti se spretnosti uspešnega opravljanja poklicnih preverjanj ali ker se niso dovolj prizadevali poiskati si dela ali ker se jim ne ljubi delati; niso prepričani, da bodo pri delu uspešni, in dvomijo o svoji prihodnosti, ker ne znajo dovolj dobro sklepati prijateljstev in vplivati na ljudi in ker se niso znali – pa bi se morali – naučiti in izpolniti umetnosti samoizražanja in tega, kako narediti vtis na druge ... To je tisto, kar je dandanes pomembno in v kar so začeli verjeti, tako da se zdaj vedejo, kot da je vse to resnica (Bauman 2002, 45).

V fazi modernizacije se rušijo institucionalni standardi racionalnosti pravne države, socialne države, gospodarstva, parlamentarne demokracije in rušijo se obrazci normalnih biografij, normalnega dela, normalne družine ... Negotovost je postala način življenja in je posledica družbe tveganja. Negotovost je na individualni ravni povzročila, da so obstoječe biografije blagostanja postale biografije tveganja, kar ogroža vse družbene razrede, ki jim uhaja materialna gotovost glede prihodnosti in stabilne identitete (Ule 2000, 43).

V literarnem delu Dubravke Ugrešić Ministrstvo bolečine najdemo metaforo opisa stabilne identitete, utečenega in rutinskega načina življenja v socialistični Jugoslaviji, ki je dajal videz varnosti, stabilnih in tradicionalnih okvirjev družbenega reda moderne dobe v socialističnih državah, izražen skozi razvoj težke industrije, na Zahodu pa skozi podobe fordizma. Glavna junakinja kot begunka v času jugoslovanske vojne v devetdesetih letih emigrira v svoboden in »svobodomiseln« Amsterdam in se spominja načina življenja tipične socialistične delavske družine:

Moj ata je delal v tovarni, mama pa je bila gospodinja. Naš največji praznik se je imenoval prvi v mesecu. Ata je vsakega prvega prinesel plačo v plačilni vrečki (tako smo temu rekli) in jo izročil mami. Mama je razporejala denar: toliko za elektriko, toliko za plin, toliko za stanarino, toliko za odplačevanje kredita. Nato smo se lepo oblekli, kot bi šli kam na obisk, in se odpravili po nakupih. Ata je temu rekel bakaluk, mama pa fasenga. Mama je bila šef parade, samo ona je vedela, koliko česa je treba kupiti ... (Ugrešić 1998, 72).

Za razliko od rutiniranih navad in jasne spolne delitve dela, ki jih je njena družina živela v nekdanji Jugoslaviji, je Amsterdam, v katerega se je priselila v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja, povsem nekaj drugega. Ponazarja razmerja pozne moderne, odnose in stil življenja, ki so zanjo šokantni in težko sprejemljivi:

Poleg prve fraze sem slišala tudi drugo, da je Amsterdam po meri človeka. Amsterdam je otroška mera. Izložbe z živimi lutkami za odrasle v Rdeči četrti, pornošopi, ki so videti kot trgovine otroških igrač, coffeshopi, urejeni kot otroški vrtec, s plastičnimi gobami, ki rastejo ob vhodu, otroški sejem na Damu ... Ves ta urbani infantilizem, ki nima v sebi nič subverzivnega ali posmehljivega, ki, tako se zdi, tudi nima nobenega drugega namena, razen tega, da hoče biti infantilni, je iz Amsterdama naredil uboren Disneyland za odrasle. Večkrat sem samo sebe zalotila, da me preveva nejasen občutek sramu, kot da sem že s tem, da se sprehajam po mestu, vpletena v neko pornografsko igro, ki jo samo jaz doživljam kot pornografsko in kot igro. Slavna amsterdamska okna brez zaves razkrivajo notranjost hiš. Notranjost razkriva odsotnost zasebnosti. Sveta pravica do zasebnosti se potrjuje v

paradoksu: v njeni odsotnosti ... Amsterdam je permanentni oder, prav tako kot vsako drugo mesto na svetu (Ugrešić 1998, 90).

S ponazoritvijo iz romana Dubravke Ugrešić lahko strnemo Badioujevo trditev, da osnovno zanimanje posameznika postanejo tri razmerja pozne moderne: razmerje do denarja, razmerje do gospodarske in socialne uspešnosti ter razmerje do spolnosti (Badiou 2005, 123). S to resignirano trditvijo odpre novo vprašanje: Ali je človek pozne moderne resnično zreduciral svoje življenje na tri tako plehke in banalne dimenzije? Ali se človekova temeljna eksistencialna osrediščenost vrti le okrog denarja, moči in seksa ter v iskanju načina, kako te tri kategorije najboljše doseči?

2.2.1 Klasična teorija identitete

Koncept identitete je dosegel vrh popularnosti v šestdesetih letih 20. stoletja kot posledica kulturnih in socialnih okoliščin, ko je postajal odnos med družbo in posameznikom vedno bolj ambivalenten. V sedemdesetih in osemdesetih pa je razprava o identiteti zamrla, da bi v devetdesetih razprave vnovič oživele v času novih globalnih družbenih preobrazb.

Nasprotno pa se je pojem identitete dobro udomačil v vsakdanjem življenju in diskurzu. Z identitetnimi problemi se je v vsakdanjem govoru pokrivala izjemna širina pojavov; od kritičnih do kriznih pojavov, kot so: položaj manjšin, marginalnih, stigmatiziranih posameznikov in skupin, sprememb poklicnih, kariernih, družinskih vlog, spreminjanja spolnih vlog, raznih vrst odvisnosti in deviantnih vlog do psiholoških motenj in težav posameznikov (Ule 2000, 90).

Identiteta kot polja identifikacije in razlikovanj niso le socialni kontekst umeščanja posameznika v družbo, odnosov do drugih ljudi, strategij delovanja, temveč se utelesijo v posamezniku, v njegovih duševnih lastnostih, v odnosu do lastnega telesa, telesnem vedenju, oblikovanju, oblačenju telesa itd. Posameznik postane znakovno obeležje svojih najpomembnejših identitet. Živi in uprizarja identitete, drugi ljudje se značilno odzivajo nanje in tudi oni uprizarjajo svoje identitete. Imeti neko identiteto pomeni, da imamo relativno trajne, simbolno posredovane navade in pravila, s katerimi obvladujemo svoje telo, svoje sebstvo ter svoje socialne in družbene dejavnosti. Identiteta je zato bolj sistem dejanj kot pa sistem značilnosti, ki odlikujejo

posameznika, in zajema dinamiko medsebojnega vplivanja med zgodovinskim časom in posameznikovim biografskim časom (Ule 2000, 188).

Pogosto se identiteto definira kot kombinacijo esencialnih psihičnih kvalit, ki karakterizirajo in definirajo osebo. Znotraj identitete pa se razlikujeta objektivna in subjektivna identiteta. Objektivna identiteta se določa po jasnih objektivnih karakteristikah, kot so: fizične značilnosti posameznika, ime, biografske značilnosti itd. Tudi določene psihološke značilnosti lahko z merjenjem postanejo objektivne, npr. stališča, osebnostne lastnosti itd. Subjektivna identiteta je osebna, psihična, izkustvena stran objektivne identitete. Globalni občutek identitete se nanaša na zavest o kontinuiteti (Ule 2000, 84–85). Je rezultat družbenih pogajanj in hkrati predstavlja družbeni konstrukt. Izraz identiteta nas napeljuje na neki dosežek, ki daje prednost identificiranju, uresničevanju želja ter sprejemanju pripisovanj in pričakovanj, zato posameznikova identiteta ni nikoli sigularna, temveč pluralna glede na različna polja identifikacij in razlikovanj. Nenehno je podvržena radikalni zgodovinskosti ter je v stalnem spreminjanju in transformaciji (Ule 2000, 191).

Po mnenju interakcionističnih teorij (Thomas Luckmann, Peter Berger, Jurgen Habermas, Erving Goffmann, Lothar Krapmann) posameznik razvija svojo zavest in duševnost z aktivnim sodelovanjem v intersubjektivnem procesu konstrukcije (konstitucije) socialnega sveta. Ves proces družbene konstrukcije realnosti poteka tako, da se vzporedno konstruirata objektivni družbeni svet in subjektivna narava posameznika. Objektivni družbeni svet se začne pri vsakdanjih interakcijah med dvema človekoma, se razširi na referenčne skupine ter se konča s konstrukcijo institucij, ki posredujejo ljudem trajne in kulturno posredovane vzorce dejavnosti, navad, običajev. Institucionalizirani socialni svet se kaže subjektivnim hotenjem ljudi kot sekundarni naravni svet, ki ga ne morejo več spreminjati ali nanj vplivati. Proces konstrukcije objektivnega socialnega sveta se imenujeta eksternalizacija in objektivizacija človeka. Nasproten temu procesu je formiranje samega subjekta oz. identitete, ki poteka skozi internalizacijo socialnih smislov v posamezniku, ki potekajo najprej v družini, pozneje v ponotranjenju posebnih svetov (poklicne, spolne in druge vloge odraslega človeka). Oblikovana identiteta, zlasti obvladovanje jezika, terja relativno simetrijo med subjektivno in objektivno dejanskostjo (Berger, Luckmann 1988).

Vpliv družbenih sprememb na življenje posameznika in oblikovanje identitete je Beck (1986) opisal skozi opredelitev prve in druge moderne. Razlikujeta se predvsem v stopnji organizacije življenja in gotovosti, ki jo nudita ljudem. Zato nekateri prvo moderno poimenujejo tudi organizirano moderno za razliko od pozne moderne.

Tabela 2.1: Prikaz razlik prve in druge moderne, povzeto po Becku

Prva moderna	Druga moderna
Družba nacionalnih držav, konstitutivno-teritorialni princip	Ekonomska, politična, kulturna globalizacija
Programska individualizacija, omejena s statusno pripadnostjo	Individualizacija, ki načenja statusno določene kolektivne vzorce; ukinjanje spolne determiniranosti v odnosih, družinskih vlogah, spolni delitvi dela in v razumevanju zakona, družine, spolnosti, ljubezni
Družba kapitalistične produkcije s polno zaposlenostjo (pridobivanje statusa, socialne varnosti)	Fleksibilna nopolna zaposlenost
Odnos do narave, izkoriščanje naravnih virov; prepričanje, da znanost sistemsko obvladuje zunanjo in notranjo naravo	Ekološka kriza, ki na novo postavlja koncept narave in odnos do nje

Vir: Beck v Ule (2000, 37–38).

Iz tabele je razvidno, da je bil v prvi moderni poudarek na ekonomiji rasti in poklicni stabilnosti. Socialna pravila so bila splošno znana in sprejeta, življenje je potekalo na predvidljiv način. Identiteta večine odraslih je dosegala stanje razvite identitete. V pozni moderni pa vladajo ekonomska negotovost, visoka nezaposlenost in nestabilno načrtovanje prihodnosti. Identiteta ne stremi k nobenemu končnemu dosežku, temveč je nenehen proces (Ule 2000, 242–243).

2.2.2. Teorija oblikovanja poznoderne identitete

»Kolikor bolj človek izgublja občutek domačnosti v svetu, ki ga je ustvaril, toliko bolj ga išče v svoji notranjosti« (Ule 2000, 32).

V fazi modernizacije se rušijo institucionalni standardi racionalnosti pravne države, socialne države, gospodarstva, parlamentarne demokracije, rušijo se obrazci normalnih biografij, normalnega dela, normalne družine ... Negotovost je postala način življenja in je posledica družbe tveganja. Negotovost je na individualni ravni

povzročila, da so obstoječe biografije blagostanja postale biografije tveganja, kar ogroža vse družbene razrede, ki jim uhaja materialna gotovost glede prihodnosti in stabilne identitete. S spremembo modernizacijskih procesov identiteta še naprej ostaja uganka in problem. Namesto da bi izginjala v sodobni družbi, se rekonstruira in redefinira, obenem se pa dvomi v to rekonstrukcijo. To, kar je značilno za sodobno identiteto, je njena ambivalentnost. Na identiteto mislimo takrat, ko ne vemo, kam spadamo, komu pripadamo, kam naj se umestimo, in ko ne vemo, kako bodo ljudje okrog nas ocenili naše umestitve.

Še posebej izrazit občutek izgube identitete se pojavi pri ljudeh, ki emigrirajo iz svoje države zaradi družbeno-političnih razmer, vendar jih vseskozi preveva občutek tujosti v drugih državah, ki je podobna brezdomstvu in izgubi ontološke varnosti subjekta pozne moderne. Takšen opis notranjega stanja duha in tudi pojav mobilnosti v pozni moderni na literaren način oriše pisateljica Zoe Valdes v delu *Kavarna Nostalgija*. Gre za globoko, imaginarno otožnost, ki jo čuti do domovine, do Kube, iz katere je morala pobegniti pred Castrovim režimom, ki ga ni bila pripravljena podpirati, ter njeno »neumeščenost« v novi državi:

/.../ Posrečilo se mi je zabrisati sled svojega bivanja, ali vsaj tiste najnujnejše. Živim v Parizu. Tako nepredvidljivo, tako šik, tako smrtonosno in kužno, tako razkošno je reči Živim v Parizu, da se ti zagabi: in živim v Parizu, ker ne morem živeti v svojem mestu. Živim v Parizu, vendar ga ne gledam z istimi očmi, tako kot bi gledala Havano. Čeprav me je že od malega mikalo priti v Pariz, ker smo si predstavljali, da je vsak prebivalec tega mesta dojenček ali štorklja ...

K sreči sem se kmalu otresla obeh neumnosti: verovanja v dedka Mraza in misli, da vsi otroci prihajajo iz Pariza! Vedno sem si želela živeti nekje, kjer bi bila anonimna, in Pariz ostaja Pariz, s spletkami, z lepoto, dobroto in pokvarjenostjo, celo z revščino in določenim odstotkom ugotovljenega banditizma, če verjamemo tevednevnikom, ki mimogrede, nikoli ne prinašajo dobrih vesti. Tu se nikogar nič ne tiče, soseda prekleto malo briga, s kom se zapreš v stanovanje (dokler ne zganjaš hrupa, ni težav), in ekscentričnosti ne trajajo več kot pet minut: zmeraj bo večja ekscentričnost udušila škandal prejšnje. To mesto sem izbrala, ker se človek v njem še dokaj normalno skrrije.

Nebo sicer ni moje, vendar je nebo. Sonce je kratkotrajno, zime so dolge in ostre, kar je nedopustno; njegova prednost pa je eleganca, gost vonj stoletij, ki ga širi. Navadila sem se na poletje, ki je podoba kubanske zime ... Ni bilo lahko doseči miru v tem mestu ... Čeprav priznam, da sem bila luksuzna gostja, vendar na kraju, kjer so mi kar metali v obraz, da hiša ni moja, da sem las v juhi, kjer so me vsak trenutek spraševali, kdaj si bom uredila papirje za delo, kjer so me odkrito obtoževali, da se ne vključim v družbo kot normalno bitje, da sem brezdelnica, punkerica ... (Valdes 2009, 19–20).

Izhajajoč iz citata literarnega dela Zoe Valdes lahko strnemo nekaj socialno-psiholoških lastnosti človeka pozne moderne. Na družbeni ravni se zgodi razpad »velikih zgodb«, kar vpliva na transformacijo identitet na individualni ravni. Gre za naslednje pojave, značilne za pozno moderno:

- razveljavitev zgodovinske tradicije velikih zgodb (izginilo je zaupanje v velike ideologije, politike, religije, tradicijo),
- ukinitve stabilne družbe in kulturnih okvirjev eksistence (pojav medijsko, tržno-marketinško konstruiranih zgodb, v katerih nobena ne dominira nad drugo, ki definirajo smisle, pomene, identitete skozi filmske zgodbe, življenjske zgodbe pomembnih ljudi, usode zvezdnikov, politikov, umetnikov, vplivnih posameznikov),
- drobitev identitete pozne moderne na partikularna, medsebojno ločena območja izkustev in identitet, ki jih ni možno združevati v skupno podobo; gre za pojav lahkih identitetnih baz, ki so osnova za oblikovanje individualnih in fleksibilnih identitet na podlagi individualnih izbir (Ule 2000, 257–260).

Prav tako nas citat literarnega dela Zoe Valdes sooči z izrazito individualizacijo biografij posameznikov. Individualizacija je institucionalizirani individualizem, kar pomeni, da se osnovne človekove pravice in odgovornosti (državlanske, politične, socialne) vedno bolj usmerjajo od skupin in lokalitet k posameznikom. Proces individualizacije zajema tri dimenzije:

- dimenzijo osvobajanja od tradicionalnih odnosov gospodovanja in oskrbovanja,
- dimenzijo odčaranja v vodilne družbene norme od tradicionalne gotovosti in transparentnost,

- dimenzijo nadzora oz. reintegracije, ki zajema nove vrste družbenih povezav in odnosov med ljudmi, skladno z osebnimi hotenji, interesi in življenjskimi stili (Ule 2000, 51–52).

Vzporedno z individualizacijo življenja v fleksibilni družbi pozne moderne se tudi v vsakdanjem življenju posameznika uveljavlja globalizacija življenja, ki se kaže skozi:

- menjave življenjskih prostorov zaradi fleksibilnosti zaposlitve, dela, turizma,
- brisanja psiholoških ovir in mej med narodi, religijami, kulturami, rasami, celinami (integracija teh razlik v vsakdanjem življenju),
- mešanje več življenj, perspektiv, stilov v eni biografiji,
- novo razumevanje mobilnosti: simbolna psihološka mobilnost v pojmovanju lastnega življenja (Ule 2000, 53–54).

Takšna globalizacija življenja posameznika vpliva na pluralizem življenjskih stilov, ki so pogojeni z rastočim pluralizmom življenjskih svetov. Življenjski stil v času moderne je predstavljal vzorce navad in usmeritev, določeno koherentnost, ki je posamezniku dala občutek ontološke varnosti. Danes prihaja do pluralnosti identitet, kar je odgovor na pluralnost življenjskih priložnosti, tveganj, realnosti, svetov, stilov v pozni moderni. Pluralnost sebstva in pojav pomešane eksistence ovira razvoj identitete kot koherentnega spoja individualnega in družbenega. V identitetah ne moremo več jasno razlikovati med osebno in socialno identiteto, temveč lahko le na posamezno situacijo rečemo, kaj v njej predstavlja bolj osebni, kaj pa bolj socialni vidik posameznikovega delovanja, mišljenja, življenja. Do teh pojavov nas je privedla spremenjena struktura dela in zasebnosti v pogojih fleksibilnega kapitalizma (Ule 2000, 313). Zaradi novih družbenih razmer bodo posamezniki gradili identitete bolj na mrežnih globalnih socialnih povezavah med posamezniki s podobnimi potrebami, nazori, življenjskimi stili kot pa na trajnih, stabilnih socialnih skupinah, posplošenih interesih in podobnih zgodovinskih izkušnjah. Globalne mreže socialnih povezav bodo prečile razlike med lokalnimi skupnostmi in posameznimi državami. Te povezave bodo začasne, visoko fleksibilne in prilagodljive. Identiteta, ki se bo gradila na tej podlagi, bo morda bolj ranljiva, občutljiva na kontekst in spremembe v socialni klimi, vendar bo tudi bolj odprta za spremembe, nove izkušnje in novo učenje, s tem tudi bolj kritična do prevladujočih ideologij ali pa bolj zmedena in neodločna v odločitvah (Ule 2000, 315).

Danes izgradnja identitete in življenjskih stilov predpostavlja strategijo pohajkovanja. Bauman (2002) jih poimenuje pohajkovalci, vagabundi, turisti in potujoči igralci. Za vse je značilna groza pred vezanostjo in fiksiranostjo. Svet je narejen po meri pohajkovalca, tu se dogajajo epizodna srečanja. Turist je bil nekoč na obrobju prave socialne aktivnosti, ki se je danes naselila med donosne dejavnosti pozne moderne. Turist potuje z namenom, za razliko od pohajkovalca. Potuje zaradi novih izkušenj, je zavesten in sistematičen iskalec novih izkušenj, različnosti in novosti. Za razliko od potepuha, ki ga pesti brezdomstvo, ima turist dom ali pa ga lahko ima. Spokojnost in mir doma je tisto, kar turista žene, da išče avanture, in domotožje je tisto, kar ga pripelje domov (Bauman 2002, 131).

Na eni strani poteka proces globalizacije in pluralizacije življenja posameznika, na drugi proces individualizacije, ki ga istočasno spremlja tudi proces deindividualizacije. Deindividualizacija poteka skozi potrošniške izdelke, ki standardizirajo identitete, oz. prihaja do kopiranja/posnemanja tržno uveljavljenih identitet. Individualizacija življenj na ravni tržno in medijsko reproduciranih življenjskih vzorcev daje predvsem iluzorni vtis emancipatornega procesa. Prinaša pa bistveno več stresa zaradi občutka negotovosti. Posamezniku se sugerira, da kompenzira svoje strese in občutke identitetnih mankov v zasebnosti, v prostočasnih oblikah potrošnje. Izbirnost življenjskih orientacij in stilov prinaša različna tveganja, ki jih ni možno vedno nadzorovati ali predvideti. Posledica tega je, da normalna biografija postaja izbrana biografija, reflektivna biografija, narejena biografija. Ni nujno, da to želimo, niti ni nujno, da to uspe. Biografija, ki jo izdelamo oz. izberemo, je vedno obenem biografija tveganja, stanje trajne ogroženosti. Fasade blagostanja, potrošnje nas pogosto preslepijo, da ne vidimo, kako blizu smo padcu v prepad. Tedaj se pokaže katastrofa: napačen poklic, napačen zakon, bolezen, izguba stanovanja itd. (Ule 2000, 59–60).

Če strnemo, lahko zaključimo, da se je identiteta spremenila v več oblikah v pozni moderni, in sicer v:

- pluralnosti identitetnih ponudb,
- stilizaciji identitet,
- narativnosti identitet (posameznik nenehno pripoveduje o sebi zgodbe, razmišlja),
- identiteta ni več trajni dosežek zaradi podaljšanja šolanja, mladosti, spremembe trga delovne sile,

- pluralnost sebstva, ki zabriše zavest o kontinuiteti identitete ter njen razvoj kot koherenten spoj individualnega in družbenega,
- mreža delnih identitet zaradi nejasnih in spremenljivih družbenih razmer,
- družbeno nadzorovane in družbeno sproščene identitete zaradi spremenjenih in nepredvidljivih družbenih razmer, v katerih ni vnaprej jasno določenih pravil, katera identiteta bo nadzorovana, katera sproščena, kajti vse je odvisno od situacije in konteksta.

Kulturalna (samo)iskanja skušajo posamezniku pomagati v različnih oblikah najdenja sebe; npr. težnja k medosebni bližini kot nadomestek za širjenje hladnih, instrumentalnih odnosov med ljudmi, iskanje različnih gotovosti in jasnega smisla življenja nasproti spremenljivim in kontigentnim življenjskim razmeram, gibanje nove duhovnosti, različne oblike novih fundamentalizmov in ekskluzivizmov, potenciranje intenzivnosti vseh vrst doživljanja, esteticizem, zatekanje v kraljestvo novih tehnologij in medijev. Neokonservativizem pa poskuša nasproti subjektiviranju in individualizaciji postaviti tradicionalne družinske vrednote, religijo, red in delavnost ter optimizem (Ule 2000, 152–153).

Dubravka Ugrešić svoje videnje posameznic in posameznikov pozne moderne ter njihov način življenja strne:

To bo močna, mlada vojska bodočih menedžerjev, organizatorjev, ekspertov, operatorjev, strokovnjakov za kulturni menedžment, za disaster management, za tranzicijski, politični in ekološki menedžment, za menedžment življenja. To bodo urni lovci v motnih vodah. To bo vrsta, ki se bo reproducirala z nadčloveško hitrostjo, kot da bo reprodukcija edina naloga in cilj. To bodo ljudje, ki bodo udobno živeli na račun stiske tistih, ki jim bodo pomagali, kajti stiska zahteva menedžment, brez menedžmenta je stiska popoln neuspeh ... (Ugrešić 1998, 272).

Nagli v samodefiniranju in samopozicioniranju, žilavi kot mačke z devetimi življenji, bodo vedeli, kaj hočejo, imeli bodo strong self-confidence in bodo vsi hard-working, communicative, loyal, descreet, tolerant and friendly in z lahkoto bodo obvladali stressful situations. Kazali bodo neobičajen interes za diplomatic and consular privileges (Ugrešić 1998, 274).

2.2.3 Življenjski poteki posameznice in posameznika v pozni moderni

V pozni moderni ima posameznica ali posameznik na voljo številne izbire in udeležbe, številne socialne vloge ter načine udejanjanja teh vlog. Ni predpisanega zaporedja institucij, v katere vstopamo ali izstopamo v svojem življenju, tudi predpisanega časa ni. Še vedno pa se ohranjajo socialno-razredne razlike, predvsem v širini in bogastvu izbir ter možnosti samoudejanjenja, ki jih ima na voljo posameznik z določenim socialnim habitusom. Danes je ta pogojen s socialnim in kulturnim kapitalom, ki ga določajo mreže interakcij in komunikacij. Socialnorazredni položaj je še vedno odvisen od izvorne družine in izvornega socialnega okolja, v katerem je posameznik preživel otroštvo in mladost. Vse bolj pa si ga posameznik pridobiva na svoji življenjski poti, odvisno od izobrazbe, kulture, premoženja, ki ga pridobi (Ule 2003, 21–22).

Refleksivna moderna terja od ljudi posebno fleksibilnost in kreativnost. Ne prenaša vnaprej definiranih in monolitnih osebnih in socialnih identitet, trajnih življenjskih stilov, stalne priklenjenosti posameznikov na kraj, stan, spol, izvor itd. ... Nenehno se mora potrjevati kot izvirna, kreativna oseba, kot fleksibilen človek. Njegova družbena vključenost temelji na kultu performansa, tj. kreativne igre posameznika skozi in tudi mimo definiranih socialnih vlog, skupin in identitet. Temelji na mobilizaciji osebnosti, na poistovetenju posameznika ali posameznice s svojim delom, dejavnostjo, delovanjem. Posameznik razvija strateški jaz (sebstvo, identiteto), s tem pa postaja bolj ranljiv, bolj izpostavljen različnim spremembam in premikom v pogojih in oblikah delovanja, bolj občutljiv na spremembe. Družbeno izključevanje pa temelji na novih izkušnjah in oblikah revščine, ki jo bolj kot materialno pomanjkanje in nezaposlenost določajo manko alternativ, volje in motivacije ter revščina imaginacije o možnem drugačnem življenju. Ekonomsko ogrožen posameznik je ogrožen tudi v vseh svojih socialnih odnosih: od medosebnih odnosov do odnosov z institucijami. Zato je vse bolj globalno socialno izključen.

Ujetost v institucije in odnose ter tesnobo znotraj te ujetosti opisuje Slavenka Drakulić. Pravi: *»Ko živiš, ujet v odnosu z nekom kot v zaklenjeni sobi, se zavedaš, da svet obstaja, vendar te z njim povezuje le nekaj stičnih točk: šola, služba, trgovina, ulica. Nihče nima resničnega vpogleda v tvoj položaj. Nihče te ne more rešiti iz tvojega notranjega zapora«* (Drakulić 2014, 70).

Sodobne razvite družbe vse bolj intenzivno spodjedajo osnovni steber identitete, občutek varnosti, ki izhaja iz subjektivnega občutenja, pogojen pa je z družbenimi razmerami, ki nastajajo v pozni moderni. Richard Sennett (1999) v kontekstu spremembe družbenih razmer govori o spremenjenem pojmu dela in zaposlitve v sodobnih razvitih družbah, ki sta osnovni steber identitetnih zgodb in načrtovanja življenjskih potekov ter gradnje osebne reflektivne kariere. Prihajamo iz industrijskega v fleksibilni kapitalizem, ki ga Sennett (1999) označuje kot:

- diskontinuirano preoblikovanje institucij (kaže se v razgradnji tradicionalnih hierarhij, decentralizaciji podjetij in rahlih omrežjih),
- fleksibilno specializacijo proizvodnje (kratkotrajne in spremenljive zasedbe v novih proizvodnih potekih),
- koncentracijo moči brez centralizacije (razgradnja nekdanjih struktur socialne moči s prelaganjem kompetenc za odločanje na nižje ravni ter bolj samostojno odločanje timov ljudi, ki so navidezno nehierarhični).

Nastaja vtis o večji demokratičnosti fleksibilnega kapitalizma, vendar gre za varljivost vtisa, saj je decentralizacija moči in potekov odločanja postala bolj prikrita in se skriva za veliko močjo vodij podjetij in menedžerske elite. Novi šefi se obnašajo kolegialno, partnersko. Vendar gre za eno obliko nadzora, za neposredni osebni nadzor ter posredni elektronski. Kot se ruši pojem dela za nedoločen čas, pojem delovnega časa, pojem delovnega mesta, se obenem ruši tudi stroga delitev na delovni in prosti čas. Klasični prosti čas se vedno bolj drobi pod pritiski deljenega delovnega časa, pogodbenih razmerjih, samozaposlitev, delo na domu, projektno delo. Danes pomeni prisotnost na trgu delovne sile stalno samopredstavljanje, vzdrževanje nabora samopredstavitev, ki jih razstavljamo pred drugimi zato, da si zagotovimo ali ohranjamo svojo delovno kariero (Ule 2000, 278).

Zaradi družbenih sprememb in sprememb na trgu delovne sile v zadnjih desetletjih prihaja do ključnih sprememb v prehodih. Prehodi se vedno bolj odmikajo od tradicionalnih normativnih pričakovanj in postajajo vedno bolj pluralistični. Prehodi niso več predvidljivi, kot so bili v preteklosti, temveč morajo biti »izpogajani« v institucijah, skozi katere gredo ljudje. Trendi se nagibajo k destandardizaciji in deregulaciji prehodov (Ule 2003, 19). Diskontinuiteta v življenjskem poteku postaja vedno pogostejša pri večini ljudi. Hagestad (1997) ugotavlja štiri tipe diskontinuitete v življenjskem poteku:

- strukturna diskontinuiteta (sistemsko predpisani vstopi in izstopi v neko življenjsko dobo niso usklajeni, npr. vstop mladih v odraslost),
- kulturna diskontinuiteta (nastane zaradi kulturnih sprememb v normah, vlogah, pravilih, na katere ljudje nismo pripravljene, npr. spremenjene spolne vloge moških in žensk v delovnem in družinskem okolju),
- biografska diskontinuiteta (nepovezana in neurejena življenjska kariera posameznikov, npr. kariera žensk, ki se prekine zaradi rojevanja in se nato vnovič vzpostavi),
- avtobiografska diskontinuiteta (težave pri subjektivnem doživljanju lastne življenjske kontinuitete zaradi prelomnih sprememb, npr. izguba zaposlitve, bolezni, ločitev) (Hagestad v Ule 2003, 19).

Prek interakcij z drugimi in potrditvami drugih se identitetni kapital izboljšuje, s tem tudi samopodoba in samopredstavitve posameznika. Identitetni kapital posameznika je močno kontekstualno odvisen. Kar je uspešno delovanje v enem okolju, morda ne bo uspešna strategija v drugem okolju (Ule 2003, 45). Poleg identitetnega kapitala so pomembni tudi psihološki dejavniki, kot so moč jaza, emocionalna stabilnost in senzibilnost, samoodprtost in sposobnost empatije, kognitivna širina, fleksibilnost in kompleksnost, sposobnost kritičnega razmišljanja in moralne presoje, značajske lastnosti, ki dajejo posamezniku psihološko vitalnost in sposobnost uspešnega razumevanja in obvladovanja socialnih, poklicnih ter osebnih ovir in priložnosti v vsakdanjem življenju. Čeprav živimo precej dlje, se pokaže, da vse več ljudi ne odraste v tradicionalnem pomenu besede. Vzrokov je več, ključni pa so socialne, ekonomske in tehnološke spremembe, ki so vplivale na to, da je izjemno težko postati odrasel, tako kot je bilo značilno še pred nekaj desetletji. Ni več jasnih definicij in ločnic, kaj so odrasli in odraslost. Odraslost je zasnovana bolj na individualnih preferencah kot na socialnih normah. Odrasli se na ta fenomen odzivajo različno. Eden način je ta, da poskušajo čim dlje ohraniti mladost in se izogniti odgovornosti. Teoretiki ugotavljajo, da so zahodne družbe v zadnjih desetletjih šle v smer enostranskega razvoja adolescentske odraslosti, zadržane vase, in negovanja individualizma, ki zanemara pomembne probleme skupnosti in odgovornosti odraslosti. Odrasli morajo hoteti odrasti, in ne koprneti po mladosti. Odraslost pomeni reprezentacijo tega, kako ljudje upravljajo z negotovostmi in možnostmi sodobnega sveta, kjer so postali odgovorni za lastno usodo in kjer lahko izbirajo, kateri avtoriteti, vrednostnemu sistemu bodo sledili v svetu, in ne razbremenjeni odgovornosti za

razvoj družbe in skupnosti (Ule 2003, 46–47). Popularna alternativa je uživati življenje iz dneva v dan, biti prost obveznosti. Ta filozofija maksimizira osebno svobodo, minimalizira pa osebno odgovornost. Prihaja do dekonstrukcije odraslosti, saj so bili nekoč mladi socializirani od odraslih, zdaj pa mladi socializirajo odrasle. To je pomagalo oblikovati nekakšen kulturni narcisizem, ki so ga včasih imeli za osebno motnjo. Danes se zdi, da je narcisizem koristen, in prav narcistična osebnost najbolj uspeva v sodobnem svetu. Tržni model postmodernega življenja predpostavlja družbo brez družin in otrok. Usmerjen je na posameznika ali posameznico in ukvarjanje s samim seboj: uspeh, prestiž, kariera, urjenje telesa, negovanje, športno udejstvovanje, fitnes, samoizpopolnjevanje, samouresničitev, skrb za zdravo telo, joga, meditacija, potovanja. Vsakdo naj bo neodvisen, da bi lahko ustregel tržnim zahtevam in idealnim podobam, ki nas pozivajo iz revij, televizijskih nadaljevanj. Tržni subjekt je po tem pojmovanju individualiziran subjekt, ki ga ne »ovirajo« medosebni odnosi, zakon ali družina (Ule 2003, 48). V pozni moderni mobilnost in trg delovne sile globoko posegata v družino in družinske odnose. V takšnih razmerah morata mož in žena uskladiti in načrtovati svoje karijerne poti. Tako so se spremembe na trgu delovne sile odslakale v spremembah zasebnosti, partnerskih odnosov in družinskega življenja. Podaljševanje izobraževanja in težave v procesih zaposlovanja so vplivali na spremembe rodnostnih vzorcev in načrtovanja družine. Za vse spremembe, ki se ljudem dogajajo v življenju, so najpomembnejše tiste, ki vplivajo na vsakdanje življenje: seksualnost, ljubezen, partnerstvo, odnosi, starševstvo. Oblike družinskega življenja so se močno pluralizirale. Družina izgublja pomen ekonomske skupnosti in postaja socialno-emotivna skupnost. Na mesto materialnih interesov stopi romantična ljubezen kot način, kako ljudje vstopajo v partnersko skupnost in lastno družino. Prehodi niso več vnaprej usmerjeni, načrtovani, ritualizirani in kolektivni, ampak bolj individualizirani in diferencirani. Prihaja do pluralizacije družine oz. družinskega življenja (Ule 2003, 49).

2.3 Ženska identiteta, ženske biografije in življenjski stili

/.../ V biti zaljubljen se skriva tudi ljubiti: hočem – divje – zgrabiti, a znam tudi – dejavno – dati. Kdo potem lahko uspešno obvlada to dialektiko? Kdo, če ne ženska, ta, ki ni usmerjena k nobenemu objektu – edinole k ... daru?

Zaljublencu se torej posreči »ljubiti« edinole, če se feminizira, pridruži razredu velikih Zaljubljenk, tistih, ki so Zadosti Dobre (Barthes 2002, 141–142).

Romantična ljubezen je v bistvu feminizirana ljubezen. Njen paradigmatični začetek se postavlja v obdobje romantizma, konec 18. Stoletja, kot posledica treh momentov: ustvarjanja doma, spreminjanja odnosa med starši in otroki ter »izum materinstva« (Giddens, 2000, 48). V kontekstu družbenih sprememb se tako začneta preobrazati tudi področja zasebnosti in intimnosti. S povečanjem avtonomije posameznikov pri definiranju individualne zasebnosti, s splošnim prestrukturiranjem intimnosti prihaja do ločevanja javne in zasebne sfere. Transformacija odnosov med spoloma in redefiniranje vlog v obdobju moderne so po Giddensu (2000) vodile v »čisto razmerje«, ki ga opredeli kot razmerje, v katerem vladata spolna in čustvena enakost, ko dva vstopita v stik zaradi stika samega, zaradi tistega, kar vsaka oseba dobi iz daljšega druženja z drugo osebo, in traja, če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo, in velja za vsa razmerja in vse vrste partnerskih intimnih razmerij (Giddens 2000, 64). Hkrati skupaj s tem razmerjem poteka tudi »plastična seksualnost«, ki je razsrediščena seksualnost, osvobodjena potreb po reprodukciji in predstavlja »transmutacijo romantične ljubezni«, ki se pod pritiskom ženske seksualne emancipacije in avtonomije fragmentira in razvija v »sotočno ljubezen«. »Sotočna ljubezen« je aktivna ljubezen in okoli nje se je treba pogajati ter je v nasprotju z romantično ljubeznijo »za vedno« (Giddens 2000, 216).

V sodobni ženski literaturi je veliko razmišljanja o ljubezni in strasti, o razmerju med moškim in žensko, kar lahko umeščamo znotraj konceptualnega pojmovanja Giddensove »sotočne ljubezni«.

Azra Širovnik opisuje razmislek glavne junakinje o ljubezni, o samozadostnosti, potrebi po racionalizaciji lastnih čustev, da bi se izognila bolečini in tveganju v ljubezenskem razmerju z moškim. Želja sodobne ženske in sodobnega moškega so trajni odnosi in varnost, za kar pa se oba zavedata, da so to zgolj utopične misli sodobnega časa:

Verjetno me je takšnega razmišljanja delno naučil aforizem iz mojega najstniškega dnevnika: Lepo je biti lep, pametneje je biti pameten!

Prevedla sem, da biti pameten pomeni biti srečen. Srečo pa sem si že takrat predstavljala kot sožitje z lastnim bistvom. Ko pa vstopi nekdo tretji, mora izpolniti svet kot sinhronizirana melodija, ki poje usklajeno in povečuje srečo in harmonijo. Ljubezni si nisem predstavljala kot trpljenja. Ljubezen naj bi bila podobna lastni besedi, vendar – nekaj ljubečega, torej! Včasih se mi zazdi, da sem zaradi gorja, ki so ga ženske iz mojega otroštva morale trpeti zaradi moških in z njimi, že v prvih korakih na poti k razvoju ženske v sebi pletla eno samo, najpomembnejšo mrežo, mrežo obrambe – nisem hotela trpeti kot one, vsa moja koncentracija in potreba sta bili usmerjeni v iznajdbo formule, ki bi me obvarovala vsaj pred klasičnimi in videnimi oblikami trpljenja z moškim. Nekako sem si, skoraj sočasno, pletla v podzavest in zavest svojo predstavo o ljubezni in sreči z moškim ... Izdelovala kalup po svojih željah, pričakovanjih in vizijah. Vanj naj bi lahko prišel le moški po natančno določenih dimenzijah: nežen, čiste duše, iskren, odkrit, bister in predan. In ... Vsekakor strasten! (Širovnik 2010, 69).

Sodobna ženska ve, kakšnega moškega si ne želi, in išče svoj idealnotipski model, ki ga seveda zgreši, ker ne obstaja.

2.3.1 Spol kot biološka (sex) in družbena oblika (gender) ženske identitete

Pred kratkim sem dobila prvo menstruacijo in nisem bila navdušena nad dokazom, da postajam ženska ... Danes se mi zdi, da je mama iz mene izsesala žensko, še preden je nastopila moja preobrazba. Od malega sem gledala, kako je bila obsedena z videzom in s kolikšnim trudom si je prizadevala, da bi bila zapeljiva. Verjela je, da mora biti ženska zapeljiva, sicer bo ostala brez moža ... Prevelika bližina mamine nasilne ženskosti me je odtujevala od lastnega telesa. Nisem si želela biti taka kot ona, z nejevoljo sem opazovala, kako mi rastejo prsi in dlačice (Drakulić 2014, 116).

Ta opis oriše stiske odraščajoče punce, razpete med svojo telesno in družbeno pogojenostjo, med svojim biološkim in družbenim spolom. Na simbolni ravni nas literarno vpelje v družboslovno osnovno pojmovanje in opredelitve, kaj je spol. Najpogosteje se srečujemo z opredelitvami na **biološki (sex)** in **družbeni (gender)**

spol, jezikoslovci dodajajo še **slovnični spol**, ki opredeljuje značilnost samostalniške besede, ki jo praviloma kaže končnica pridevniške besede ob njej.

Biološki spol (sex) opredeljuje moško in žensko identiteto v biološkem smislu na podlagi kromosomov, zunanjih in notranjih genitalij, hormonskih stanj ter sekundarnih spolnih značilnosti.

Grega Repovž (2012) o moški in ženski opredelitvi na temeljih bioloških značilnostih spola pravi, da so fizično gledano moški možgani v povprečju večji, a je treba upoštevati, da so moški tudi sicer telesno večji od žensk. Gledano relativno je razmerje približno enako. Zdi se, da so povezave v ženskih možganih nekoliko gostejše, kar bi lahko pripisali manjši velikosti. Ženske pri branju bolj enakovredno uporabljajo obe polovici možganov, poleg leve, ki je najpogosteje dominantna za jezik, tudi desno. Kljub tem razlikam pa variabilnost znotraj posameznega spola precej presega razlike med povprečnimi moškimi in povprečnimi ženskimi možgani ... Nekatere razlike v vedenju moških in žensk izvirajo iz desne zasnove, velik del pa je posledica vpliva okolja, tega, kako moške in ženske vpenjamo v stereotipne spolne vloge. Različni hormoni nedvomno vplivajo na razvoj in delovanje možganov. Veliko jih ima moderatorsko vlogo pri prenosu informacij v možganih. Precejšnjo pozornost so zbudili t. i. socioseksualni peptidi, na primer oksitocin; ti peptidi vplivajo na socialno in spolno vedenje, kot je vzdrževanje stabilnih socialnih in partnerskih odnosov; ta peptid ima vlogo celo v romantični ljubezni in spolni zvestobi. Pri preučevanju gorskih in prerijskih rovk so ugotovili, da se promiskuitetno vedenje prvih in zvestoba drugih povezuje s količino oksitocina, saj ga imajo prerijske rovke več. V možganih ni posebnega središča za zaljubljenost, temveč obstaja širši sistem, ki so vpleteni v zelo različne funkcije. Ljubezen se, tako kot odvisnost, navezuje na sistem za nagrajevanje, različne stopnje in oblike ljubezni pa se povezujejo tudi s prisotnostjo različnih hormonov. Vemo, da se v zaljubljenosti poveča prisotnost dopamina in zmanjša sposobnost kritičnega presojanja. Ob orgazmu se sproščata oksitocin in vazopresin, ki spodbujata navezanost na partnerja. Vsak od teh procesov ima pomembno evolucijsko vlogo, od iskanja spolnega partnerja in osredotočenja nanj ter oblikovanja tesne navezave, ki omogoča vzgojo nasledstva ... Mnogi opozarjajo, da se bo prvič v zgodovini človeštva zgodilo, da bo imela generacija, ki prihaja, krajšo življenjsko dobo kot generacija pred njo, kar je posledica napačne

prehrane in s tem povezanih zdravstvenih težav, ki za vso družbo pomenijo ogromen strošek (Marn 2012, 104).

Družbeni spol (gender) opredeljuje moško in žensko identiteto v sociološkem smislu na podlagi družbenih vidikov spolnih razlik, načinu dojemanja sebe znotraj družbene strukture, ki je pogojena s spolom, glede na osebne lastnosti, spolne vloge, ki nam jih družba predpisuje, kulturne in družbene vzorce, ki vplivajo na oblikovanje spolne identitete. Tako sta moškost oziroma ženskost lahko neodvisna od biološkega spola (v vsakem posamezniku lahko najdemo nekaj enega, nekaj drugega). Družbeni spol je navzven viden (kretanje, govor, oblačenje) in različne družbe imajo različne predstave o tem, kaj je primerno za moškega, kaj za žensko. Hkrati je družbeni spol tudi ideološki konstrukt posamezne družbe, kulture ali civilizacije.

Razliko med angleškim *gender* in *sex*, ki se je uveljavila konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja, so vpeljale angleške in ameriške feministične teorije (Virginia Woolf, Rian Voet, Judith Evans, Bell Hooks, Ann Snitow, Mary Wollstonecraft in dr.) in je danes na splošno rabljena v razlikovanju med »družbenim« spolom (*gender*, izvorno slovnični spol) in »biološkim« spolom (*sex*). Na podlagi feminističnih teorij je spol vedno že družbeni konstrukt; položaj moških in žensk je rezultat kolektivnega proizvoda družbe v smislu ohranjanja obstoječih norm in vrednot, strukturalnih okoliščin in političnih procesov zatiranja žensk in psiholoških procesov notranjega zatiranja. Zato so feministke v sedemdesetih letih 20. stoletja uporabljale slogan »osebno je politično«, ki so ga uporabljale proti temu, da bi ženske imele zgolj formalne pravice, in proti strogi delitvi javnega in zasebnega (Voet 1998: 24). Vpeljale so besedo *gender*, ker beseda *sex* prikrije in reducira na nekaj univerzalnega in »naravnega«. *Gender* predpostavlja *sex*, spol, ki ni družbeno posredovan. Pomen besede je nedvoumno seksualen, saj je njen vzporedni pomen seks. Z nadomestitvijo pojma *sex* s pojmom *gender* so ločili spol od seksa, to pa je ravno tisti del, s katerim se ukvarja spolna morala.

S stališča jezikovnih opredelitev **slovničnega spola** lahko rečemo, da je v slovenščini spol jezikovni konstrukt in ga uporabljamo tako za stvari kakor za živa bitja, česar v angleščini ne delamo, razen izjemoma. V slovenščini velja raba moškega spola za nevtralnega, kar pomeni, da vključuje oba spola. Tako uporabljamo moški spol, kadar je ob poljubnem številu osebkov ženskega in srednjega spola vsaj en osebek moškega spola. Ko vikamo ženske, je slovnično pravilno rabiti moški spol. Te poteze jezika

imajo upravičeno za »moškocentrične«, uravnane na moški spol. »Nevtralnost« je deloma preostanek tega, da so v številnih situacijah (še v 20. stoletju) mišljeni moški, zlasti glede pravic (npr. volilne) in dolžnosti (npr. vojaške), medtem ko so bile »dolžnosti žene« opisane posebej in v ustreznem spolu. Tako »arbitrarnost označevalca« pomeni, da je utemeljena v konvencijah in ne v biologiji ali v čem drugem (Mosse 2005, 294).

Za teorijo *gender* je bistvena teza, da je spol družbeni status in ne »naravna lega«. Zagotovo drži dejstvo, da če ne bi bilo spolne razlike, tudi spola ne bi bilo. Pripisovanje družbenega spola je po Giddensu (2000) potekalo na naslednji način:

- Vsak posameznik je bil moški ali ženska, nihče ni bil »vmes«.
- Fizične značilnosti in vedenjske poteze posameznikov so pojasnjevali kot moške ali ženske glede na vladajočo shemo družbenih spolov.
- Oznake družbenega spola so rutinsko pretehtavali in ocenjevali v mejah vedenjskih vzorcev, ki jih je dopuščal položaj enega ali drugega družbenega spola.
- Razlike med spoloma, ki so se vselej znova postavljale, so uporabili za to, da so konkretizirali spolne identitete, pri čemer so prefiltrirali vse »medspolne« elemente.
- Posamezniki so svoj videz in vedenje nadzorovali v skladu »z naravno dano« spolno identiteto (Giddens 2000, 199–200).

Na podlagi družbene konstrukcije spola Giddens zaključí:

Z razvojem modernih družb smo družbeni in naravni svet začeli »nadzorovati« z razumom, ta nadzor pa je bil moška domena. Ko se je razum, ki ga je vodilo disciplinirano raziskovanje, odcepil od tradicije in dogme, se je odcepil tudi od čustev. To ni zahtevalo toliko množičnega procesa potlačitev kolikor institucionalno delitev med razumom in čustvi, to je bila delitev, ki se je popolnoma ravnala po spolni delitvi (Giddens 2000, 201).

Feministične teorije (npr. Woolf, Kolontaj, Pateman) so zelo jasno pokazale, da je spol najprej status v reprodukciji družbenih razmerij, ki so hkrati razmerja izkoriščanja. Zato se oblike in mehanizmi izkoriščanja reproducirajo tudi v spolnih razmerjih in odnosih. Virginia Woolf (1998) je poudarila, da zgodovinska dejstva kažejo, da ženske niso imele možnosti vzpostavljanja ravnotežja v delitvi dela v

zasebni sferi, saj je bila legalna moč v rokah moških in v javni sferi ni bilo moč najti žensk v 19. stoletju, le izjemoma (Woolf 1998, 23). Šele sredi 20. stoletja jim je omogočeno zaposlovanje, vendar zaradi ekonomskega razvoja, saj je »produkcija ženskam odprla vrata le zaradi pomanjkanja delovne sile, ne pa iz kakršnih koli emancipatoričnih tendenc« (Kolontaj 1982, 10).

Feministke so poudarjale, da so osebne okoliščine strukturirane z javnimi dejavniki, kot so zakonodaja o posilstvu ali splavu, statusu zakonske žene, družinske politike, ki zadevajo skrb in nego otroka, dodeljevanje finančnih podpor ter delitev dela po spolu v družini in na delovnem mestu. Raziskovale so, kako sta osebno in družinsko življenje politično regulirana. Pokazale so tudi, da je družina glavna skrb države in kako država z zakonodajo, ki zadeva poroko, seksualnost in politike države blaginje, ohranja podrejen položaj žensk (Pateman 1989, 131–134).

Iz feminističnih razlag družbenega spola prehajamo na slovnični spol, ki pa je prav tako družbeno pogojen v svojem pojmovanju spola. Da bi govorili o spolu, se nam ni treba sklicevati na seks, vendar neka zveza obstaja, saj je slovenski sinonim za seksualnost beseda spolnost. Spolnost je analogno temu lastnost ali značilnost spolnega npr. bitja, dejanja ... (spolni organ, spolni odnos, spolni nagon, spolna vzgoja, spolna zrelost, spolna usmerjenost, spolna morala ...). Osamosvojitve spola od seksa je pomemben element morale, ki tako doseže veliko več kakor le seksualno življenje ljudi. Spodobnost je obvezna v vsakem času na vseh področjih življenja. Danes se je razmerje obrnilo in je spol postal predmet intenzivne javne pozornosti, predstave o seksu pa obvladujejo stereotipi, ki izhajajo iz spolne morale, posledično pa te obvladujejo spolne prakse. Spolna morala je od nekdaj praktična uporaba za moralno ožigosanje nasprotnika tako, da ga stigmatizira, da ne zadostuje merilom za svoj spol, npr. *Kakšen moški je to? Je to sploh ženska?* K temu sodi tudi živahna raba pogovornih izrazov za spolni organ in spolno prakso, ki namigujejo na slab značaj (pizda, peder) ali sovražno delovanje (zajebati, nategniti koga). Pri tem se nasprotje spodobnosti ne ujema z nasprotje *respectability*. Nespodoben je tisti, ki tako govori, spoštovanje pa je odvzeto predmetu njegove obravnave. Tako za spodobnost in spolno moralo skrbijo ideološki aparati (cerkev, šola, politika, medicina, kriminologija, pedagogika ...) in vsako »spolno deviacijo« in nespodobnost obsodijo ali stigmatizirajo (Mosse 2005, 289–290).

Glede na družbene spremembe se bo družbeni spol redefiniral. Stare oblike moškosti in ženskosti se bodo zlele v nekakšen androgen model, in sicer kolikor večja raven enakosti bo med spoloma (Giddens 2000, 199).

Današnje norme o videzu, vedenju in obleki niso več norma in dovoljujejo ženskam, da so v tem bolj podobne moškim, kot je navadno dopuščeno moškim. Vendar je dualizem vsiljen, kajti če nekdo ni »pravi moški«, potem mora biti ženska. Kombinacija neuravnovešene moči družbenega spola in ukoreninjenih psiholoških nagnjenj precej trdno vzdržuje dualistične spolne razlike. Giddens pravi:

Ko anatomija preneha biti usoda, spolna identiteta postaja vse bolj vprašanje življenjskega sloga to, da nekdo zavrne moškost, ne pomeni, da sprejme ženskost. To je znova naloga etične konstrukcije, ki se ne nanaša zgolj na spolno identiteto, temveč na širšo osebno identiteto, na moralno skrb za druge. Penis je nekaj, kar dejansko obstaja, moški spol pa je zgolj falus, središče jaza in moškosti. Ideja, da so določena prepričanja in dejanja prava za moškega in napačna za žensko ali narobe, bo verjetno vse bolj izginjala, ko se bo falus vse bolj skrčil na penis (Giddens 2000, 201).

Moški spolni stereotip »poklicnega človeka« zajema tako ekonomsko individualizacijo kot tudi tradicionalni moški vedenjski vzorec. Poleg poklicne vloge so moški opravljali tudi očetovsko, kar pa ni nikoli predstavljalo ovire za opravljanje poklica. Ravno nasprotno, očetovstvo je pomenilo še dodaten pritisk, zaradi katerega so se morali moški posvečati poklicni karieri. Pomeni, da vse komponente, ki žensko osvobajajo njenih tradicionalnih spolnih vlog, pri moških odpadejo. Očetovstvo in poklic, ekonomska samostojnost in preskrba družine v življenju moških ne predstavlja nikakršnih protislovij, za katere bi se bilo treba boriti in jih združevati proti danim pogojem družine in družbe. Zato bistveni impulz osvobajanja iz moških vlog prihaja od zunaj, iz spreminjanja položaja žensk. To se kaže na dvojen način:

- z vključitvijo žensk v pridobitno dejavnost na trgu delovne sile (moški ni več edini, ki finančno skrbi za družino), kar pa posledično vpliva na
- krhanje »družinske harmonije«.

Tista plat moških življenj, ki je bila tisočletja opredeljena s tradicionalnim vedenjem žensk, postane neuravnovešena. Istočasno se moški zave svoje nesamostojnosti v vsakdanjih opravilih ter svoje čustvene odvisnosti. Vse to sili sodobnega moškega v

spremembo vedenjskih vzorcev in novih oblik življenja. Prav tako transformacija ženske spolne vloge terja redefiniranje odnosov v zasebni in javni sferi življenja.

V skandinavskih državah, zlasti na Švedskem, iz pedagoškega procesa že v vrtcih izključujejo vsakršno obliko spolnega tipiziranja (Repovš v Marn 2012, 104). Celó do takšne stopnje, da v jezik uvajajo srednji spol. To počnejo zaradi prepričanja, da je vse, kar moškim ali ženskam pripisujemo kot tipične lastnosti, socialno pogojeno. Njihov namen je preprečiti vnaprejšnje opredeljevanje in omogočiti, da se posameznik svobodno oblikuje v katero koli smer. Zagotoviti, da se ne zatre noben talent, ampak se dopusti, da posameznik čim bolje izkoristi svoje potenciale. Neka druga raziskava je ugotovila zanimivost, ki je povezana z uveljavljanjem žensk v poslovnem svetu. V njej so ugotovili, da so v mačističnih družbah ženske lahko uspešnejše kot v družbah, ki zelo poudarjajo enakost. Avtorji predvidevajo, da se morajo ženske v egalitarnih družbah prilagoditi kalupu uspešnega sodobnega menedžerja, ki je lahko daleč od ženskosti, kakršna se od nje pričakuje v družinskem življenju. V bolj mačističnih državah, denimo v Braziliji, pa moški v podjetjih spoštujejo ženskost žensk, pustijo jim, da so ženske, ker to razumejo kot njihovo kakovost. Zato je več žensk na vodilnih položajih in se tam tudi bolje počutijo, saj je okolje do njih prijaznejše (Repovš v Marn 2012, 104).

Če smo začeli z vplivom feminizma na razvoj teorij, povezanih z ločevanjem med *gender* in *sex*, bomo tudi z njim zaključili to poglavje. Feminizem je predstavljal družbeno gibanje, ki je nastalo iz potrebe po določenih družbenih spremembah in odpravljanju neenakosti med spoloma, v prvem valu je odstiral žensko pot v politiko, v drugem pa pot v ekonomijo. V procesu enakih možnosti v devetdesetih letih 20. stoletja pa se je rodil »mainstream« feminizem ali popfeminizem. Z njim sta se rodila novi tip ženske – samozavestna, neodvisna, avtonomna in radikalna – in novi tip kulture, kulture »girlie power«. Ta kultura odseva določeno stanje uma, ki percipira »holografsko realnost«, navidezno globinsko, dejansko pa gre za površinsko eksistenco. Dejansko gre za odsev potrošniškega življenja, individualizem, izolacijo in nezadovoljstvo v kontekstu kulturne elite, katere izdelek sta (Mary Daly 1991, 50).

2.3.2 Oblikovanje in dekonstrukcija ženske identitete v pozni moderni

Vedno so obstajale ženske, ki so imele možnost za različno spolno življenje in tudi nekaj enakosti, vendar so bile v manjšini. Večina žensk se je delila v krepostne in lahkožive, lahkoživke so živele le na obrobju spoštovanja vredne družbe. Krepost so dolgo opredeljevali kot zmožnost ženske, da ne podleže spolni skušnjavi, kar pa so podpirala različna institucionalna varovala (dvorjenje, vnaprej dogovorjene in prisilne poroke). Za moške so veljala drugačna pravila in so za svoje telesno zdravje potrebovali spolno različnost, splošno sprejemljivo je bilo, da so pred poroko imeli več spolnih stikov. Če so odkrili žensko, da prešuštvuje, je to pomenilo, da je prekršila zakon o lastnini in dednem nasledstvu, bila je strogo kaznovana. Izum seksualnosti se je pojavil s preučevanjem spolnosti v 19. stoletju in je odkril oziroma začel priznavati tudi obstoj ženske seksualnosti, ki so jo takrat začeli zdraviti kot obliko patološkega vira histerije. Po Foucaultu (povzeto po Giddensu 2000, 28) je izum seksualnosti vodil do oblikovanja in utrjevanja modernih družbenih institucij in ga opredeljuje kot družbeni konstrukt, ki deluje na področju moči. V 19. stoletju se pojavi tudi ideal romantične ljubezni, ki je začel povečevati zakonsko zvezo in ji dajati poseben pomen. Nastal je »dom« kot posebno okolje, ki se je ločil od delovnega okolja in je vsaj načelno postal kraj, kjer so posamezniki lahko pričakovali čustveno podporo. Dom je postal prostor intime in zasebnosti, ki je bil v nasprotju z instrumentalnim okoljem (Giddens 2000, 28–29). V okviru teh sprememb se omeji tudi število otrok, rojenih v družini. Spolnost se je za večino žensk prvič ločila od neskončnega cikla nosečnosti in porodov. Zgodovinsko se je zmanjšala velikost družin, zahvaljujoč kontracepciji. Tako je seksualna revolucija vplivala na spolno samostojnost žensk ter na povečanje moške in ženske homoseksualnosti. Oba elementa imata opraviti s seksualno svobodomiselnostjo, ki so jo izražala gibanja v 60-ih letih 20. stoletja. Danes, v svetu vse večje spolne enakosti, morata oba spola temeljito spremeniti pogled drug na drugega. Ženske se ne podrejajo več moški spolni nadvladi. Oba spola se s tem spopadata. Osebno življenje je postalo osebni in odprti projekt, ki ustvarja nove zahteve in konflikte.

V literarni obliki, nekoliko kritično, v maniri tradicionalnih vrednot, se Azra Širovnik kritično opredeli do odnosov in narcističnih značajev, ki prevladujejo v današnji družbi, do moških, ki iščejo lastni jaz, in do samovšečnosti mladih punc in žena, ki so pozabile na izročilo modrih žensk:

Ženske sedanjega časa ne vedo ničesar o preprostih, toda modrih izročilih, ki so nastala na izkušnjah ter se ustno prenašala iz kolena v koleno, stoletja trpečih žensk in njihovih žalostnih usod. Ženske, ki so do srži spoznale naravo moškega – in dozdeva se mi, da je šlo prav za to vrsto moških – in jo šepetaje dajale odraščajočim hčeram v dediščino. K temu so se po robu postavili moderni psihologi in psihiatri, ki so se norčevali iz teh izročil, imenovali so jih »travme mater«, ter obljubljali »hčeram moderne dobe« novega moškega, ljubečega in razumevajočega, v celoti ljubezni predanega moškega, vse to le zaradi potrebe, da bi pridobili možgane ozaveščajoče se ženske: med njimi je najbolj uspelo Erichu Frommu z Umetnostjo ljubezni, ki so jo brale le ženske. Moški, čeprav največji intelektualci, je še odprl ni. Do poslovnih moških, ki jim je največji bralni dosežek in presežek Vojna z morskimi psi, sploh ni prišla. Tako je le en segment, tisti kreativni spol na področju emocij, znova ostal praznih rok. Današnja ženska se vede, kot da je prva na svetu – kot bi se z njo začel svet (Širovnik 2010, 143).

Kot nakazuje citat, je tudi ženski odnos do moške moči in njegovega čustvenega sveta močno ambivalenten. Na eni strani je ženska zahteva po njeni enakosti, na drugi iskanje moškega lika, ki je čustveno oddaljen in avtoritaren. Kljub tej negotovosti so ženske v vlogi čustvenih revolucionark modernosti utrle pot področju intimnosti. Vendar težave z intimnostjo in sposobnostjo izražanja čustev niso omejene samo na moške, tudi ženske straši intimnost. Kolikor je taka komunikacija povezana z narcizmom, toliko bolj je povezana s potegovanjem za moč, ne pa za zagotavljanje razvoja sotočne ljubezni (Giddens 2000, 136–137).

Zaradi družbenih sprememb se spremenijo družbene in spolne vloge. Elisabeth Beck – Gernsheim (2006) opredeli pet ključnih pogojev, ki med sabo niso vzročno povezani, so pa vodile k ženski emancipaciji in redefiniranju lastne spolne vloge:

- Zaradi daljše življenjske dobe se je spremenil biografski ustroj ljudi, premaknila so se zaporedja njihovih življenjskih faz (»demografska osvoboditev žensk«). Obdobje, posvečeno otrokom, je postalo samo ena od prehodnih življenjskih faz.
- Procesi modernizacije so po drugi svetovni vojni povzročili prestrukturiranje gospodinjstev. V procesu individualizacije se je mala družina izolirala od zunanjega sveta. Racionalizacija gospodinjstev z uvedbo gospodinjstevskih

aparatorov je družinsko delo razbremenila, kar je žensko usmerilo tudi v delo izven doma.

- Uporaba kontracepcijskih sredstev in druga reprodukcijska tehnologija ter pravni predpisi, ki omogočajo prekinitev nosečnosti, so žensko osvobodili iz kalupov tradicionalnih spolnih vlog (sodobna ženska sama odloča, kdaj in koliko otrok bo imela).
- Številne razveze kažejo na krhkost in relativnost zakonske zveze in družinskih odnosov. Ženska je »osvobojena« dosmrtnega poročstva ekonomske varnosti, ki jo je v preteklosti nudil moški.
- Pride do izenačitve izobraževalnih možnosti (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 39–41).

Modernizacija ženskih biografij ter višja stopnja izobraženosti in zaposljivosti so pripeljale ženske do večje samozavesti in samospoštovanja, hkrati pa sprožile plaz razmislekov o tem, kaj je »prava ženska«. Mlade ženske se morajo spopadati s protislovji poklicne kariere in zasebnim življenjem, saj je velik izziv, kako uskladiti plačano delo z željami in obveznostmi družine in starševstva (Ule, Kuhar 2003, 65).

Pod udarom je vedno bolj tudi moška vloga, saj zaradi pojavov emancipacijske vloge žensk prihaja do nekonsistentnosti moških spolnih vlog, ki nujno potrebujejo alternativne vzorce. Medtem ko so ženske tudi zaradi ekonomske varnosti vse bolj rahljale svojo vlogo »predanosti drugim« in se podale na pot iskanja nove socialne identitete, se pri moških samostojna ekonomska varnost pokriva z njihovo staro spolno vlogo.

Tudi ženska literatura se sprašuje o vlogi moškega v pozni moderni, o moškem kot očetu ter o moški identiteti v spremenjenih odnosih:

»Kdaj moški odrastejo in postanejo odgovorni za svojega otroka? Je odrasel moški nekdo, ki joga, ali nekdo, ki se znova in znova zaljublja, ali pa nekdo kot moj ded, ki gara, da bi prehranil družino in ji vse omogočil, a ga nihče ne posluša in mora uporabiti pesti, da bi to spregledali« (Drakulić 2014, 135).

Vsa ta vprašanja, spremenjeni odnosi in družbeni ter osebni dejavniki so še poglobili nestalnost odnosov med moškim in žensko, njuno tesnobo in iskanje novih bivanjskih oblik. Nestabilnost odnosov je pripeljala tudi do spremembe pojmovanja družine in njene institucionalne vloge znotraj družbe ter družinskih odnosov.

2.3.3 Vpliv spremenjenih ženskih identitet na medsebojne, partnerske in družinske odnose

Spremembe ženskih identitet, biografij in življenjskih izbir, ki se kažejo skozi emancipacijske procese in intenzivne oblike individualizacije, posegajo tako v javno kot zasebno sfero. Gre za dejanske posege, redefiniranje in dekonstrukcijo družine, partnerskih odnosov, odnosa do starševstva in starševanja. Vse te spremembe vplivajo na spreminjanje oblik skupnega življenja. Tako »vseživljenjska družina«, ki v sebi združuje celotno biografijo obeh staršev, postaja vse redkejša. Vse več je biografij, v katerih ljudje živijo v okviru več različnih, začasnih družin ali pa v nedružinskih oblikah skupnosti. Narašča število samohranilskih družin, medtem ko število družin z dvema staršema upada. Transformacije, do katerih je pripeljala sprememba ženskih vlog in identitet, je zagotovo vplivala tudi na pojav »biografskega pluralizma življenjskih form«. Te postajajo norma sodobnih moških in žensk oziroma prihaja do menjave različnih družin, ki so med sabo pomešane ali prekinjene z drugimi, skupnimi ali samskimi oblikami življenja. Tako individualizirani življenjski svetovi so se znašli v fazi iskanja in preizkušnje, ravno tako družba, njene institucije in norme, ki še niso uspele slediti novim pojavom, ko se prepletata zasebna in javna sfera. Družbe pozne moderne še vedno uporabljajo normativno pedagoške mehanizme preživelih oblik industrijske družbe, s katerimi poskušajo »disciplinirati« življenje, ki odstopa od standardov »normalnosti«. Tako prihaja do protislovja med institucionalno definirano in družbeno veljavno »normalnostjo«, ki prevladuje v družbi pozne moderne. Družbene norme nekoč in danes so vplivale tudi na spreminjanje in liberalizacijo odnosa do lastnega telesa, spolnosti, strasti ter dojemanja ljubezni, predvsem pri ženskah.

V starodavnem pojmovanju se je strast nanašala predvsem na religiozno. Danes imamo strastno ljubezen za nekaj, kar izraža splošno povezanost med ljubeznijo in spolnim razmerjem. Lastnost strastne ljubezni je posebna začaranost, zavezanost ljubezenskemu objektu. Strastna ljubezen je lahko moteča, če posameznika izkorenini iz vsakdanjega življenja in v njemu porodi pripravljenost sprejeti radikalne odločitve in tudi žrtve. Iz tega razloga je s stališča družbenega reda in dolžnosti lahko nevarna in moteča. Giddens (2000) trdi, da jo moramo razlikovati od romantične ljubezni, ki je veliko bolj kulturno specifična. V predmoderni Evropi je večina zakonskih zvez

sklenjena na podlagi pogodbe, ki je temeljila na ekonomskih okoliščinah in ne na spolni privlačnosti. V 17. stoletju so se poročeni pari med kmeti v Franciji in Nemčiji redko poljubljali, božali in si izmenjavali druge oblike telesne naklonjenosti, povezane s spolnostjo. Spolna svoboda je bila odkrito dovoljena le »spoštovanim« ženskam iz vrst aristokracije, kjer je bila posledica in izraz moči. V aristokratskih krogih so bile ženske dovolj osvobojene, da jim ni bilo treba izpolnjevati zahtev po reprodukciji in opravljati rutinskih del ter so lahko neodvisno iskale spolne užitke. Tudi precej drugih aristokracij poleg evropske je ločilo med »čisto« spolnostjo v zakonu in erotičnostjo ali strastnostjo zunajzakonskih razmerij (Giddens 2000, 44–45).

O spolnih praksah v 18. stoletju piše Puškin v svojih Skritih dnevniških zapiskih. Osvobojeno žensko seksualnost poročene dame ter seksualne prakse ruske aristokracije opisuje tako:

Z. mi je sanjavo priznala, da si zlahka predstavlja samo sebe z mnogimi moškimi hkrati. Vendar se je odločila začeti z dvema. Domenila sva se, da mi Z. na plesu pokaže ulanca, ki ji je padel v oko, vendar si nista bila poznana. Jaz pa da mu bom predlagal, da se poveselimo v troje. Njeno ime sem moral seveda ohraniti v največji tajnosti. Da je ulanec ne bi prepoznal, naju bo sprejela gola in z masko na obrazu. Spregovorila ne bo niti besede, da je ne bi izdal glas ... Z. mi je povedala, da bi nosila masko, tudi če se ne bi bala, da jo prepoznajo, ker se z njo počuti prosta vsake spodobnosti (A. S. Puškin 2005, 18).

Rojstvo romantične ljubezni je povezano z nastankom romana, z novo obliko pripovedništva. Prvič je pojem ljubezni povezan s svobodo in samouresničitvijo. Strastna ljubezen je bila osvobajajoča, vendar le kot prelom z rutino in dolžnostjo. V romantični ljubezni vzvišena ljubezen prevlada nad spolnim poželenjem. Puškin je že v 18. stoletju pisal in razmišljal o zakonu kot o umoru strasti in poželenja. Njegove misli so še danes aktualne, njegove dileme izpred dvesto let so danes naša realnost. Razlika je le v tem, da sta ga razkrajala notranji moralni precep in slaba vest, sodoben človek pa teh težav (v glavnem) nima več:

Zakon je ustvarjen zato, da omrtviči strast, čeravno je na začetku njegov mik prav strast. Strast, ki strast gasi! Zakon mami z zakonitostjo in izpolnljivostjo poželenja, in ko prisegamo zvestobo, ne dojemamo, da se s prisego odrekamo poželenju. Zakon je ustvarjen zato, da nas s pomočjo poželenja odvrne od poželenja. Potemtakem se je treba, da bi bil zakon trden, sprijazniti s tem, da se poželenje razblini. Pa še kaj! Poželenje je ponos telesa, ljubezen je ponos duše, ki ni nič drugega kot poželenje duše (A. S. Puškin 2005, 61).

V dobi pozne moderne, osvobojeni patriarhalnih zapovedi in pojmovanj, Giddens (2000) govori o »sotočni ljubezni« in »plastični seksualnosti«, ki sta posledici ženskega osvobajanja tradicionalnih norm. »Plastična seksualnost« in »sotočna ljubezen« v pozni moderni sta posledici sprememb v poznem 18. stoletju, ko se je omejila velikost družine, njeno dojetje in razvoj. Vselej so obstajale ženske, ki so imele možnost za različno spolno življenje in tudi nekaj enakosti, vendar so bile v manjšini. Večina žensk se je delila v krepostne in lahkožive, lahkoživke so živele le na obrobju spoštovanja vredne družbe. Krepost so dolgo opredeljevali kot zmožnost ženske, da ne podleže spolni skušnjavi, kar pa so podpirala različna institucionalna varovala (dvorjenje, vnaprej dogovorjene in prisilne poroke). Za moške so veljala drugačna pravila in so za svoje telesno zdravje potrebovali spolno različnost, splošno sprejemljivo je bilo, da so pred poroko imeli več spolnih stikov. Če so odkrili žensko, da prešuštvuje, je to pomenilo, da je prekršila zakon o lastnini in dednem nasledstvu, bila je strogo kaznovana. V 19. stoletju se pojavi tudi ideal romantične ljubezni, ki je začel povečevati zakonsko zvezo in ji dajati poseben pomen. Nastal je »dom« kot posebno okolje, ki se je ločil od delovnega okolja in je vsaj načelno postal kraj, kjer so posamezniki lahko pričakovali čustveno podporo, ki je bil v nasprotju z instrumentalnim okoljem (Giddens 2000, 33). V okviru teh sprememb se omeji tudi število otrok, rojenih v družini. Spolnost se je za večino žensk prvič ločila od neskončnega cikla nosečnosti in porodov. Zgodovinsko se je zmanjšala velikost družin, kar je posledica širjenja moderne kontracepcije in novih reproduktivnih tehnologij. Seksualna revolucija, ki se je intenzivno izražala skozi gibanja v šestdesetih letih 20. stoletja, je vplivala na spolno samostojnost žensk ter na povečanje moške in ženske homoseksualnosti. Oba elementa imata opraviti s seksualno svobodomiselnostjo.

Izhodišča Elisabeth Beck – Gernsheim (2006) se povsem razlikujejo od Giddensovega pojmovanja »plastične seksualnosti« in »odprtega odnosa«. Njeno pojmovanje ljubezenskega odnosa med dvema temelji na samospoznavanju in zrelosti posameznika in posameznice. Njene tematizacije ljubezenskega odnosa so v manjši meri povezane s seksualnostjo in seksualnim odnosom med partnerji. Meni, da se je, preden vstopamo v razmerja, treba temeljito zazreti vase in se spoznavati. To je ena od poti oblikovanja lastne identitete, ki poskuša najti sidrišče in varnost znotraj sebe. Po njenem mnenju je to nujno potrebno že zaradi razvojnega zaostajanja družbenih institucij, ki bi nam morale nuditi socialno, pravno, izobraževalno ali kakšno drugo pomoč. Predvsem pa je ta element »samospoznavanja« treba vključiti v lasten razvoj že zaradi lažje interakcije, v katero stopamo s partnerjem, ter lažjega razumevanja drugega. Skozi njega iščemo tudi sebe in na ta način sooblikujemo lastno identiteto. Iščemo svojo osebno zgodovino, želimo se spraviti z razočaranji in ranami, ki smo jih utrpeli, in skupaj ustvarjamo nova upanja in življenjske cilje. V partnerju se zrcalimo in njegova podoba je hkrati zaželena podoba sebe. Tako se prepletata ljubezen in identiteta (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 61). Vendar ta »romantizirana podoba« ljubezni bolj sodi v opise romantičnih romanov s konca 18., začetka 19. stoletja in je danes zgolj še oddaljen ideal minulih časov in drugih svetov, čeprav je takšno dojemanje še vedno predmet mnogih literarnih tematizacij. Tako Ifigenija Simonovič po smrti svojega partnerja zapiše:

Pomagala sem si z znano mislijo, da ti ljubljena oseba drži ogledalo, v katerem ugledaš sebe. Ugledala sem se kot drugačna od njega. Hvala za vpogled. A če v tem ogledalu vidiš izključno sebe, ne dojemaš lepote dvojine. Ugledati moraš svojo drugačnost od drugega in se veseliti zlitosti dvojega v eno. Biti dva je več. Ni enačb, so multiplikacije. Dopolnjevati, napolnjevati. Nikakor ne utrujati, dolgočasiti, obremenjevati. Še manj zahtevati, pričakovati. Še manj pa trgovati ... (Simonovič 2009, 200). Srečujem druge ženske, ki so na ta način same. Res smo posebna pasma! Ena nosi njegove nogavice, ena njegov šal, ena diamant. Dve uri? Tako si cvre jajca, kakor jih je on rad jedel. Na grob hodi, pride ji v navado in samost preneha žgati. V predalu ima skrit manšetni gumb, posušen globin, zadnjo škatlo cigaret (Simonovič 2009, 268).

Past romantične ljubezni je v tem, da ljudje pričakujejo, da bi morala začetna ljubezen trajati večno, kar pa seveda ni mogoče. Ostane le razočaranje. Realnost današnjega časa je povsem drugačna: v odnose vstopajo močno individualizirani posamezniki, ki uveljavljajo svoje interese in potrebe ter lastne poti in pravice, ki jih poskušajo čim bolj uravnovesiti med svojim življenjem in življenjem v dvoje, kar pa je izjemno težko. Na spremembo v polju ljubezni zakonske zveze ni bila ključna individualizacija življenjskih zgodb, temveč *individualizacija ženskih biografij*. Te so žensko postopoma osvobodile njene eksistenčne povezanosti z družino. Kot posledica tega se je začelo dogajati, da se v trenutku ljubezni združita človeka, ki oba živita vsak svojo samostojno izdelano biografijo. Tako je zakon pozne moderne sestavljen iz dveh zakonov: tistega, ki ga živi moški, in tistega, ki ga živi ženska. K takim spolno specifičnim razlikam sodi npr. dejstvo, da moški bolj poudarjajo instrumentalno plat ljubezni in zakona oziroma »da vse gladko teče«. Medtem ko so ženskam pomembnejša čustva in notranja bližina ter »vzajemno razumevanje« (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 72).

Azra Širovnik opiše moški instrumentalni um in žensko čustveno plat:

On je človek s tega sveta. Igra se z borzo. Kot njegovi kolegi, med katerimi nekateri hazardirajo z vsem svojim premoženjem. Nikoli mi ni bilo jasno, zakaj moški kapitalističnega sveta založijo vse, kar imajo. Ko pa tam izgubijo, se ubijejo. Pustijo družine brez vsega. Jaz nikoli ne bi ravnala tako. Ženska logika želi vedno obdržati osnovno eksistenco – dom, redno rento. Hazardira, če že, le s presežkom tistega, kar ima. S presežno vrednostjo, torej, v ekonomskem jeziku. Nisem drugačna od drugih žensk. Vsaj mislim tako. Ženske po večini hazardiramo le s čustvi. To nikogar ne stane, v materialnem smislu nič. Najmanj družino. Le nas« (Širovnik 2010, 121).

Roman Azre Širovnik v kontekstu raziskav medsebojnih odnosov ljubezni, partnerstva, ženske in moške identitete ali vloge posega in se osredotoči na žensko željo, hrepenenje po ljubezni, ki je čutna, duševna in duhovna. Roman je preplet likov, ki so marginalci: ženske, zlorabljeni moški in ženske, homoseksualci. Vsi si želijo samo ljubezen in najdenje sebe, lastne identitete. Zgodba je prvoosebna pripoved ženske. Glavna junakinja je nekoliko vzvišena, aristokratskih manir, ki zgolj opazuje dogajanje okrog sebe do trenutka, ko jo v vrtinec potegne tok strasti in

telesnih užitkov. Te pa vseskozi želi imeti pod nadzorom. V podobi antične grške tragedije ženska prestopi mejo patriarhalnih vzorcev in se upre civilizaciji nasilja, patriarhalnosti in podrejenosti. Poda se v »razvrat«, seksualno eksperimentiranje, vendar je ženska na koncu »poraženka«. Zboli za aidsom in hepatitisom B. Konec je odprt, gre za soočenje s smrtjo in srečanje v neki drugi dimenziji s pokojnim možem. Ženski ideal združenosti z moškim je dosežen v smrti. Iz romana sledi zaključek, da je vzpostavitev idealnih partnerskih odnosov možna le v imaginarni obliki, ne v realnem, tuzemskem svetu. Tega se zaveda sodobni človek. Zato prihaja do poskusov uravnovešanja odnosov, med osvobajanjem in ohranjanjem intimne zveze. Dejstvo je, da so bile prejšnje oblike odnosov med spoloma problematične, ker so zatirale ženske. Je pa prav zatiranje žensk tisto, kar je partnerstva obdržalo skupaj. Problem današnjih oblik odnosov je v tem, da ima vsak od obeh partnerjev svojo posebno biografijo ali vsaj pravico do nje. Vzrok teh konfliktov je tudi v dejstvu, da smo v prehodnem obdobju zgodovine človeštva in zgodovine spolov. Odnos med moškim in žensko se izrazi skozi novo paradoksalno obliko: hkrati se pojavijo želja po partnerstvu in želja po svobodi ter notranja potreba po trajni skupnosti z drugimi ljudmi ter močna potreba po individualnosti in lastni avtentičnosti. Ta protislovja v človeku ustvarjajo vrsto notranjih bojev, poskusov iskanja rešitev, zatekanja novim partnerstvom ali samskemu načinu življenja. Beck (2006) pravi:

/.../ Hkrati in vzporedno se bo izoblikovalo več najrazličnejših oblik družinskih in izvendružinskih skupnosti. Ne glede na to, ali bo pri tem šlo za samsko življenje, za predzakonsko ali zakonsko skupnost, za življenje v stanovanjski skupnosti, za različne skupnosti staršev in skrbnikov pred ali po eni ali več razvezah, bo za večino od njih značilno, da bodo često nastajale in odmirale v različnih fazah znotraj ene in iste biografije. To pomeni, da bo posamezni človek v času svojega življenja doživel in preizkušal več različnih oblik skupnega življenja (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 161).

Tukaj bi izpostavili Beckovo tezo (2006), da se ljubezen izmika institucionalizaciji že vso človeško zgodovino, vendar v bolj sramežljivih oblikah do sredine 20. stoletja. Razlikuje tri faze v razmerju med ljubeznijo in zakonsko zvezo, in sicer: 1. faza zaobjema antiko in celoten srednji vek, ki traja do 18. stoletja, v katerem je veljalo načelo: ljubezen in strast sta v zakonski zvezi pregreha, kar pa ni izključevalo

prefinjenosti najrazličnejših ljubezenskih tehnik izven zakona; 2. faza se je začela v Angliji konec 18. stoletja v obdobju industrijske revolucije, ko je meščanstvo uveljavilo svoje puritanske moralne predstave proti »razpuščenim spolnim praksam izumirajočega plemstva«, kar je vodilo k potlačitvi užitka in izгона številnih oblik erotike v kategorijo »anomalij v spolnem vedenju«, ki so še vedno predmet medicine in psihologije; 3. faza pelje v »tuzemsko religijo ljubezni«, ki je posledica osvobajanja meščanske spolne strogosti in se je sprevrгла v fascinacijo z »abnormalnimi«, zatrtimi spolnimi fantazijami; ljubezen so začeli dojemati kot obljubljen užitek in svobodo, hkrati pa se pojavijo trivializirane oblike pojmovanja ljubezni s postromantičnim in pedagoškim dojetanjem ljubezni kot srečevanja sebe, kot stvarjenje sveta iz dvojnosti mene in tebe (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 207).

Beckovo razpravo (2006) o ljubezni bi povzela z njegovim anatomskim seciranjem tega pojma, ki je hkrati potrditev »moškega instrumentalnega uma«, sposobnega povsem »tuzemsko« interpretirati pojem ljubezni, brez sentimentalnosti, osladnosti in čustvene vpletenosti. Vendar je tudi ta pristop izraz njegove subjektivnosti v zvezi s tem pojavom, ki ga zreducira na precej logičen in zemeljski način ter mu odvzame religiozen prizvok, čeprav ima ljubezen vseskozi, sploh pa v današnjem času, prizvok kozmične in metafizične dimenzije, ki meji s svetostjo religioznega kulta (ali dogme). Njegov »detradicionaliziran« in radikalen pristop opredeli ljubezen kot sistem, ki ima svojo notranjo dinamiko in logiko ter programske sheme, ki nam predstavijo realno okostje ljubezni, in sicer:

1. Ljubezen je postala utelešenje družbene individualizacije in hkrati obljuba, ki v posamezniku zbuja upanje na odrešitev izpod jarma svojih **anomičnih** plati. S tem pomeni ljubezen, tisto, kar je skupno, in naznani utopijo protiindividualizaciji. Tako individualizacija ustvarja ideal ljubezenskega zakona.
2. Glede na svojo družbeno shemo je ljubezen akterski model, model odgovornosti, ne pa model anonimnosti in mehanike. Posameznik mora v njej nenehno ustvarjati čudeže, čeprav že dolgo ne verjame vanje.
3. Modus utemeljevanja ljubezni ni tradicionalen in formalen, temveč čustven in individualen.
4. Ljubezen je samoutemeljevanje, kar pomeni, da ljudje, ki ljubijo, sami odločajo o tem ali ljubijo.
5. Ljubezen je po svojih aspiracijah protidvom. Je želja po pridobivanju izgubljene varnosti v drugem in v sebi.

6. Ljubezen je prazna forma, ki jo morajo izpolniti ljudje, ki ljubijo. Je normiranje same sebe in je rezultat konsenzualnih odločitev obeh, ki se ljubita.
7. Smisel in skupni interesi ljubezni so vselej ogroženi. To govori o njeni tuzemskosti. Ta ogroženost izhaja iz vprašanj, kdo in na kakšen način odloča o ohranitvi skupnih interesov ljubezni.
8. Ljubezen je dogmatizem v dvoje. V najboljšem smislu se kaže v konsenzu, v najslabšem pa v vojni. Ta dogmatizem se izrazi v trenutku, ko minejo čustva vznesenosti in harmonije ter nastopita konflikt in avtentičnost dveh nasprotujočih si resnic.
9. Ljubezen je nasprotje namenskih racionalnosti. Ni cilj, ki si ga lahko namensko zastavimo, ni je mogoče tehnično zavarovati ali izpolniti.
10. Ljubezen je *post*-tradicija in *ne*-tradicija, ki prek demoralizirane in delegalizirane spolnosti tradira samo sebe. Je ni mogoče institucionalizirati ali kodificirati. Dokler temelji na konsenzih in prostovoljnosti, je ni treba utemeljevati (Beck, Beck – Gernsheim 2006, 215–218).

Če povzamemo Beckovo »anatomijo sodobne ljubezni«, lahko rečemo, da je ljubezen legitimizacija same sebe, ki se osvobaja prek osvobojenih (tržnih) individuumov, ki so prepuščeni svojim lastnim odločitvam in interesom. Vse tisto, kar ljubezen obljublja in kar naj bi bilo njeno jedro, torej harmonija, vzajemnost, toplina, varnost, konsenz, je krinka, ki prikriva dejstva do trenutka, ko vsi ti ideali zbledijo in se sprevržejo v svoje nasprotje, torej v ravnodušnost, dvom, strah, sovraštvo ... In še vedno smo izključno mi pristojni za vse odločitve, povezane z našo ljubeznijo. Tako se ljubezen postavi kot radikalna samouprava, ki ne razpolaga z nikakršnimi zunanjimi razsodniki, normami ali pravnimi postopki, ki bi ji pomagali pri »bojnih metežih« in jo postavili pred objektivno, nevtrarno razsodišče. Udeleženci v ljubezni so razsodniki lastnih sporov, svoji lastni zakonodajalci in eksekutorji, ki se vzajemno nagrajujejo, sodijo ali kaznujejo. V tem se izpolni »demokracija ljubezni« in se spreobrne v svoje lastno nasprotje: v sovraštvo in brutalnost, kakršne so zmožni samo ljudje, ki so dolga leta živeli »priklenjeni drug na drugega«, v vzajemno zaupnost, kajti le takšni ljudje dovolj natančno poznajo vse ranljivosti in občutljivosti svojega partnerja.

Slavenka Drakulić v zgodbi o Fridi Kahlo opisuje izmuzljivost ali tekočo obliko ljubezni, ki se je sposobna preoblikovati, da bi ohranila odnos z ljubljanim človekom:

In zgodilo se je, da se je njen mož, odrasel moški, dvajset let starejši od nje, postopoma spremenil v sina, ki ga ni nikdar imela. Maestro se je tudi zavedal spremembe, nemara celo prej kot ona ... In kot bi bila ljubezen tekočina, ki jo je moč preliti iz posode v posodo, je ugotovila, da lahko svojo ljubezen, ljubezen ženske, prelije v ljubezen matere. Kar je bilo zanjo boleče, a bržkone edina rešitev. In le zaradi samodiscipline je pogumno prebrodila to preobrazbo. Svojega telesa ni mogla potlačiti, a ostali so ji enaka ljubezen in toplina, enak občutek bližine in odvisnosti. In enaka želja po drugem ... Spolno poželenje je preusmerila na druge moške in ženske. Po spremembi je začutila v sebi nekakšno praznino, kot da je pogrešala nekaj velikega in bistvenega. Neizpolnjena ljubezen je bila kakor okrutni bog, ki je gospodoval nad njenim življenjem. Toda Maestra ni mogel nihče nadomestiti ... (Drakulić 2008, 83). Konec koncev, kaj pa je ljubezen? Zdaj se mi zdi, da je to zgolj beseda, ki zaznamuje vrsto občutkov, od nežnosti do solidarnosti in strasti. Kajti ne gre pozabiti, da je jezik, v primerjavi s slikarstvom ali z glasbo, nenatančno sredstvo. Ljubezen je skupni imenovalec, navaden koš, kamor človek tlači marsikaj. Torej je ljubezen marsikaj (Drakulić 2008, 139).

Vsa ta protislovja in paradoksi se skrivajo pod okriljem ljubezni. Kljub tej »muhavosti«¹ ljubezni, njeni izmuzljivosti in simbolnem pomenu je še vedno nadvse privlačna za množice častilcev »kulta ljubezni«. Kot abstrakten pojav je večna, vendar kot realen pojav v odnosu dveh kratkotrajna, ravno zaradi vseh naštetih sestavin Beckove »anatomije ljubezni«².

2.4 Vloga ženske v pozni moderni in njena prihodnost

Slehera nadrobnost se je morala ujemati z vtisom, ki naj bi ga naredila na druge. Nikakršne spontanosti v nastopu ni bilo več, vselej je šlo za načrtovano samopredstaviteljo. Oblačila se je zato, da bi prevzela vlogo in začela igrati ... (Drakulić 2008, 42). ... Ljudje so se navadili na močno žensko, žensko, ki zmore vse sama, ki ne potrebuje pomoči, kvečjemu še sama pomaga drugim. To ji je

godilo, toda pogosto se je od pretiranega naprezanja zgrudila vznak (Drakulić 2008, 54).

Danes, v svetu vse večje spolne enakosti, morata oba spola temeljito spremeniti pogled drug na drugega. Ženske se ne podrejajo več moški spolni nadvladi. S tem se spopadata oba spola. Osebno življenje je postalo osebni in odprti projekt, ki ustvarja nove zahteve in konflikte – pojavi se, kot ga Giddens (2000) poimenuje, »vsakdanji družbeni eksperiment«, ki je posledica širših družbenih sprememb (Giddens 2000, 14). Pojav »vsakdanjega družbenega eksperimenta«, ki vključuje »čisto razmerje« in »sotočno ljubezen«, se je dotaknil in javno spregovoril o intimnosti, kar pa je postalo dvorezno, saj nekateri menijo, da intimnost lahko ogroža. To je res, če jo enačimo z nenehno čustveno bližino, vendar če jo jemljemo kot pogajanje med dvema enakima v osebnih vezeh, predstavlja svojevrstno demokratizacijo medosebne sfere, ki je združljiva z demokratizacijo v javni sferi. Tako v družbi, ki se razvezuje in ločuje, jedrna družina poraja nove sorodstvene vezi, ki so povezane z reorganiziranimi družinami. Narava teh vezi se spreminja, ker se udeleženci o njih bolj pogajajo kot prej. Zato Giddens (2000) meni, da bosta preobrazba in demokratizacija intimnosti, kamor sodijo partnerskih, sorodstveni in družinski odnosi, vplivala na preobrazbo institucij v celoti. Demokratizacija zasebne sfere je implicitna značilnost vsega osebnega življenja pod zaščito čistega razmerja. Pospeševanje demokracije v javni sferi je bilo sprva moški projekt, pri katerem so sodelovale ženske le, če so si to izborile. Danes so ženske gonilo teh sprememb. Demokratizacija osebnega življenja je enako pomemben projekt, le manj viden, njene implikacije pa so enako globoke. To je proces, v katerem so ženske odigrale glavno vlogo, posledice pa čutijo vsi (Giddens 2000, 185).

2.4.1 Deinstitutionalizacija družine

Biokemično odkritje, ki je dalo družbi nov obraz in v temelju spremenilo življenje moških in žensk, je tabletki proti spočetju. Z nastopom verig reprodukcije osvobojenega ženskega telesa je stopila v ospredje lepota v vseh oblikah, prav do najbolj nebrzdane zagledanosti vase, in modna industrija se je na plen spustila kot jastreb. Sledila ji je prehrambna mreža, od mestnih

veleblagovnic do zadnjega vaškega zelenjadarja, da ne govorimo o lekarnah, teh špecerijskih prodajalnah iluzij lepote in psihičnega ugodja. Nove pogrošne vrednote so okužile tudi pleme moških, ki so začeli oponašati ženski narcisizem in se negovati prav do meje spolne nedoločenosti. V zrežiranem pehanju za lepim videzom, ki sproti odplavlja rodovitno prst pristne biti, sta postala lepota in podaljšanje mladosti edini življenjski smisel. Tabletki proti spočetju je sledil še en prvorazreden biokemični dogodek: viagra, tabletki, ki spolno potenco moškega poveča in jo raztegne v čas, je preoblikovala njegov bivanjski prostor in spremenila njegovo družbeno vlogo (Galimberti 2011, 32–33).

Galimbertijev opis današnjega sveta, obsedenega z lepoto in večno mladostjo, samozadostnostjo in narcističnim značajem, postavi determinante, ki so vplivale na spolne vloge, oblikovanje in odnos do družine ter spremembe, ki se znotraj nje dogajajo tudi zaradi spremenjenih značajskih potez moškega in ženske v pozni moderni. Heteroseksualno zakonsko zvezo sta močno spodkopala čisto razmerje in plastična seksualnost. Kolikor bolj čisto razmerje postaja prototipska oblika osebnega življenja, toliko razločnejše vidimo protislovja v odnosih, ki ustvarjajo različne oblike odvisnosti in soodvisnosti. Nekateri ljudje še vedno sklepajo zakonsko zvezo po pogodbi ali pa jih vzdržujejo zgolj zaradi reprodukcije in vzgoje otrok. Vendar navzočnost otrok v »prvih družinah« ali v nadomestnih pogosto vpeljuje napetosti v razmerja in ga razdre. Zakonske zveze, ki se oddaljujejo od čistega razmerja, so lahko takšne, da ohranjajo prijateljski odnos, znotraj katerega sta enakost in naklonjenost, spolna dejavnost je relativno nizka. Druga oblika je tista, v kateri partnerja uporabljata zakonsko zvezo za dom, vendar čustveno malo vlagata drug v drugega. Tu imata oba partnerja zakonsko zvezo za razmeroma varno okolje, ki jim omogoča izhodišče za soočenje s širnim svetom. To se razlikuje od »standardnega tipa« heteroseksualne zakonske zveze, ki jo je moški uporabil kot prostor, iz katerega je deloval, medtem ko je žena skrbela za trdnost moškega obstoja (Giddens 2000, 158–159).

Preobrazba intimnosti skupaj s plastično seksualnostjo zagotavlja razmere, ki bi lahko prinesle spravo med spoloma. Vendar gre za več kot ekonomsko enakopravnost in psihično prestrukturiranje (Giddens 2000, 160).

Za sfero čistega razmerja velja, da ni pravic brez dolžnosti (tako kot v družbi in odnosih na sploh). Odgovornost pa je povezana z zaupanjem. Zaupanje pomeni, da

mora biti druga oseba zanesljiva, da ji verjamemo. Če nas ima partner za zaupanja vrednega, pomeni, da priznava našo osebno integriteto, toda v enakovrednem okolju taka integriteta pomeni tudi, da razkrijemo vzroke za svoja dejanja, če to od nas zahtevajo, in da imamo dobre razloge za vsako svoje dejanje, ki vpliva na življenje drugega (Giddens 2000, 192).

Proces deinstitucionalizacije družine v sodobnih družbah razumemo kot proces zmanjševanja pomena zakona in družine kot institucije, ne pa izginjanje družine. V tradicionalnem pojmovanju družine je ta predstavljala skupnost matere, očeta in otrok. Če je bila družina brez otrok, so jo tradicionalni sociologi poimenovali kot »nepopolno« družino.

Z odraščanjem in osamosvajanjem otrok se je posameznik odselil iz primarne družine k svoji lastni, za starše je bila »izpraznitev gnezda« definirana kot boleča. Tako se je klasični družinski cikel gradil na domnevi stabilne in trajne družinske skupnosti, ki traja od osnovanja partnerske skupnosti do smrti partnerjev. Ločitev, smrt enega od zakoncev, nove poroke so veljale za nekaj izjemnega, vse spremembe, ki so odstopale od klasične družine, so bile stigmatizirane. Imeti svojo družino je bil del pričakovanega statusa odraslosti in zrelosti. Neporočeni pari ali samski so bili bolj ali manj diskriminirani ali podcenjevani od večinske družbe.

V delu *Frida ali o bolečini* Slavenke Drakulić je izražena bolečina »nepopolne družine«, ko Frida hrepeni po otroku in ga ne more imeti:

Frida, vse premalo izkušena, je verjela, da bi ga z otrokom še močneje vezala nase. Potem je spoznala, da to ni bil edini razlog. Želela si ga je predvsem zaradi sebe. Vedela je, da ženske, ki imajo otroke, niso nikdar tako obupno osamljene, tudi ona bi se z otrokom počutila manj samo. Ljubezen ni bila dovolj učinkovito zdravilo za njeno bolečino, njeno popolno izoliranost (Drakulić 2008, 47).

Pripoved in biografija Fride Khalo, znane mehiške slikarke, opisuje njeno življenjsko pot od mladosti do smrti, njeno ustvarjalnost, ljubezen in strast do moža, slikarja Maestra, kakor ga je poimenovala, njeni tolerantnosti do njegove nezvestobe in ležernega, brezskrbnega načina življenja. Je knjiga o ženski bolečini in predanosti, soočenje s telesnim hendikepom, ker je imela eno nogo krajšo (prebolela je otroško

paralizo, doživela prometno nesrečo, ki jo je po čudežu preživela, amputacija noge). Bila je ženska, poleg vsega še stigmatizirana zaradi invalidnosti v tridesetih letih 20. stoletja. Na koncu svoje poti sklene svoje življenje z mislijo:

In glej, kakšen je nazadnje videti moj izračun: dvaintrideset operacij v sedeminštiridesetih letih življenja. Če pa upoštevam, da so me prvič operirali pri osemnajstih, je šlo pravzaprav za več kot eno operacijo na leto. Moja edina tolažba, kolikor je to sploh mogoče imeti za tolažbo, je, da sem iz svojega življenja skušala nekaj narediti (Drakulić 2008, 145).

Takšne ženske, borke, kreativke, ljubeče, predane in strastne so utirale pot »novim ženskam« in vplivale na preoblikovanje medsebojnih odnosov ter pojmovanje ženskosti in ženske kot *gender*. Samosvoje in pogumne ženske so rušile stereotipe o klasični ženski, kar pa je bil boleč proces rušenja stereotipov skozi zanke medsebojnih, predvsem pa partnerskih odnosov in predstav o ljubezni. Danes je situacija videti nekoliko spremenjena, saj novejši statistični in demografski podatki ter raziskave pri nas in v svetu kažejo, da se dogajajo velike spremembe v življenjskih potekih družinskih članov ter tradicionalno-normativni življenjski cikel družine ni več reprezentativen za večino družin, saj prihaja do velike pluralnosti družinskih oblik, prekinitvev družinske skupnosti, vnovičnih vzpostavitvev družinskih skupnosti ali odločitev za samskost. Deinstitutionalizacija družine pomeni izgubo izključnega monopolnega položaja zakona in družine v sodobni družbi. Vse manjši del populacije živi v »popolnih družinah«. Skupno življenje izven zakona vse bolj izgublja naravo stigmatizacije. Naraslo je število ločitev in vnovičnih porok ter samskosti. Narašča število odraslih, ki ostajajo brez otrok in družine, tudi parov, ki se odločajo za življenje brez otrok. »Popolnost« jedrne družine ni več ideal, »nepopolna« starševstva pa niso več občutena kot nekaj negativnega ali kot izhod v sili. Aspiracija po partnerski zvezi in želja po starševstvu sta ločeni, in ne sovpadata. Če različnost med spoloma po eni strani omogoča reprodukcijo vrste, je po drugi strani doživljanje te različnosti posledica družbene produkcije, najprej v tistem neogibnem in predvidljivem pomenu, ki pravi, da vsako spolno reprodukcijo ureja kultura s svojimi pravili, biološkimi danostmi reprodukcije, predvsem pa na spolno obarvani interpretaciji teh razlik. Zdajšnja nizka stopnja rodnosti je institucionalno teoretično gledano rezultat učinkovanja normativnega kompleksa odgovornega starševstva. V

zadnjih desetletjih je vzporedno z deinstitutionalizacijo družine prišlo do krepitve starševske odgovornosti do svojih otrok ter do normativne ureditve starševske odgovornosti, ki je zavezujoča za oba starša.

Moški, ki je mislil, da je samo njegovo telo prosto spon »razmoževanja«, se je soočil z drugim (biokemično) osvobojenim telesom, ženskim, ki je preprečilo nosečnosti s kontracepcijskimi sredstvi. Njegova predstava o življenju je doživela protiudarec, zaradi katerega se je moral temeljito preobraziti. Nobena ideja, nobena vojna, nobena revolucija ga ni tako nedvoumno in odločno prisilila, da spremeni svojo samopodobo kot dejstvo, da se je ženska osvobodila ritma narave. Zdaj ženska, vsaj na Zahodu, zaseda vedno več odgovornih delovnih mest, doma pušča varuške, rojevanje otrok odlaga do meje fiziološke starosti in se tik pred zdajci spušča v izsiljene izbire iz nuje, ali pa otrok sploh nima. Prakticira svobodno spolnost, včasih iz nuje, včasih iz ljubezni, premika meje javnega čuta za spodobnost in sili moralo v protislovne zasuke, psihoterapijo sili v preoblikovanje, saj seksualna metafora, na kateri je zidala svoje hrame, nima več prave moči, niti kot tabu niti kot želja. Danes je emancipacijska ženska zgodba privedla do tega, da so razlike med spoloma manjše, spremenljiva sta in si izmenjujeta vloge, kar pa vodi k njuni medsebojni nediferenciranosti. Izkaže se, da nihče ni tam, kjer misli, da je, temveč tam, kjer ga potiska želja, in ker želja ne pozna meja, prihaja v ospredje virtualna spolnost, ki vedno bolj izpodriva tisto resnično in se pogosto izraža v prostaški mehaniki in fiziki mesenosti. Galimberti (2011) meni, da so nas do teh premikov meja pripeljali izguba vere v naravo, ki so jo tehnike umetne oploditve in spočetja oddaljile ter načele njeno razsodno moč. Kjer pa narava nima razsodne moči, ni meja dovoljenega, in torej ni pravil, obzorja, mere, identitete, ki bi jih bilo vredno varovati (Galimberti 2011, 30).

2.4.2 Dekonstrukcija materinstva: Nove oblike komunikacije in vrednostnih sistemov žensk pozne moderne

Lastnosti socializacije v novejšem času, ki so značilne za večino slojev v moderni družbi, poudarjajo, da je v zgodnjem otroštvu pri vzgoji pomembna vloga matere. Na odnose med materjo in otrokom vplivajo izum materinstva in tudi druge družbene transformacije, ki spreminjajo in ločujejo moderne od predmodernih institucij. Prevlada matere ima globoke psihološke posledice za oba spola in je vir nekaterih najmočnejših sprememb današnjih spolnih razlik.

Na podlagi Freudovih analiz so nastale in se pozneje razvijale številne interpretacije vpliva matere na razvoj otroka. V prvih letih otrokovega razvoja materin vpliv zasenči vpliv očetovega in drugih skrbnikov. Otrokovo zgodnje doživljanje matere je kot vsemogočno. Zgodnji otrokov občutek za osebno identiteto se skupaj z njegovo zmožnostjo navezovanja intimnih odnosov razvija zlasti, ko se otrok identificira z nadvse pomembnim ženskim likom. Vsi otroci se morajo, če želijo utrditi občutek neodvisnosti, osvoboditi izpod materinega vpliva in se tudi osvoboditi njene ljubezni. Vir moške osebne identitete je povezan z globokim občutkom negotovosti, z občutkom izgube, ki odtlej preganja njegove nezavedne spomine, njegov občutek ontološke varnosti. Temeljno zaupanje, ki je vir njegove ontološke varnosti, je ogroženo, ker ga oseba, ki je bila njegov glavni ljubljene odrasli, na katerega je deček lahko računal, prepusti svetu moških. S tega stališča pomena falusa, ki je hkrati imaginarna reprezentacija penisa, za oba spola izhaja iz fantazije o ženski prevladi. Falus simbolizira ločitev, toda tudi upor in svobodo. V fazi pred ojdipovskim prehodom falična moč prihaja bolj iz ločitve sfer avtoritete očeta in matere kot pa iz čiste moške nadvlade. Falus zastopa osvoboditev izpod uničujoče odvisnosti od matere pa tudi zmožnost, da se otrok odtegne njeni ljubezni in pozornosti, zato je ključni simbol otrokovega prvega iskanja neodvisne osebne identitete. Zavist zaradi manka penisa govori o želji malih otrok, tako dečkov kot deklic, da bi se identificirali z očetom kot prvim zastopnikom zunanjega sveta. Čim bolj se transformacija intimnosti na institucionalni ravni nadaljuje, tem bolj je ojdipovski prehod povezan s »spravo«, s sposobnostjo staršev in otrok, da so v interakciji, ki temelji na tem, da razumejo pravice in čustva drugega. V odnosu do matere mora deček razviti samoidentifikacijsko zgodbo. To lahko privede do tega, da veliko moških ni sposobnih konstruirati samopripovedi, ki bi jim omogočila, da bi se sprijaznili z vse bolj demokratično in preurejeno sfero osebnega življenja. Posledica tega, da se deček odcepi od matere, je, da svojo odvisnost od žensk zakrije in jo na nezavedni ravni, pogosto pa tudi na zavestni, zanika. Zato pozneje v življenju težko integrira spolnost v samopripoved. Moški navadno ne potlačijo zmožnosti, da ljubijo, temveč čustveno avtonomijo, ki je potrebna za vzdrževanje intimnosti. Moški se zanašajo na to, da bodo ženske upravljale z intimnostjo, kar se ne izraža le na področju seksualnosti, temveč tudi v prijateljstvu (Giddens 2000, 131).

V družbi moderne in tudi pozne moderne se pojavi vprašanje »odsotnega očeta«. Oče simbolizira ločitev in »vpliv« v svetu, hkrati pa je nedosegljiv. Dekličino zmožnost,

da ljubi, se zlije z neustavljivo željo, da bi jo kdo ljubil in skrbel za njo. Oba spola razvijeta zmožnosti za skrb, vendar v različnih oblikah. Deček obdrži zmožnost in željo po skrbi za drugega, razen če se v zgodnjem otroštvu povsem ne odtuji od matere, toda skrb je navadno »instrumentalna«. Skrb v smislu čustvene podpore veliko bolj ustreza zmožnostim, ki jih razvija deklica. Bilo bi napačno domnevati, da zmožnosti enega spola dopolnjujejo zmožnosti drugega, kajti spola se razvijata v protislovju. »Odsotni oče« obstaja kot senca v otrokovem zgodnjem obdobju življenja. Ker oče ni v središču dekličinega življenja tako kot mati, je manj dovzetna za njene komunikacijske spretnosti. Treba ga je »osvojiti«, vendar ostaja oddaljen, in na nezavedni ravni se zdi, da je tudi nedosegljiv. Jeza in sram se oblikujeta tudi pri ženski vzgoji. Deklica ljubi mater, vendar ji tudi zameri. Ko se oddalji od nje, tako da se identificira z očetom, svojo zameri prenese nanj. Naj deklica očeta še tako idealizira, ji ta ne more povrniti tistega, kar mora žrtvovati, ko si prizadeva, da bi ga osvojila. Takšno ambivalentnost še spodbuja njegova oddaljenost v primerjavi z materino bližino, v kateri je deklica uživala. Tako deklica sklene, da moškim ni za zaupati, ker te vselej pustijo na cedilu (Giddens 2000, 132–133).

Ženska literatura problematizira odnos z materjo, predvsem na relaciji mati–hči. Ta odnos vidi kot **perpetuiranje** tradicionalnih vrednot, ki jih prenaša ženska linija na svoje hčere. Tako Slavenka Drakulić eno celo delo posveti bolečemu in patološkemu odnosu, ki ponazori nenehno zlorabo šibkega nad še šibkejšim, matere nad hčerjo:

Zaman je bilo razlagati njej ali komur koli drugemu, da je bila bolečina, ki mi jo je prizadejala mama, zame znamenje pozornosti, nekaj takega kot dotik, prek katerega sem občutila, da se zaveda mojega obstoja, da me vidi ... Težko si je predstavljati, da lahko kdor koli postane odvisen od telesne bolečine. Toda zame je bil to dokaz prisotnosti drugega v mojem življenju, dokaz, da nisem sama in da obstajam (Drakulić 2014, 114).

V knjigi je opisana geneologija nasilja matere nad hčerjo pri štirih generacijah žensk in njihove »nesrečne nosečnosti«: babica ni niti pomislila na splav, hči je imela možnost, pa ga iz protesta ni naredila – vse tri generacije pa so že imele izbiro študija in pridobivanja izobrazbe, le materinstvo je bilo pri vseh nenačrtovano in nezaželeno:

Morda mama sploh ni bila zaželen otrok, bila je pač spočeta, največkrat je tako. Babičini starši so bili nesrečni, ko se je omožila, z njo so imeli velike načrte. Želeli so, da bi se vpisala na medicino, pa se je vpisala na biologijo. Nekje proti koncu študija je po nesreči spočela otroka, mamo. Ni ji preostalo drugega, kot da je rodila. Tu ni šlo za veliko ljubezen, vsaj babica je ni omenjala. Z dedom se je dogovorila, da se bosta poročila, in njeni starši so z nejevoljo privolili, pod pogojem, da dokonča študij. Moja mama je bila plod naključja, in ko je rasla, je svoje starše nenehno spominjala na njihove prenačrtane odločitve in zapravljanje priložnosti, na to, da je življenje kup obveznosti (Drakulić 2014, 64).

Hči, ki ni bila željen otrok, temveč sad nesrečnih in nepremišljenih okoliščin, je zanosila nenačrtovano kot mati, vendar je otroka obdržala iz kljubovanja staršem:

Mama ni rada pripovedovala o tistem, kar se je godilo pred poroko. Kako so jo, ko jim je povedala, da je noseča, zaprli v sobo in je oče udrihal s pestmi po njej, mama pa ji je zatiskala usta, da sosedje ne bi slišali njenega tuljenja. Kako jo je mama z vso močjo sunila z nogo v trebuh ... Ni izbiral, kam jo bo udaril, kot niti mati ni ... Potem je mama dneve dolgo pretepena ležala v sobi, pokrita z modricami, v strahu, da bo zakravela in izgubila otroka. Ni ji bilo mar za otroka, ni se še zavedala, kaj pomeni imeti otroka. Vendar ni hotela, da bi starši odločali o njenem življenju. Morda bi te splavila, ampak po tistem sem sklenila, da bom rodila. Kljubovala jim je, rodila me je njim navkljub, pozneje pa je to tolikokrat obžalovala ... Nisem bila zaželen otrok, bila sem posledica njene želje po maščevanju staršem (Drakulić 2014, 28–29).

Beremo pretresljivo in metaforično zgodbo o umoru matere, njeni patološki navezanosti na moškega, ambivalenten odnos do koncepta materinstva (Giddens in Lasch pojasnita ta fenomen). Roman zajema večnivojske simbolne pomene: odnos med moškim in žensko, koncept ljubezni, strasti, zasvojenosti z odnosom, materinstvo s prenosom vzorcev na hčer. Tako kot Freud vpelje in razreši ojdipov kompleks z očetomomom, hči v tretjem kolenu ubije mater, da osvobodi svojo hčer bolečih in nasilnih travm njenih prednic. V delu Slavenke Drakulić *Obtožena* hči umori mater, in s tem prekine tradicijo, izrečeno v stavku njene matere: »Dala sem ti življenje, lahko

ti ga tudi vzamem.« Tako dolga tradicija ženskih zlorab dobi svoj epilog v antitezi, ko hči umori svojo mater, in s tem prekine kontinuiteto nasilja, psihičnega trpinčenja in tradicionalnih vzorcev, kar pa so tematizacije tudi antičnih dram (npr. Evripidova Medeja). Najpomembnejši mehanizem družbenega nadzora ženske skozi evropsko zgodovino je institucija zakonske zveze, katere simbolna reprezentacija je zakonska postelja. Osnovna funkcija ženske (v atenskem polisu do današnjih dni) je bila reprodukcija legitimnih naslednikov državljanov. Od grškega polisa je bila poroka sredstvo nadzora nad divjim ženskim erosom, ki vzpostavi prevlado civiliziranega reda nad naravnim kaosom. Poroka je sredstvo, s katerim se ženska lahko očisti bestialnosti in se izpolni kot človeško bitje; in ženska šele po »ukrotitvi« postane družbeno-ideološko koristno bitje (Schuller 2006, 62).

Po Freudu ženske nimajo potrebe, da bi ljubile, temveč da bi bile ljubljene. Ženske je treba občudovati, moški ji mora povedati, da ji je hvaležen in da jo ceni, ker je v otroštvu prikrajšana za narcistično potrditev. V ljubezenskem ogledalu drugega se počutijo bolj varne. Moški so slabo opremljeni, da zadovoljijo to žensko potrebo. Freudova interpretacija ženske seksualnosti, ki ji je pripisal pasivnost, je še dolgo vplivala na psihoanalitično literaturo, kar je okrepilo številne stereotipe, ki veljajo še danes (Giddens 2000, 134).

Slavenka Drakulić v *Fridi ali o bolečini* zapiše:

Prepiri med njima – in zmerom so bili ljubezenski prepiri – so se vneli zaradi njenega različnega pojmovanja ljubezni. To razliko je uvidela šele kasneje, potem ko je imela tudi sama razmerja z drugimi, spričo katerih pa ni bila nič manj privržena Maestru in ni nič manj trpela. Ni vedela zagotovo, če je bilo povezano z njegovim spolom. Toda zanj je bila njegova umetnost vsekakor pomembnejša od ljubezni. Zanj je bil najpomembnejši Maestro. V taki hierarhiji vrednot je bila vnaprej obsojena na trpljenje ... Bila sem prepričana v svojstvenost najine ljubezni, v kateri ti pomeni drugi ves svet, ki te izpolnjuje, v katerem dejansko obstajaš in v katerem ni delitve na moške in ženske, temveč v njem bivajo zgolj človeška bitja (Drakulić 2008, 68).

Žensko romantično pojmovanje ljubezni ni zgolj tema literarnih del. Je pogosto medijski konstrukt in tudi kulturno-umetniški skozi filmske tematizacije »velikih ljubezenskih zgodb«. Ker pa se sodobna ozaveščena ženska zaveda, da romantični

ljubezenski ideal vedno spodleti kljub želji po njeni izpolnitvi, zavzema tudi bolj racionalni odnos do lastnega materinstva. Zato želja po starševstvu postaja bolj zapletena in je odvisna od različnih predpostavk. Zakon ali poroka ne izhajata več iz ljubezni. Za skupno življenje ni več potrebna poroka. Iz poroke ne sledi rojstvo otroka. Ljubezen je možna brez zakona in brez otroka. Zakon brez otrok je možen kot so možni otroci brez poroke ali materinstvo brez očetovstva in obratno. Tudi spolnost ne vodi do poroke.

Ljubezen do otroka, ki jo povezujejo romantične podobe 19. stoletja z bistvom ženske in poudarjanjem materinstva kot poslanstva, so v drugi polovici 20. stoletja postale predvsem teme za revije za starše in vzgojne svetovalce, rubrike za pedagoške napotke in predpise o vedenju. Danes se ljudje odločajo za otroke zaradi emocionalnih potreb staršev. Otroci imajo »psihološko funkcijo koristnosti«. Občutek odgovornosti, pristojnosti za otroka, pomeni za odraslega biti emocionalno nujno potreben. Z otrokom dobimo občutek, da se uresničujemo v naslednji generaciji, daje nam smisel življenja. Zaradi novih razsežnosti starševstva se pojavljajo tudi dileme, dvomi, ovire, zaradi katerih starševstvo postaja težak, za nekatere neuresničljiv projekt. Po eni strani je želja »po lastnem življenju«, ki nastaja v individualizirani družbi in zajema oba spola, želja po samouresničitvi, avtonomiji, svobodi, ki se zdi v nasprotju s pripravljenostjo na skrb za otroka. V odločanju za otroka se je vrinil dvom, »ali bom zmogla«, vrinila se je skrb, ali bo vse v redu. V sodobnem partnerstvu ni več samoumevno, da bo za potomstvo skrbel samo eden. Pomembna ovira za odločanje za otroka je tudi porast zahtev: vzgojnih, socializacijskih, časovnih, finančnih, ki se v sodobni družbi povezujejo z otrokom. Starševstvo je postalo vse bolj odgovorna naloga in rastoča odgovornost deluje danes bolj kot breme in ovira v odločanju za otroka (Ule 2003, 58).

Kljub spremenjenim odnosom do materinstva sta koncept in pojem materinstva še vedno povezana s tradicionalnim pojmovanjem te vloge. Je še vedno v fazi preoblikovanja, ko se v praksi, v vsakdanjem življenju še vedno nismo povsem navadili in sprijaznili s to spremembo. Emancipirano mater tudi otrok doživlja kot obliko odtujenosti na individualni in subjektivni ravni. Dubravka Ugrešić v delu *Ministrstvo za bolečino* opiše sodobno, emancipirano, uspešno mamo, ki pa globoko rani nežno otroško dušo hčere, kar predstavlja dejstvo in paradoks mladih emancipiranih, samostojnih žensk. Roman prikazuje samostojno hčer, uspešno

intelektualko, doktorico književnosti, ki v času vojne v Jugoslaviji emigrira v Nemčijo, nato Nizozemsko. Hči svojo mamo opiše:

Mama je bila nadarjena za to, da je vse okrog sebe spremenila v svoje služabnike: mene, svoja moža in prijatelje, in nihče od nas se ni nikoli pritožil nad svojim statusom ... Bila sem mamina samostojna žabica. Delala je veliko in vestno, po stroki je bila ekonomistka, pririnila se je celo do bančne direktorice. Zamenjala je nekaj stalnih prijateljev in dva moža. Jaz sem zadržala status mamine odličnjakinje in maminega edinega zaklada ... (Ugrešić 1998, 113). Razmišljala sem, kako malo me je v maminem stanovanju. Nekaj fotografij, nekaj starih oblek, in to je vse. To je bila topa misel, brez bolečine. Celo takrat ko sem stanovala pri njej, me ni bilo nič več, ona je izpolnjevala ves prostor. Jaz sem bila nekje v kotu (Ugrešić 1998, 119). Begunska travma, otroška panika, ki jo povzroči nenadno izginotje mame iz vidnega polja, je izbruhnila na površje tam, kjer nisem pričakovala, doma. Uspelo mi je, da sem se izgubila v prostoru, ki sem ga poznala kot lastni žep, in to me je navdalo z občutkom groze (Ugrešić 1998, 139).

Ambivalenten odnos do matere in materinstva lahko privede do odločitve za življenjski stil brez otrok. Glede na racionalizacije sodobnih žensk in moških so tudi osebne izkušnje razlog za dekonstrukcijo materinstva. Prav tako svet materialni dobrin narekuje določen standard in zahteve, ki jih starš naj bi nudil otroku. Materialne predpostavke so le del za odgovorno starševstvo. Navodila strokovnjakov, napotki revij za starše in priročniki obsegajo veliko več. Z rastjo zahtev, ki se povezujejo s starševsko vlogo in rojstvom otroka, se pojavlja v sodobnem svetu tudi nov vzorec odločanja, zavestna odločitev za življenje brez otrok. Do take odločitve lahko pride zaradi zapolnitve življenja z drugimi projekti, zaradi kariere, zaradi negotovega partnerstva, zaradi občutka negotovosti, strahu ali celo iz ljubezni do otrok. Tako se pojavi spirala, ki pravi: kolikor otrok manj se rodi, toliko bolj cenimo tiste, ki se rodijo, toliko več vlagamo vanj, toliko bolj dragoceni so in toliko bolj zahtevno je starševstvo. Kolikor pomembnejši in dražji nam je vsak otrok, toliko bolj se ljudje bojijo neznanskih nalog in dolžnosti, povezanih s starševstvom – in se odločajo proti potomstvu. Zavestno odločanje za življenjski stil brez otrok je

svojevrsten izziv in se v njem lahko odražata nova etika in nova vrsta družbene odgovornosti (Ayck in Stlten 1978 v Ule 2003, 59).

2.4.3 Pozicioniranje ženske v družbi pozne moderne

Močne in šibke družinske sisteme je pretresla seksualna revolucija, spremenila je poglede na seksualno obnašanje. V Severni Evropi, kjer so družinske vezi šibke, so mladi in mladi odrasli najprej živeli izven doma staršev. V Južni Evropi, kjer so družinske vezi močne, mladi odrasli po lastni izbiri živijo doma, vendar je prišlo do liberalizacije odnosov med mladimi in starši. Mladim je bila znotraj gospodinjstva staršev dovoljena seksualna emancipacija. To je pospešilo tudi legalizacijo splava v vseh južnoevropskih državah v osemdesetih letih 20. stoletja ter uporabo kontracepcijskih tablet. V katoliških državah je do kontracepcijske revolucije prišlo pozneje kot v drugih evropskih državah, kjer je ta proces potekal že v šestdesetih letih 20. stoletja.

V sedanosti smo priča spreminjanju moderne nuklearne družine: patriarh je izgubil svojo moč, vsaj predpostavlja se, da so družinski člani enakopravni. Mlade ženske delajo tudi izven doma, tudi v patriarhalnih državah (Španija, Italija). Njihove identitete niso zasidrane na dom in družino. Tudi zato ker je življenje drago in zahteva dva dohodka. Socialni status danes temelji na izobrazbi in poklicni karieri. Osebna realizacija je postala pomembnejša kot družinsko življenje. Družba se individualizira, posameznik pa je zamenjal družino kot osnovno celico družbe.

Individualizem je moderni pojav, ki ima negativne in pozitivne konotacije. Po eni strani spodbuja sebičnost, potrošništvo, egoistično in narcistično obnašanje, ki spodkopava družbeno solidarnost (Lasch 2012, 52).

Pojem narcisizma ne ponuja ustrezne psihološke oznake, temveč način razumevanja psihološkega učinka novejših družbenih sprememb. Ponuja nam sliko »osvobojene« osebnosti sedanjega časa z njeno očarljivostjo, navideznim zavedanjem o lastnem stanju, promiskuitetno panseksualnostjo, fascinacijo z oralnim seksom, strahom pred kastrirajočo materjo, hipohondrijo, varovalno površinskostjo, izogibanjem vsaki odvisnosti, nesposobnostjo žalovanja ter strahom pred starostjo in smrtjo. Realno gledano se zdi narcisizem najboljši način obvladovanja napetosti in tesnobe sodobnega življenja, zato prevladujoče družbene okoliščine vse bolj upravljajo na dan narcistične lastnosti, ki so v različni meri prisotne v vsakem posamezniku. Te

okolščine so preoblikovale tudi družino, ki oblikuje temeljno strukturo osebnosti. Emocionalna odmaknjenost v kombinaciji s poskusom prepričati otroka o njegovem prednostnem položaju v družini pa je najboljši recept za razvoj narcistične strukture osebnosti (Lasch 2012, 72).

Po drugi strani narcistične lastnosti spodbujajo svobodo izbire, ki je temeljna in pozitivna vrednota. Vsezahodni pojav, kot so kohabitacija, samskost, ločitve, niso stvar individualizma ali nemoralnosti in izroditve kolektivnim vrednotam, temveč posledica spremenjenih odnosov v skupnosti in skupnostnega občutka. Sodobne družbe ne temeljijo na institucionalnih pravilih, normah in zakonih, temveč so »zamišljene skupnosti«, ki temeljijo na močni emocionalni želji, da bi pripadali skupnosti. Zamišljene skupnosti, kot je družina, trajajo tako dolgo, dokler njeni člani v njo verjamejo in so ji vdani (Ule, Kuhar 2003, 75).

Spolnost je postala segregirana ali zasebna kot sestavni del tistih procesov, s katerimi smo izumili materinstvo, ki je postalo temeljna komponenta ženske sfere. Do segregacije spolnosti je prišlo iz dveh razlogov: zanikanja in omejevanja ženske spolne odzivnosti ter dojemanja moške seksualnosti kot neproblematične. Kolikor bolj se je seksualnost odmikala od reprodukcije in se združevala z nastajajočim reflektivnim projektom jaza, toliko večji pritisk je bilo čutiti v tem institucionalnem sistemu represije (Giddens 2000, 180).

Ženske so prevzele upravljanje s preobrazbo intimnosti, ki jo je izzvala modernost. Sistem institucionalne represije je bil sprva zelo napet, ker so bile ženske izključene iz javne sfere. Raziskave o naravi žensk, ki so se jih lotevali moški, niso bile samo izraz tradicionalne spolne drugosti; to je bilo raziskovanje nepriznanih aren osebne identitete in intimnosti kot preurejenih aren družbenega življenja, kamor moški skoraj niso smeli vstopiti. Tako je seksualnost postala nekaj, kar je najbolj zanimalo oba spola, čeprav na različna načina. Za ženske je bila težava v tem, kako vzpostaviti ljubezen kot sredstvo komunikacije in osebne razvoja – tako v razmerju do otroka kot do moških. Zahteva po ženskem spolnem užitku je postala temeljni del rekonstrukcije intimnosti, kar je bila enako pomembna emancipacija kot vsaka druga, ki so jo ženske želele doseči v javni sferi (Giddens 2000, 181).

Giddens (2000) je povzel Foucaultovo pojmovanje spolnosti v zahodni družbi, da je ni možno potlačiti, saj je izum »seksualnosti« privedel do širjenja nadzora, ki predstavlja sredstvo za ustvarjanje moči. Takšna moč se je v zgodnejšem obdobju osredotočala na telo kot stroj, pozneje na biološke procese, ki so vplivali na reprodukcijo, zdravje in življenjsko dobo. Moderne družbe ne temeljijo kot predmoderne na moči, da lahko vzamejo življenje, temveč na moči, da razvijajo in podaljšujejo življenje. Demografsko rast od 18. stoletja nadzorujejo ljudje, v preteklosti pa je bila odvisna od narave (Giddens 2000, 174).

Kolikor bolj življenjska doba postaja notranje referenčna in kolikor bolj osebno identiteto dojemamo kot refleksivno organizirano prizadevanje, toliko bolj spolnost postaja last posameznika. Tako je spolnost danes sredstvo za ustvarjanje vezi z drugimi na temelju intimnosti. Strast se sekularizira in je na novo organizirana kot paradigma romantične ljubezni, postane zasebna in se na novo opredeli. Do tega prihaja tudi zaradi radikalnejšega preloma institucij modernosti s tradicionalnostjo. Posledica tega sta razpad moralnih in etičnih značilnosti tradicionalnih vrednot, povezanih s transcedenco, naravo in reprodukcijo, ter prelom z varnostjo in rutino. Občutek ontološke varnosti pa prihaja iz rutine, zato posameznik pozne moderne postaja veliko bolj ranljiv. Izguba ontološke varnosti vpliva tudi na porajanje občutkov krivde in sramu, ki je povezan z refleksivnim projektom jaza. Sodobni človek je veliko bolj prežet z občutkom sramu, nevrednosti, da je njegovo življenje prazno, telo pa neprimeren pripomoček. Spolni dejavnosti pogosto sledi »praznina«, iskanje vedno izmikajočega se občutka izpolnjenosti, ki prizadene oba spola, vendar na različne načine. Oba spola pa hrepenita po ljubezni (Giddens 2000, 178–179).

Spolnost je danes pomembna, ker predstavlja povezovalno točko med segregacijo izkušnje in transformacijo intimnosti. Spolnost se je ujela v iskanju lastne identitete, ki jo lahko spolna dejavnost zapolni le trenutno (Giddens 2000, 198).

Feminizem in ideologija intimnosti sta diskreditirala spolne stereotipe, ki so ženskam narekovali njihovo mesto v družbi, vendar so omogočili sprejemanje antagonizma med spoloma, ne da bi ga dvignili na raven totalne vojne (Lasch 2012, 228).

V novi obliki intimnosti je veliko polje lastnih iskanj, ne samo ženskih, temveč tudi moških. Moške strahove in pobege Lasch interpretira skozi psihoanalitičen pristop:

Zakaj se moški na zahteve, za katere jim razum pravi, da so legitimne, odzivajo na tak način? Kot je znano, razumski argumenti zaradi nezavednih

strahov odpovedo: seksualne zahteve žensk moške plašijo, ker odzvanjajo na tako zelo globokih ravneh moške duševnosti, da priklicujejo zgodnje otroške fantazije o posesivni, dušeči, goltajoči in kastrirajoči materi. Te fantazije, ki niti v zrelejših letih ne izginejo, krepijo in razkrivajo skriti strah, ki je bil vselej pomembna sestavina moške predstave o ženski. Ker je moč teh predojdipovskih fantazij v narcističnem tipu osebnosti še posebej velika, je verjetno, da bodo imeli moški do žensk brezupno deljena čustva (Lasch 2012, 236).

Odprtost globalnega projekta modernosti na področju intimnih odnosov in spolnosti ima kolerat v negotovem izidu vsakdanjih družbenih eksperimentov. Najbolj razširjena oblika bega pred emocionalno kompleksnostjo je promiskuiteta, ki pomeni ločevanje med spolnostjo in čustvi. »Tudi tukaj se beg izdaja za osvoboditev, regresija pa za napredek« (Lasch 2012, 233). V napetosti med tem, da strast postaja zasebna, javna sfera pa je nasičena s spolnostjo, pa tudi v nekaterih konfliktih, ki danes ločijo moške in ženske, lahko vidimo politične programe. Spolnost je zlasti v svojih povezavah z družbenim spolom porodila politiko osebnega, besedno zvezo, ki jo napačno razumemo, če jo povezujemo zgolj z emancipacijo. Giddens (2000) jo raje poimenuje kot življenjsko politiko, ki je politika življenjskega sloga, ki deluje v kontekstu institucionalne refleksivnosti. Prizadeva si, da bi spravila na površje tista moralna in eksistencialna vprašanja, ki jih segregacija izkušnje poriva v stran od vsakdanjega življenja. To so vprašanja, ki združujejo abstraktno filozofijo, etične ideje in praktična vprašanja v polju intimnosti in spolnosti (Giddens 2000, 198–199).

2.4.4 (Ne)Ravnovesje med zasebnim in javnim življenjem ženske

Prizadevanje žensk za družbeno enakost in ekonomsko enakopravnost je privedlo do višje stopnje izobraženosti žensk in možnosti zaposlovanja. Vedno več žensk je uspešnih v družbenih vlogah, čeprav so jih dolgo potiskali v okvire doma in materinstva. Izobraževanje in poklic sta tudi vplivala, da ženska prelaga materinstvo na poznejše obdobje in poskuša uravnovesiti svoje vloge in želje. Višja izobrazba žensk in boljša sredstva za nadzor reprodukcije spreminjajo časovni red materinstva. Mladim ženskam je to omogočilo razpolaganje z lastnim telesom. V času individualizirane družbe z visoko stopnjo anonimnosti, negotovosti in mobilnosti,

omejenih možnosti zaposlitve, finančne negotovosti, napetega delovnega urnika in ob tveganju materialne odvisnosti ob morebitni ločitvi in negotovemu partnerstvu se ženske težje oz. pozneje odločajo za otroke. Do zdaj so bile ženske tiste, ki so skrbele za otroke in starejše, ki so nosile breme rutine in dajale kohezijo odnosom med generacijami. Vprašanje je, kako bo v prihodnosti, saj bo zaradi mobilnosti vse manj ljudi imelo močne družinske vezi. Stroki in politikom je vedno bolj jasno, da so prihodnja razmerja med generacijami, vzorci rodnostnega in družinskega življenja odvisni od uravnoveženja ženskega poklicnega in družinskega življenja ter posledično uravnovešenja razmerij med spoloma tako v javnosti kot zasebnosti. Vprašanje družinske politike je, s kakšnimi ukrepi lahko vzpostavljamo novih ravnotežij med spoloma okrepi in materializira (Ule 2003, 61–62).

V družbi pozne moderne so pogosti pojavljajo trendi, ko psihiatri staršem dopovedujejo, naj ne živijo skozi svoje potomstvo, svetujejo zakonskim parom, naj odlašajo s starševstvom, nekateri ga zavračajo (večkrat iz upravičenega razloga), pojavljajo se družbeni reformatorji, ki zagovarjajo ničelno rast prebivalstva – vsi ti trendi pričajo o vsesplošnem nelagodju glede reprodukcije in o močno razširjenem dvomu ali naj se še v prihodnje reproduciramo. Lasch pravi: *»Ko ljudje niso več sposobni razviti zanimanja za življenje na zemlji po svoji smrti, si začnejo želeli večno mladost. Iz istega razloga jim tudi za reprodukcijo ni več mar. Ko misel na to, da nas bo zamenjala naslednja generacija, postane neznosna, se prav starševstvo, ki nam zagotavlja, da se bo to res zgodilo, zdi skoraj kot nekakšno samouničenje«* (Lasch 2012, 245).

Lashove ugotovitve in vrednostne sodbe so naravnane na kritiko narcističnega značaja sodobnega človeka, vendar pojavi izbire življenjskega stila brez otrok niso tako pogosti in zaskrbljujoči, kot jih oriše on. Res je, da so pogostejši in manj stigmatizirajoči, kot so bili pred letom 1990, reflektirajo pa trende teh emancipacijskih procesov, ki potekajo v pozni moderni. Nosilke individualističnega gibanja so dekleta in mlade ženske, ki jih bolj kot moške omejujejo konvencije, kar je tudi empirično dokazano, saj so ženske nosilke trendov odmika od tradicionalnih normativnih pričakovanj, kot so npr. samsko življenje, pozno materinstvo, spolni odnosi izven zakona (Ule, Kuhar 2003, 64).

Danes imajo ženske svobodo, kakršno niso imele še celo pred dvajsetimi leti. Ta navidezna svoboda in nove možnosti postavljajo žensko v veliko bolj stresne okoliščine, saj gre za intenzivne procese spreminjanja ekonomskih, kulturnih in

patriarhalnih struktur zatiranja ter spreminjanje ideologije spolnih vlog in seksističnih stališč. Tudi one so pogosto žrtve lastnih konvencionalnih ideologij romantične ljubezni in poroke. Mlade ženske so ujete v protislovna pričakovanja, saj so na eni strani svobodne, da se odločajo, kaj želijo, po drugi strani pa so velike ovire, predvsem institucionalne in psihološke. Dejanska enakost, enake možnosti ne glede na spol še niso dosežene. Na večini področij javnosti in v zasebnem življenju še obstajajo diskriminacijske prakse, npr. na trgu delovne sile (z isto izobrazbo so slabše plačane od moških, zasedajo manj plačana delovna mesta), in večja obremenjenost z gospodinjskimi deli, nego in vzgojo otrok. Glavni vir depriviligiranosti žensk po Gorzu (1989) izhaja iz materinske vloge. Povečevanje materinstva ustvari občutek, da je materinstvo absolutna prednost in najpomembnejša vloga žensk, pri čemer pa je zamolčano dejstvo, da sta ta vloga in mitologizacija hkrati tudi vzroka za dolgotrajno diskriminacijo žensk. Prav zaradi materinstva in z njim povezane odgovornosti imajo ženske več težav pri zaposlovanju ali se sploh ne morejo zaposliti. Materinska vloga je bila ključna za ohranjanje tradicionalno razdeljenih vlog in za potiskanje žensk v zasebno sfero (Gorz 1989, 150–151).

Zahteva po duhovništvu žensk, ovrednotenju gospodinjskega dela, navzočnost žensk v vojski, sprejemanje novih spolnih identitet (travestiti in transseksualci) in istospolnih družin so zgolj dokazi za dejstvo, da spolne različnosti ne morejo več določati vlog v družbenem redu, do česar je vedno prihajalo, ko se je poskušala *ideologija* dokazovati s *fiziologijo*. Danes je bolj ali manj jasno, da nobeno bitje ni po naravi določeno s spolom. Hkratno uveljavljanje različnih spolnih identitet, pojav aktivnega in pasivnega načela v spolni praksi, biseksualnost in transseksualnost je mogoče pripisati kateremu koli individuumu: ti pojavi so vpisani v telo posameznika in nikakor niso vezani na določen spolni organ.

Danes je mogoče v mnogih okoljih zaznati številne spremembe v položaju žensk in razmerju med spoloma. Obstaja nekakšen splošni konsenz o vrednoti enakosti in tudi delovanju v tej smeri, kar pomeni, da so se razmere v zadnjem stoletju spremenile. Vendar doseganje družbene enakosti in enakih možnosti v realnosti ne bo mogoče, dokler se ne bodo spremenile strukture na institucionalni ravni in na ravni miselnosti večine ljudi. Omenjena razmerja je možno doseči na mikro ravni, na individualnih primerih, vendar je treba ustvarjati principe enakosti na makro ravni.

3 EMPIRIČNI DEL: KVALITATIVNA ANALIZA NARATIVNIH ZGODB IN INTERVJUJA Z ŽENSKAMI BREZ OTROK

Ključna teza magistrske naloge je, da se tradicionalno pojmovana ženska identiteta, ki se je odražala skozi koncept materinstva, dekonstruirala. Nekoč predestinirana usoda ženske kot žene, matere in gospodinje danes več ni samoumevna, temveč je stvar zavestne odločitve ženske. Možnost izbire in zavestna odločitev ženske za način življenja (za družinsko življenje, za samskost, življenje z otrokom ali brez njega) redefinirata položaj ženske in s tem vplivata na spremembo njene spolne identitete (v smislu družbenega in biološkega spola), kar pa vpliva na prevrednotenje pojma materinstva in njegovo dekonstrukcijo. Ženska v pozni moderni izbiro stila življenja in potek svoje biografije usmerja glede na lastne življenjske okoliščine, ki so rezultat racionalnega premisleka (ekonomski faktorji, stalnost zaposlitve, karierna pot, kakovost življenja, želje, nagnjenja in prednostne naloge, samoizpolnitev, odgovornost do otrok, primerno partnerstvo). Zavestna odločitev žensk za življenje brez otrok je posledica tako objektivnih kot subjektivnih vplivov, ki so pogojeni s številnimi družbenimi spremembami pozne moderne ter vplivajo na javno in zasebno življenje posameznic ter izbiro njihovih življenjskih stilov.

Domneve o dekonstrukciji ženske identitete in materinstva gradimo na naslednjih predpostavkah:

1. Danes materinstvo ni več zahteva, temveč izbira, ki se kaže kot zavestna odločitev žensk, praviloma pri izobraženih, ekonomsko neodvisnih in samostojnih ženskah.
2. Izbira je lahko svobodna ali prikrito prisilna, ker mora ženska izbrati med kariero ali materinstvom, ker nima partnerja ali službe za nedoločen čas.
3. Odločitev za življenje brez otrok je preplet objektivnih in subjektivnih okoliščin.

Problem opredeljujemo s pomočjo:

- deskriptivne in komparativne metode teoretskih virov,
- analize obstoječih statističnih podatkov, arhiva družboslovnih podatkov in sekundarnih virov,
- kvalitativne analize poglobljenega intervjuja in narativnih zgodb.

3.1 Analiza podatkov teoretskega in empirično-kvalitativnega dela

V prvem, teoretičnem delu naloge smo uporabili deskriptivno in komparativno metodo strokovne literature in leposlovnih literarnih del. S pomočjo analize in primerjave temeljne strokovne literature smo opredelili osnovne pojme in družbene pojave, ki vplivajo na spremembo ženskih biografij, medsebojne in partnerske odnose, odnos do starševstva in dekonstrukcijo ženske identitete v pozni moderni.

Skozi analizo strokovne literature in leposlovnih literarnih del smo delno upoštevali metodološko izhodišče novega historizma (Stephen Greenblatt, utemeljitelj novega historizma) in feministične literarne vede (Fischer – Lichte, Des Bouvrie), saj obe teoretski smeri poudarjata pomen interakcije med literaturo ter njenim družbeno-zgodovinskim kontekstom in opozarjata, da je vsakršna interpretacija določena s svojim duhovno-zgodovinskim trenutkom, kot taka pa nujno parcialna in plod ideoloških silnic, ki oblikujejo njeno perspektivo. V obravnavanih literarnih delih smo ugotavljali, da se je ženska v literarnem delu oziroma v dramski in romaneskni strukturi obdržala tudi danes iz dveh razlogov:

1. zgodovina evropske civilizacije je zgodovina patriarhalnih struktur nadzora, vednosti in moči, v kateri je ženska s spolno razliko opredeljeni Drugi,
2. hkrati pa ženska dramska oseba v evropskih literarnih delih s svojim izrekanjem in delovanjem presega vprašanje kulturno opredeljene razlike, so opozorilne, družbenokritični glas margin sveta, ki ga tudi v sodobnosti oblikuje in obvladuje patriarhalna logika moči, političnega militarizma in do skrajnosti prignana kapitalistična eksploatacija. Ženske dramske osebe, ki so že v antiški tragediji nešteto opomnjene, da jim v patriarhalni družbi pripada ena sama funkcija, mesto reproduktivnega objekta, so tudi v sodobnih leposlovnih delih pogosto definirane z istimi konstrukti »ženske identitete«, z nadzorom ideoloških mehanizmov ženske bivanjske perspektive; feministično raziskovanje ženskih reprezentacij v literaturi je a priori opredeljeno s kritiko »objektivnih« falocentričnih interpretacij zgodovine oziroma literature in poudarja pomen angažirane interpretacije, ki naj revidira prevladujoče kanone moške kulture, tako da vanje vpisuje oziroma jim postavlja nasproti marginalizirano žensko perspektivo (Schuller 2006, 5).

Simbolni pomen ženske v obravnavanih literarnih delih omogoča inverzijo »normalnega reda«, v kateri se ženske glasno izrekajo o sebi in si skozi svoje delovanje poskušajo zagotoviti identiteto, ki bi presegla njihov družbeno priznani status reproduktivnega objekta. Vrednote ženske bivanjske perspektive se izrazijo kot alternativa legalni moški bivanjski perspektivi, ki vlada v vsakdanjem življenju pozne moderne. Simbolen položaj ženske v dramski strukturi kritično reflektira žensko družbeno vlogo v evropski civilizaciji, hkrati pa odpira obče vprašanje človekove legitimne pravice do lastne identitete in problematizira posameznikovo vpetost v družbene mehanizme moči in nadzora. V obravnavanih literarnih delih je problematizirana vpetost ženske v strukture partnerskih in starševskih odnosov ter materinstva. Ženska kot Drugi je stigmatizirana skozi izkušnjsko bolečino ženske matere ali hčere (Drakulić: *Obtožena*), še posebej pa je poudarjena v vlogi invalidke in umetnice v »senci« moškega slikarja (Drakulić: *O Fridi ali bolečini*), v vlogi emigrantke (Ugrešić: *Ministrstvo za bolečino*) ter v iskanju primerne in uravnovešenega odnosa z moškim (Širovnik: *Kronika napovedane ljubezni*; Simonović: *Konci in kraji (1993–2008)*).

V **drugem, empiričnem delu** domneve preverjamo skozi:

- kvantitativni pristop na podlagi obstoječih baz podatkov (dokumenti Statističnega urada RS, Slovenskega javnega mnenja in mednarodnih baz podatkov), ki zajemajo podatke o številu novorojenčkov, partnerskih odnosih, številu porok, izvenzakonskih skupnosti, samskih ali drugih oblikah skupnosti;
- kvalitativno s polstrukturiranimi poglobljenimi intervjuji z ženskami, starimi od 35 do 40 let, ki nimajo otrok (8 žensk),
- poglobljeni zapisi biografij posameznic – narativne zgodbe (8 žensk).

Vzorec zajema šestnajst žensk, rojenih v obdobju od 1975 do 1980. Izobraževale so se v devetdesetih in so konec devetdesetih in/ali v začetku tisočletja dobile svojo prvo zaposlitev. Kot del življenjskega stila so se odločile za življenje brez otrok. Nekatere med njimi so v partnerskih odnosih, poročene, v izvenzakonski skupnosti, začasnem partnerskem razmerju ali samske. Njihova razmišljanja, izkušnje in stališča so zapisana v obliki transkripta intervjuja (8 žensk) ter poglobljenega zapisa biografij posameznic (8 žensk).

3.1.1 Analiza kvantitativnih podatkov

V Sloveniji se kažejo spremembe v družinskem življenju že od sredine osemdesetih let 20. stoletja, ki zajemajo močno pluralizacijo oblik družinskega življenja (zmanjšuje se število poročenih z otrokom), formalni zakon izgublja svoj pomen, povečuje se število rojstev otrok v izvenzakonski skupnosti, narašča število ločitev, povečuje se število samohranilk/samohranilcev, povečuje se število vnovičnih porok, podaljšuje se čas bivanja v primarni družini (za razliko od zahodnoevropskih držav, v katerih otroci relativno zgodaj zapuščajo primarno družino in se osamosvajajo). Podatki Statističnega urada RS kažejo naslednjo demografsko sliko:

Tabela 3.1: Prebivalstvo po spolu od leta 1995 do 2012

Starost (leta)			
	skupaj	moški	ženske
Leto 1995	1 951 670	944 900	1 007 770
Leto 2000	1 990 094	972 742	1 017 352
Leto 2005	1 988 174	964 240	1 023 934
Leto 2010	2 050 189	1 014 563	1 035 626
Leto 2012	2 056 262	1 017 414	1 038 848
Leto 2014	2 062 874	1 022 229	1 040 645

Vir: Statistični letopisi iz 1996, 2001, 2006, 2011, 2013 in 2015, SURS.

Tabela 3.2: Rodnost in naravni prirast prebivalstva

	1995	2000	2005	2010	2012	2014
Rodnost	1,29	1,26	1,26	1,57	1,58	1,58
Naravni prirast prebivalstva RS	0,0	-0,2	-0,3	1,8	1,3	1,1

Vir: Statistični letopisi iz 1996, 2001, 2006, 2011, 2013 in 2015, SURS.

Tabela 3.3: Povprečna starost matere ob otrokovem rojstvu

Starost matere (leta)	1996–2000	2001–2005	2010	2012	2014
Pri živorojenih	27,9	29,0	30,3	30,5	30,6
Ob rojstvu prvega otroka	25,9	27,3	28,7	28,9	29,1
Pri mrtvorojenih	28,6	29,7	31,3	30,8	30,9
Pri vseh rojstvih	27,9	29,0	30,3	30,5	30,4

Vir: Statistični letopisi iz 1996, 2001, 2006, 2011, 2013 in 2015, SURS.

Tabela 3.4: Sklenitev zakonske zveze

	1996–2000	2001–2005	2010	2012	2014
Sklenitev zakonske zveze	7500	6616	6528	7057	6571
Samski	6726	5969	5800	6315	5874
Samske	6740	6007	5865	6311	5937
Vdovci	137	90	86	66	67
Vdove	125	74	75	68	64
Razvezani	638	558	642	676	630
Razvezane	635	535	588	678	570

Vir: Statistični letopisi iz 1996, 2001, 2006, 2011, 2013 in 2015, SURS.

Tabela 3.5: Sklenitev zakonske zveze na 1000 prebivalcev in razveza na 1000 prebivalcev

	1996–2000	2001–2005	2010	2012	2014
Sklenitev zakonske zveze na 1000 prebivalcev	3,8	3,3	3,2	3,4	3,2
Razveze zakonske zveze na 1000 prebivalcev	1,0	1,2	1,2	1,2	1,2

Vir: Statistični letopis iz leta 2015, SURS.

Na podlagi statističnih podatkov lahko ugotovimo, da v Sloveniji živi nekoliko več žensk kot moških. Rodnost se je zvišala na 1,58 otroka v primerjavi z letom 1995 in je nespremenjena v letih 2012 in 2014, ko je rojenih 1,28 otroka, kar je posledica takratnih nestabilnih družbenih razmer in tranzicijskih sprememb v Sloveniji (posledice obdobja slovenske osamosvojitve). Še vedno je ta indeks relativno nizek in primerljiv z visoko razvitimi zahodnoevropskimi državami. V obdobju do leta 2000 je bil naravni prirast prebivalstva negativen, po letu 2000 vnovič postane pozitiven, vendar v letu 2012 kaže upad v primerjavi z letom 2010 in se z 1,8 zniža na 1,3 ter še vedno nakazuje trend nižanja v letu 2014 (1,1 naravnega prirasta), kar je lahko posledica gospodarske krize, nestabilnega trga delovne sile, ki je po letu 2006 zajela gospodarsko razviti del sveta. Starost matere pri rojstvu prvega otroka se zvišuje in je v letu 2014 v povprečju znašala 30,6 leta pri živorojenih otrocih. Število sklenjenih zakonskih zvez upada in je v letu 2014 znašal 3,2. Največ jih je bilo sklenjenih v obdobju od 1996 do 2000, ko je znašal 3,8. V porastu je število samskih in razvezanih moških in žensk, vendar je indeks po letu 2001 ustaljen in znaša na 1000 prebivalcev 1,2.

Podaljšano bivanje v primarni družini je rezultat podaljšanega šolanja, pomanjkanja delovnih mest za mlade, razlog je tudi nesamostojnost mladih, problemi gospodinjenja, komodnost in nižji stroški življenja pri starših. Gre za posledico rezultata podaljšanega bivanja v primarni družini, podaljšanega šolanja in poznega vstopa na trg delovne sile, upadanje števila rojstev otrok ter prelaganje starševstva v poznejša leta. Ta pojav so slovenski demografi zaznali že v 80-ih letih prejšnjega stoletja.

Slovenija je izjemen primer glede reproduktivnega obnašanja med državami, ki so socialistični sistem zamenjale s kapitalističnim. V večini postsocialističnih držav je šele v devetdesetih letih prišlo do trenda upadanja ter prelaganja porok in rojstev, naraščanja nezakonskih zvez in izvenzakonskih rojstev (Adler 2004; 66, 1170). V Sloveniji se te demografske spremembe dogajajo že od začetka osemdesetih let, ko je rodnost že bila pod 1,8. Rodnost v Sloveniji upada že sto let. Za mlajše generacije se ne more sklepati, koliko odstotkov jih bo ostalo brez otrok. V Sloveniji je skoraj celotna kohorta žensk z začetka šestdesetih let do leta 1995 rodila vsaj enega otroka. Frejka (Frejka po Ule, Kuhar 2003) trdi, da v Sloveniji obstaja trend zviševanja števila žensk brez otrok, predvsem med izobraženimi. Ta delež naj bi se s 5 % dvignil na 19 % v kohorti žensk, rojenih v sedemdesetih letih. To upadanje števila rojstev se ne bo nadoknadilo v poznejših letih (Ule, Kuhar 2003, 70–72).

Na podlagi **analize sekundarnih virov**, ki so se ukvarjali z interpretacijo kvantitativnih podatkov in merjenj, uporabljamo posamezne ugotovitve iz študij slovenskih (Ule, Kuhar, Šadl) in mednarodnih družboslovnih raziskovalcev (A. G. Neal, H. T. Groat, J. W. Wicks, Adler, Heinsohn in drugi).

Študija o stališčih parov glede opredelitve »za« ali »proti« otroku skupine avtorjev na vzorcu 600 parov (A. G. Neal in ostali avtorji 1989) je pokazala, da njihov odnos lahko tipiziramo v nekaj kategorij: a) indiferenten; b) za otroke; c) proti otrokom; d) ambivalenten.

Študija je ugotovila, da na zmanjšano rodnost vpliva več elementov: ločitev spolnosti od reprodukcije zaradi možnosti uporabe kontracepcije, legalizacija splava ali možnost sterilizacije, večje število ločitev. Poudarjajo, da je otrok strošek in vpliva na nestabilnost zakonske zveze. Kot prednosti življenja brez otrok pari navajajo svobodo gibanja, prosti čas, zaposlitvene priložnosti za ženske (A. G. Neal in ostali 1989, 313–314).

V razvitih državah je t. i. življenjski stil brez otrok že zelo uveljavljen, kljub temu da so še vedno prisotni nekateri spolni stereotipi in kulturna pričakovanja. Močne in šibke družinske sisteme je pretresla seksualna revolucija, spremenila je poglede na seksualno obnašanje. V Severni Evropi, kjer so družinske vezi šibke, so mladi in mladi odrasli najprej živeli izven doma staršev. V Južni Evropi, kjer so družinske vezi močne, mladi odrasli po lastni izbiri živijo doma, vendar je prišlo do liberalizacije odnosov med mladimi in starši. Mladim je bila znotraj gospodinjstva staršev dovoljena seksualna emancipacija. To je pospešilo tudi legalizacijo splava v vseh južноеvropskih državah v osemdesetih letih 20. stoletja ter uporabo kontracepcijskih tablet. V katoliških državah je do kontracepcijske revolucije prišlo pozneje kot v drugih evropskih državah, kjer je ta proces potekal že v šestdesetih letih 20. stoletja.

V sedanosti smo priča spreminjanju moderne nuklearne družine: patriarh je izgubil svojo moč, vsaj predpostavlja se, da so družinski člani enakopravni. Mlade ženske delajo tudi izven doma, tudi v patriarhalnih državah (Španija, Italija). Njihove identitete niso zasidrane na dom in družino. Tudi zato ker je življenje drago in zahteva dva dohodka. Socialni status danes temelji na izobrazbi in poklicni karieri. Osebna realizacija je postala pomembnejša kot družinsko življenje. Družba se individualizira, posameznik pa je zamenjal družino kot osnovno celico družbe (van de Kaa 2002).

V tranzicijskih državah vzhodноеvropskega bloka je prišlo do številnih sprememb: od premika javnega k zasebnemu, zgodnjem vstopanju na trg dela in nepretrganemu izobraževanju, od produkcijsko vodenega socialnega življenja k potrošniškemu ter prevladi trga, ki zahtevajo individualizacijo in fleksibilnost življenjskih potekov. Prav tako je prišlo do demografskih sprememb, ki se kažejo v zmanjšanem številu porok in rojstev otrok, povečanega števila neporočenih skupaj živečih parov in izvenzakonskih rojstev.

V Sloveniji so se šele konec devetdesetih ljudje začeli prostovoljno odločati za življenjski stil brez otrok. Pred tranzicijo so bila skoraj univerzalna pravila v vzhodноеvropskih državah rojstvo prvega otroka, zgodnje rojevanje, prevlada družin z dvema otrokoma, rojenima v ozkem časovnem intervalu ter zgodnje poroke. Pomen klasične poroke začne izgubljati na svoji veljavi. Hkrati pa narašča število otrok, rojenih v izvenzakonski skupnosti. Število rojstev upada, saj je pred tranzicijo v socialističnih državah vladalo precej uniformno demografsko vedenje, ki je bilo v veliki meri posledica totalitarnih režimov. V socialističnih državah je delovala učinkovita družinska politika, ki je zajemala materinske dopuste, dopuste za nego

otroka, kompenzacijo plač med temi dopusti, otroške dodatke. Po tranziciji so se ti dopusti ohranili, znižala so se plačila, število vrtcev se je zmanjšalo, stanovanjske površine so se privatizirale, trg delovne sile je postal nestabilen, s tem pa sta se posledično znižala rodnost in število porok (Ule 2004, 89–103).

Padajoča rodnost je poleg družbenih sprememb tudi posledica zavestnih odločitev za manjše število otrok pa tudi odlašanje z rojstvi pri posameznikih, kar ima za posledico, da se pri mnogih načrtovano rojstvo nikoli ne zgodi. Frejka (2001) z analizo kohort številnih evropskih držav po letu 2000 ugotavlja, da narašča delež odraslih ljudi, ki nimajo otrok (childless people). V kohortah, rojenih po šestdesetem letu, je ta odstotek približno 20 % in še narašča. Prostovoljna odločitev proti starševstvu se je začela uveljavljati med tistimi generacijami žensk, ki so dosegle odraslo obdobje po revoluciji kontracepcijskih tablet, ki je ženskam omogočila nadzor nad rojevanjem. Te generacije žensk so tudi prve, ki so s prepovedjo spolne diskriminacije in uvajanjem politik enakih možnosti dobile realne možnosti, da delajo kariero na področju dela, politike, športa in drugje (Frejka, Tomas and Calot, Gérard 2001).

Trditve zgoraj omenjenih raziskovalcev potrjujejo podatki Statističnega urada RS v Sloveniji, ki trende pluralizacije družinskih oblik, različnih tipov gospodinjstev in življenjskih stilov nadaljujejo ter dekonstruirajo tradicionalni tip družine ter klasično pojmovanje materinstva. Podatki o gospodinjstvih in družinah v Sloveniji na dan 1. 1. 2015 pokažejo naslednjo demografsko sliko:

Tabela 3.6: Demografija družin v Sloveniji iz Publikacije Statističnega urada RS *Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji iz leta 2015*

Tip gospodinjstva/družine	1. 1. 2015
Enočlansko gospodinjstvo	267 523 gospodinjstev (32,6 %) 267 523 prebivalcev (13,0 %)
Enodružinsko gospodinjstvo	461 080 gospodinjstev (56,2 %) 1 357 114 prebivalcev (65,8 %)
Večdružinsko gospodinjstvo	37 447 gospodinjstev (4,6 %) 208 615 prebivalcev (10,1 %)
Zunajzakonska skupnost	77 422 družin (13,4 %) 253 846 prebivalcev (12,3 %)
Enostarševska družina	143 139 družin (24,8 %) 336 656 prebivalcev (16,3 %)
Razširjeno družinsko gospodinjstvo	41 301 gospodinjstev (5,0 %) 175 468 prebivalcev (8,5 %)
Vzpostavljena družina	12 408 družin (2,2 %)

	49 749 prebivalcev (2,4 %)

Vir: Publikacija Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji iz leta 2015, SURS.

Analiza podatkov je pokazala, da je bilo vsako tretje gospodinjstvo enočlansko. Število moških in žensk je bilo uravnoveženo, njihova starostna sestava pa ne, saj so ženske v povprečju starejše 13 let. Največ žensk, ki so živele same, so bile upokojenke, po zakonskem stanu pa vdove. Največ moških, ki so živeli sami, pa je bilo zaposlenih in samskih – na to je vplivalo priseljevanje tujih državljanov, predvsem moških, ki so živeli v samskih domovih ali podobnih oblikah nastanitve.

Tabela 3.7: Enočlanska gospodinjstva, Slovenija, popisi

Leto	Število	Od vseh gospodinjstev	Moških	Žensk
1971	89 494	17,4	-	-
1981	101 580	17,1	-	-
1991	115 395	18,0	33,2	66,8
2002	149 757	21,9	37,9	62,1
2011	266 489	32,8	50,4	49,6
2015	267 523	32,6	49,6	50,4

Vir: Publikacija Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji iz leta 2015, SURS.

Tabela 3.8: Člani enočlanskih gospodinjstev po starosti, Slovenija, 1. 1. 2015

Starost	Število	Žensk	Samskih	Tujcev
Skupaj	267 523	50,4	40,5	13,3
15–29	22 299	43,2	92,2	24,4
30–49	71 459	27,9	66,5	26,1
50–64	71 616	41,9	35,9	13,7
65–84	84 867	71,6	15,2	2,0
85+	17 282	84,1	9,7	0,6

Vir: Publikacija Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji iz leta 2015, SURS.

Od oseb, ki so živele v enočlanskih gospodinjstvih, jih je bilo nekaj več od 11 000 starih do 25 let, približno enako moških in žensk. Nekaj več kot polovica takih so bili študentje in so večinoma prebivali kot najemniki v kraju izobraževanja. Med osebami, ki so bile stare od 26 do 62 let, so prevladovali moški, pri starosti 39–41 let jih je bilo trikrat več kot žensk. Med osebami, starimi 63 in več, ki so živele same, je bilo več

žensk. Moški, ki so živeli sami, so bili v povprečju stari 51,3 leta, ženske pa 64,3 leta, od tega 11 % žensk ni nikoli bilo poročenih in 22 % moških, ki se niso nikoli poročili. Med moškimi, ki so živeli sami, je bil zaposlen vsak drugi, med ženskami, ki so živele same, pa vsaka peta (SURs 2015, 12–14).

Enodružinsko gospodinjstvo je najbolj razširjena oblika sobivanja v Sloveniji, saj sta v različnih tipih družine v takem gospodinjstvu živela dva od treh prebivalcev Slovenije.

Tabela 3.9: Enodružinska gospodinjstva po številu članov in tipu družine, Slovenija 1. 1. 2015

	Skupaj	Št. članov gospod. 2	Št. članov gospod. 3	Št. članov gospod. 4	Št. članov gospod. 5	Št. članov gospod. 6+
Skupaj	461 080	191 825	137 520	104 523	22 292	4920
Zakonski par brez otrok	102 203	102 203	-	-	-	-
Zakonski par z otroki	186 410	-	85 484	78 524	18 286	4116
Mati z otroki	88 167	61 151	22 907	3494	482	133
Oče z otroki	19 859	14 596	4513	628	94	28
Zunajzakonska partnerja brez otrok	13 818	13 818	-	-	-	-
Zunajzakonska partnerja z otroki	50 550	-	24 602	21 875	3430	643
Istospolna partnerska skupnost brez otrok	57	57	-	-	-	-
Istospolna partnerska skupnost z otroki	16	-	14	2	0	0

Vir: Publikacija Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji iz leta 2015, SURS.

Največ prebivalcev je živelo v enodružinskem štiričlanskem gospodinjstvu (418 000 oz. vsak peti), predvsem zaradi staranja prebivalstva. V takem gospodinjstvu je živela tudi večina družin istospolnih partnerjev (73 od 81). Najštevilčnejša so bila dvočlanska gospodinjstva zakoncev brez otrok (102 000), sledila so jim tričlanska gospodinjstva zakoncev z enim otrokom (256 000). Večino enodružinskih gospodinjstev s samo eno generacijo sta sestavljala zakonca brez otrok (88 %). Med člani v enodružinskih gospodinjstvih, ki so jih sestavljali zakonski ali zunajzakonski pari brez otrok, je bil zaposlen le vsak četrti (dva od treh sta bila upokojenca), med tistimi, ki so jih sestavljali zakonski ali zunajzakonski pari, so bili zaposleni trije od štirih in tudi stopnja med temi je najnižja (8,9 %), (SURs 2015, 18).

Število tipov družin se je z zdajšnjih šest zvišalo na osem po letu 1981, ko so v popisu prvič zbirali podatke o zunajzakonskih skupnostih. Zunajzakonske skupnosti so najhitreje rastoči tip družine, še posebej se zvišuje število zunajzakonskih skupnosti z otroki (60 % otrok se rodi neporočenim materam). V osmih od desetih zunajzakonskih skupnosti sta bila oba partnerja samska. Razvezani pogosteje vstopajo v izvenzakonsko skupnost kot ovdoveli. Zunajzakonski partnerji imajo v povprečju manj otrok kot poročeni. Vzpostavljenih družin, v katerih prebiva vsaj en otrok, ki ni skupen biološki otrok obeh zakoncev oz. zunajzakonskih partnerjev, je bilo 4,3 %. Vsaka deseta zunajzakonska skupnost z otroki je bila vzpostavljena družina (SURs 2015, 24).

Tabela 3.10: Zunajzakonska skupnost, Slovenija, popisi

Leto	Število	Delež od vseh družin	Brez otrok število	Brez otrok delež %
1981	10 345	2,0	4595	44,4
1991	17 374	3,1	4966	28,6
2002	42 092	7,6	12 807	30,4
2011	61 307	10,8	12 185	19,9
2015	77 422	13,4	15 575	20,1

Vir: Publikacija Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji iz leta 2015, SURs.

Tabela 3.11: Zunajzakonska skupnost brez otrok, Slovenija, 1. 1. 2015

Starost partnerke	Skupaj	Starost partnerja do 29	Starost partnerja 30–44	Starost partnerja 45–64	Starost partnerja 65+
Skupaj	15 575	1532	4854	7148	2041
Do 29	2485	1297	1167	21	0
30–44	4483	233	3344	892	14
45–64	7037	2	341	5793	901
65+	1570	0	2	442	1126

Vir: Publikacija Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji iz leta 2015, SURs.

Podatki kažejo, da se je delež zunajzakonskih zvez močno zvišal v primerjavi z letom 1981. Hkrati se je povečalo število zunajzakonskih skupnosti brez otrok (z 12 200 na 15 600), njihov delež med vsemi zunajzakonskimi skupnostmi se je zmanjšal, kar je posledica tudi večjega deleža otrok, rojenih v zunajzakonski skupnosti oz. rojenih

samski materi. V zadnjih letih se je povečalo prav število teh družin z 49 000 na skoraj 62 000. V letu 1981 jih je bilo 44 %, v letu 2015 pa le še 20 %. Zunajzakonske skupnosti brez otrok so bile številne v starosti med 26 in 38 letom (30 % partnerjev). Zanje je verjetno, da se bo ta tip družine spremenil z rojstvom otroka. Še več takšnih družin je bilo v starostnih skupinah 48–64 let (40 % partnerjev). Za večino v tej starostni skupini vsaj za enega partnerja niso bile več prve družinske skupnosti, saj je bila skoraj polovica že vsaj enkrat poročena. V nekaj več kot 60 000 zunajzakonskih skupnosti (78 %) sta oba partnerja po formalnem zakonskem stanu samska, v preostalih 17 000 je bil vsaj eden enkrat poročen. Med partnerji v zunajzakonski skupnosti brez otrok sta oba bila formalno samska v približno 50 %. Zunajzakonske skupnosti so bolj značilne za vzhodno Slovenijo, njihov delež znaša 59 % (SURS 2015, 24–25).

Raziskave, ki so merile stopnjo emocionalne opore v različnih obdobjih, so pokazale, da so se družinski in partnerski odnosi razrahljali in da pomembno vlogo igrajo prijatelji in njihova čustvena opora (Šadl, Kogovšek, Hlebec). Zdenka Šadl je ugotavljala spremembe v čustvih in čustveni opori v kontekstu družbenih sprememb na temelju dveh študij o socialnih omrežjih, na podlagi katere je ugotovila določeno stopnjo spolne asimetričnosti, oziroma da so nosilke čustvene opore prvenstveno ženske (Šadl 2005, 236).

Tabela 3.12: Emocionalna opora za leta 1987, 2002 in 2008

Leto	Alter	Alter	Alter
Leto 1987	Partner 24 %	Prijatelj 20 %	Sodelavec 16 %
Leto 2002	Partner 39 %	Prijatelj 26 %	
Leto 2008	Partner 6,7 %	Prijatelj 47 %	

Vir: Šadl (2005, 227).

Ljudje so se leta 1987 za čustveno pomoč največ obračali na partnerje in prijatelje, tudi delež sodelavcev ni bil zanemarljiv. V letu 2002 je pomen partnerjev in prijateljev pri čustveni opori visoko opredeljen. V letu 2008 pa znatno upade pomen partnerjeve vloge pri dajanju čustvene opore in močno naraste pomen prijatelja.

Primerjava podatkov iz leta 1987 kaže na bolj disperzno situacijo glede izbire alterjev, ki nudijo čustveno oporo; poleg prijateljev so pomembno vlogo imeli sodelavci, sosedje in člani kakšne organizacije. Leta 2002 omenjeni viri opore izgubijo na pomenu, močno pa se poveča vloga otrok kot nosilcev čustvene pomoči staršem (od 6 % v letu 1987 na 18 % v letu 2002). Trojica partner – prijatelj – otrok (ob upoštevanju prve in druge izbrane osebe) kaže na zmanjšanje vezi s sodelavci, sosedi, ljudmi iz različnih interesnih organizacij v najožjo intimo. Glede na zakonski stan je anketa pokazala, da se poročeni anketiranci iz leta 2002 veliko bolj obračajo na partnerja kot leta 1987 (33 % leta 1987 in 55 % leta 2002) ter prijateljem (19 %), obenem pa opuščajo sodelavce kot vir opore. Anketa Slovenskega javnega mnenja iz leta 2002 je pokazala, da so prijatelji postali pomemben vir čustvene opore, posebej za mlajše osebe (18–24 let). Pomen prijateljstva narašča tudi za samske anketirance (23 % v letu 1987 in 44 % v letu 2002). Anketa Slovenskega javnega mnenja iz leta 2008 pa je pokazala izjemen porast pomena prijateljstva, ne glede na spol in zakonski stan. Prijateljstvo postaja pomembnejši vir čustvene opore kot partner ali najožji družinski člani. To govori v prid pojavom reorganizacije oziroma spremenjenih biografij posameznikov znotraj primarne družine ter ustvarjene lastne družine. Mladi podaljšujejo svoje bivanje v primarnih družinah in se pozneje odločajo za skupno življenje s partnerjem, spremenil se je tudi odnos do partnerstva in zakonskega življenja, več je ločitev, enostarševskih družin in življenja v izvenzakonski skupnosti, kar pa vpliva na zaupanje in hkrati krhanje partnerskih in družinskih odnosov. Podatki pokažejo tudi spolno asimetričnost glede čustvene opore in zaupanja. V letu 1987 so imele ženske največjo oporo pri svojih partnerjih (31v%), moški pa so imeli bolj razpršene čustvene vire, med katerimi partnerice niso imele prav posebne vloge (17 %). V letu 2002 sta primarna vira pri obeh spolih enaka – partner in prijatelj, vendar se je vloga partnerja, točneje partnerice, kot emocionalnega resursa posebej pri moških povečala. Vloga partnerice leta 1987 je bila izenačena z vlogo prijateljev (17 %) in je nekoliko zaostajala za pomočjo, ki jo nudijo sosedi in sodelavci (21 % in 20 %). V letu 2002 se vloga čustvene pomoči partnerice močno zviša (52 %), pomembnejši postanejo tudi prijatelji. Pri ženskah se vloga partnerja v letu 2002 skoraj ne spremeni (v letu 1987 je 31 %, v letu 2002 se nekoliko zniža na 29 %) in je primerljiva z vlogo prijatelja. Tako ženske postanejo najpomembnejše skrbnice čustvenega življenja svojega partnerja, medtem ko svoje lastne potrebe zadovoljujejo v enaki meri s prijatelji kot s partnerji (Šadl 2005, 227–229).

Tabela 3.13: Emocionalna podpora

Leto	Moški	Ženska
1987	sosed 21 % sodelavec 20 % partner, prijatelj 17 %	partner 31 % prijatelj 23 %
2002	partner 52 % prijatelj 23 %	prijatelj, partner 29 %
2008	prijatelj 46,7 % nihče 10,1 % partner 8,2 %	prijatelj 47,1 % hči 12,9 % sestra 11,4 %

Vir: Šadl (2005, 237).

V letu 2002 je pomen partnerice močno izstopal. V letu 2008 pa pomen partnerskih vezi pri emocionalni opori glede na spol nima več nekdanje teže in pomena, kar pa govori v prid transformaciji partnerskih odnosov ter odpira nova vprašanja o sodobnih oblikah intimnega partnerstva. Kaže tudi na nove oblike povezovanja v sferi intimnosti, ko se teža bremena prenaša na prijatelje in manj na partnerja ali ožje družinske člane.

Ne smemo spregledati tudi aktualnih migracijskih tokov iz arabskih držav Severne Afrike in Male Azije v Evropo. Tako **Gunnar Heinsohn** (2016), sociolog, ekonomist in demograf, opozarja, da se bo demografska slika Evrope zelo spremenila do leta 2050. Raziskave ameriškega Gallupovega inštituta iz leta 2009 kažejo, da se je iz arabskih držav želelo izseliti v Evropo 23 odstotkov tam živečih, danes je takih že 35 odstotkov. Meni, da bomo v EU leta 2050 zaradi nizke rodnosti potrebovali približno sto milijonov priseljencev, sedemdeset za nadomestitev manjkajočih rojstev in trideset za nadomestitev tistih, ki se niso rodili že v preteklosti, saj se to dogaja že nekaj časa. V EU pa si želi priti šesto milijonov ljudi in v petintridesetih letih bo takšnih celo 1,2 milijarde. Evropa te ljudi ne povabi k sebi, ker ne ustrezajo storilnostnem profilu visoko razvite tehnološke družbe. Evropske države, med njimi tudi Slovenija, sodijo v skupino OECD. To je krog petdesetih držav sveta, zgornja četrtina, ki med seboj tekmujejo za obstanek v svetovnem vrhu, in zato potrebujemo najbolj kvalificirane ljudi. Če Nemčija dobi milijon nekvalificiranih ljudi, se poslabša njena konkurenčnost

v primerjavi s tistimi, ki jih sploh ne sprejmejo. Japonska je leta 2014 sprejela enajst iskalcev azila, Južna Koreja štiriinosemdeset. Države, kot sta Švedska in Nemčija, so prednost dale človeškosti. Poleg sprememb na trgu delovne sile in gospodarskega razvoja bodo migracijski tokovi vplivali na kulturno podobo in navade. V Evropi smo dosegli precej visoko stopnjo emancipacije žensk. S prihodom tradicije muslimanskega sveta sta natančno opredeljeni vloga ženske in vloga moškega. Varstvo nedotakljivosti muslimanskih žensk je najpomembnejša naloga muslimanskih moških, nekateri bodo za čast mater in sester tudi ubijali. S prihodom v Evropo trčijo ob povsem drugačno spolno moralo in lahko pričakujemo tudi večje spolno nasilje. Več takšnih mladih moških iz spodnjih slojev tamkajšnjih družb bo prišlo, več bo spolnega nasilja. Prav tako bo trg delovne sile vplival na oblikovanje partnerskih odnosov, ne zgolj tradicija in navade kulturnega okolja, iz katerega izhajajo. Visokokvalificirani muslimani brez težav najdejo nemuslimansko prijateljico. Tisti, ki prejemajo socialno pomoč ali delajo v slabo plačanih službah, pa nimajo statusa, ki bi jih naredil zanimiva tako za muslimanske kot za nemuslimanske ženske (Kramžar 2016, 4–5).

Migracije iz muslimanskega v evropski svet bodo zagotovo spremenile demografsko sliko EU, trg delovne sile. Prav tako bodo vplivale na transformacijo kulturnega miljeja, ki ga je bila vajena moderna in pozno moderna Evropa. Evropocentričnemu pogledu na svet se bodo zamajali temelji, ki lahko eskalirajo v povečani stopnji nacionalizma, katoliškega fundamentalizma in tradicionalizma na eni strani, ali pa v neizbežnem procesu transformacije identitete Evrope na kolektivni in individualni ravni ter na delni asimilaciji emigrantov. Prav tako je in bo znotraj slovenskega političnega prostora še večji pritisk zagovornikov tradicionalnih vrednot ter sklicevanje na družino in materinstvo kot osnovni človekovi vrednoti. Iz zgodovine vemo, da gre za fluidni vrednoti, ki se ju uporabi skladno s trenutnimi družbenimi potrebami. Kljub navidezni enakopravnosti slovenske ženske je še vedno socialno »šibkejša«, materinstvo pa je polje, na katerem je javno možno prevajati v zasebno, politično pa v prakse vsakdanjega življenja, bodisi prek pozivov s prižnice, ginekološke ali porodne postelje ali iz parlamenta. Prav materinstvo kaže, da ni več nujno konstrukt bioloških dejstev, temveč vstopa v polje političnega in postaja predmet kulturne reprodukcije.

3.1.2 Vzorec žensk, vključenih v poglobljeni intervju in narativno zgodbo

Pri analizi pojava žensk, ki nimajo otrok, je uporabljena kvalitativna metoda polstrukturiranega poglobljenega intervjuja, ki je zajemal vzorec osmih žensk, starih od 35 do 40 let, s katerimi je pogovor potekal istočasno, ter osem narativnih zgodb, ki so napisane v obliki prostega spisa.

Vzorec obeh skupin zajema ženske v starosti od 35 do 40 let. Skupaj jih je sodelovalo šestnajst. Pogovor/poglobljeni intervju in pisanje narativne zgodbe sta bila usmerjena s vprašanji, ki so zajemala naslednje sklope: samopredstavitev, opredelitev odločitve za življenje brez otrok (občutki, mnenja, čustva, karierni, partnerski in življenjski cilji), odnos okolja do odločitve žensk brez otrok, odnos do prihodnosti v kontekstu življenja brez otrok (staranje, občutek varnost, izpolnjenosti življenja).

V skupini polstrukturiranega poglobljenega intervjuja so štiri samske, dve poročeni, ena v izvenzakonski zvezi ter ena v občasnih razmerjih. En par izvenzakonske skupnosti živi v skupnem gospodinjstvu, drugi v ločenih gospodinjstvih. Med poročenimi pari eden živi v lastnem stanovanju, drugi v hiši ženinih staršev. Tisti iz izvenzakonske skupnosti živi v hiši staršev ženske. Štiri ženske so samske in živijo v svojih ali najetih stanovanjih, ena občasno z mamo (vikendi). Vse razen ene ki je samostojna podjetnica, imajo univerzitetno izobrazbo.

V narativnih zgodbah vzorec zajema osem žensk brez otrok, od tega so štiri samske, dve v izvenzakonski skupnosti, ena poročena in ena vdova.

V kontekstu življenjskih potekov odraščanja in življenjskih stilov je predmet raziskovanja dekonstrukcija materinstva oziroma spremenjen odnos do materinstva, zato je temeljno vprašanje, zakaj se ženske odločajo, da ne bodo imele otrok. Odgovore smo primerjali z ugotovitvami iz strokovne literature.

3.1.3 Analiza kvalitativnih podatkov in interpretacija polstrukturiranega poglobljenega intervjuja in narativnih zgodb

Vzorec šestnajstih žensk glede na izobrazbo zajema: štirinajst žensk, ki imajo univerzitetno izobrazbo, ter eno, ki zaključuje študij, in eno, ki je končala srednjo šolo. Vse so v rednem delovnem razmerju, razen ene, ki dela pogodbeno. So ekonomsko neodvisne od staršev ali partnerjev. Pet jih je zaposlenih v javnem sektorju, tri v nevladnem sektorju na področju družbenih dejavnosti oziroma na socialnih programih, tri so samostojne podjetnice, štiri delajo v podjetju, ena dela

pogodbeno v javnem sektorju. Osem je samskih, dve sta poročeni, pet jih je v dlje časa trajajočem partnerskem razmerju, od tega dve živita v izvenzakonski skupnosti v istem gospodinjstvu, ena je v krajši čas trajajočem razmerju.

Vse, ki so privolile v pogovor ali pisanje narativne zgodbe, so zelo odkrite, neposredne in vedo, kaj jih v življenju zanima in kakšni so njihovi cilji. V večji meri so razlogi, da nimajo otrok, subjektivne narave, povezani s prezaposlenostjo, odsotnostjo partnerja, odklonilnim odnosom do otrok. Pogosto naveden razlog je precejšna zasedenost s službo, ki jih izpolnjuje in zadovoljuje, ter zadovoljstvo s trenutnim načinom življenja (z izjemo petih, ki nimajo partnerja in si otroke želijo, vendar so se sprijaznile, da jih ne bodo imele). Odločitve, da ne bodo imele otrok, so sprejete v dogovoru s partnerji.

***Jana:** Jaz sem se nekako dokončno odločila, da otrok ne bom imela. Preveč mi pomeni moje delo in ga imam rada, v njem uživam in se tudi ne pustim motiti v svojem prepričanju. Razen tega, moj partner, ki je od mene starejši skoraj 20 let, ima 2 veliki punc, s katerimi prijateljujem, in si še dodatnega naraščaja ne želi. Tudi mu je »mimo«, da bo tako star peljal otroka v vrtec, hodil na govorilne ure ... Njemu in meni to ni najbolj sprejemljivo ... Bilo pa bi drugače, če bi si jaz želela otroke, on pa ne ... Tako pa sva čisto usklajena.*

Med njimi so samske, ki si otroke želijo, vendar ne brez primerne partnerja.

***Irena:** Za mene je ta trenutek ovira to, da nimam partnerja, s katerim bi imela otroka in bi bil pripravljen prevzeti del odgovornosti pri vzgoji otroka, opravljati gospodinjska dela, tako da bi si delo porazdelila. Ker tega ni, se ne želim odločiti za otroka brez ustreznega partnerja. Ko sem Tino poslušala, sem ugotovila, da bi zame otrok pomenil napredek, ne ovire. Saj bi zame materinstvo pomenilo odpiranje novih dimenzij in spoznanj ter osebno rast.*

V pogovoru so samozavestno in odkrito izražale svoja stališča, hkrati so bile med sabo pripravljene konfrontirati mnenja glede na to, da so nekatere med njimi brez in si otroka želijo, vendar ne za vsako ceno. V njihovih življenjih je osnoven predpogoj, da imajo kakovosten partnerski odnos in partnerja, ki bo pomagal pri vzgoji otroka. Predpostavka je tudi, da s partnerjem delijo hišna in gospodinjska dela, da oba

sodelujeta pri varstvu, vzgoji in odraščanju otroka. Menijo, da sta za kakovostno starševstvo predpogoj ljubezen, enakovredna in odgovorna vloga obeh staršev. Njihova slika družine se ujema s klasičnimi predstavami družine in družinskega življenja: oče – mati – otrok. Novo oziroma značilno za ženske pozne moderne je, da od svojih partnerjev pričakujejo enakovredno participacijo pri gospodinjenju in vzgoji otrok.

***Ana:** Tukaj se strinjam z Ireno. Če bi imela partnerja, bi si želela klasično družino, vsaj tri otroke. Služba ni vse v življenju in hobiji ne. Moj spomin na mojo primarno družino, čeprav sta starša ločena, je nekaj krasnega. Moji nečaki, njihovo odraščanje, vse to me razneži. Vendar sama ne želim imeti otrok. Sem za klasično družino mama in oče.*

***Andreja:** Nekako sem razočarana v moški svet. Ne najdem primerne partnerja in sem že obupala nad njimi in se vdala, da itak nikoli ne bo nič in da bom ostala samska. In ker imam tak življenjski slog, ne razmišljam, da bi otroke imela, ker menim, da otrok mora imeti oba starša in se ne nagibam enostarševskim družinam, ko otrok ali ne pozna očeta, ali je otroku prepovedano komunicirati z enim od staršev. Zame je to nesprejemljivo. Še vedno gojim stereotip klasične družine.*

Glede na to, da nimajo izpolnjenega predpogoja očetovstva oziroma ne najdejo ustreznega in kakovostnega partnerja, živijo samsko življenje, ki je posvečeno karieri, nenehnemu izobraževanju ter nadgrajevanju osebnostne in profesionalne rasti. Z zunanjimi dejavnostmi, v sferi javnega življenja oziroma na trgu delovne sile so uspešne, kar jima omogoča zadovoljstvo v življenju in oblikovanju samozavesti. Eda, ki je raziskovalka in se je s Poljske preselila v Slovenijo, zaposlena v raziskovalnem delu Krke, tovarne zdravil, vdova, še posebej poudarja pomen njene službe in poslanstva, ki ga opravlja skozi svoje raziskovalno delo. Čeprav je njeno življenje posvečeno znanosti, bi sklepali, da je zelo racionalna, vendar je zelo čustvena in topla oseba.

***Eda:** Zdaj ko sem sama, brez partnerja, se sprašujem, ali je bila moja izbira pravilna, ali sem prikrajšana in sem kaj zamudila in zgubila v življenju. Kljub vsem nekaterem težkim trenutkom. Smatram, da imam lepo življenje in nekaj sem dosegla v življenju. Živim polno življenje, naredila sem nekaj zase kot tudi*

za družbo, česar bi drugače ne zmogla. Smatram, da sem se pravilno odločila in če bi še enkrat stala pred podobnim izborom, bi enako ravnala. Mislim, da zaradi tega nisem v nič slabšem položaju kot ženske ki imajo otroke. Mislim da celo živim bolje, bolj sproščeno in več doživljam.

Posameznice v intervjuju in narativnih zgodbah eksplicitno zavračajo materinstvo in poudarjajo, da je večji egoizem »imeti otroke« zaradi čustvenih zapolnitev:

Tina: *Pogosto pravijo, da smo tisti brez otrok egoisti. Zame je egoizem, da imaš otroke zato, ker se spodobi, zato, ker se bojiš, da boš sam na stara leta, da ne bo nihče skrbel zate, to je zame egoizem. Nobenega nisem prizadela s tem, ker sem se prostovoljno odločila, da ne želim imeti otrok. Vsakič, ko ima nekdo otroka, ki mu ne nudi normalnega otroštva, ga trpinči psihično ali fizično, ga poredi v pujska, da ga to celo življenje bremeni, mu pusti pečat z nesoglasji med partnerji, mu ne more nuditi niti osnovnih življenjskih pogojev, takrat gre po mojem mnenju za lastne užitke ali morda še huje – pričakovanja staršev ali okolice ... Še enkrat: ne želim imeti otrok – to je moja želja, prišla je spontano, tu ostala in tako mi je všeč. Ni mi pa všeč, da ljudje tega nočejo razumeti, da so stvari preproste in da je drugačnost čisto normalna reč.*

Rosana: *V mojem primeru biološkega klica po materinstvu nisem nikoli začutila. Že kot otrok sem se navduševala nad ženskami, ki so bile brez otrok, umetnice, nenavadnih osebnosti. Pojem klasične družine me je odbijal in se mi je zdel precenjena dimenzija, okoli katere se vrti življenje posameznega človeka. Veliko lažje sem se znašla med tistimi odraslimi, ki so življenje živeli ne kot njihovi vrstniki (z družinami) temveč kot ljudje, ki pašejo vsem generacijam naenkrat in jih ne zaznamujejo običajne fraze in protokoli sporazumevanja. Vendar mislim, da s tem nisem zavestno zatrla »klic narave«, enostavno ni bilo potrebe, želje ...*

Izjavam tistih, ki eksplicitno odklanjajo otroke, so izjave, ki nekoliko relativizirajo odklonilen odnos in prepričanje, da je otrok zgolj ovira. Za nekatere je otrok izziv, kreativni pristop življenju, novost in doseganje samoizpolnitve ter nadgradnja trenutnega načina življenja.

Irena: *Zdaj, da je to neko dnevno hrepenenje, tega tudi jaz ne čutim. Vendar pa so pa trenutki, ko si želim imeti otroka, kateremu prenašaš svoja znanja, izkušnje, mu daješ del sebe, nekaj kar si se ti naučil v življenju, ga spremljaš, kako raste, gledaš njegov razvoj ... ga soustvarjaš. Taka razmišljanja se pojavljajo.*

Ženske, ki so v partnerskih odnosih, so v otroku videle v glavnem oviro na poti k uspehu, na poti uresničevanja lastnih potreb in želja tako v sferi javnega (v poklicu) kot tudi v zasebni sferi (potovanja, hobiji).

Tina: *Odločitev je v veliki meri pogojena z izobrazbo, saj imaš večjo širino, več stvari te zanima, tud zaradi sveta, ki te obdaja. Ko smo mi bili majhni, ni bilo toliko možnosti. Zdaj je svet na dlani, poln novosti in izzivov. Iti po celem svetu za 50 EUR, možnosti preživljanja prostega časa so se razširile do onemoglosti ... In če si količkaj avanturist, tega ne smeš zamuditi. Z otrokom tega ne moreš na ta način.*

Maja: *Služba me toliko zaokupira, da ne bi mogla imeti otrok, ker mi je v tej fazi služba prva in se ji želim vestno, odgovorno in kvalitetno posvetiti.*

Anja, edina, ki nima redne službe, izpostavlja problem varnosti in nestabilne materialne eksistence, kar pa je preveč tvegano, da bi se lotila »projekta« materinstva. Odvrčajo jo tudi spomini na njeno odraščanje in družinske odnose:

Anja: *Jaz nimam osnovnih predpogojev za družinsko življenje in otroke: nimam partnerja in nimam stalne službe. Bila bi pripravljena tudi sama vzgajati otroka. Osnovna ovira je moje prekarno delo, nezanesljivi viri dohodkov, nimam svojega stanovanja, ne želim pa živeti s svojimi starši. Tudi sama nimam lepih spominov na svojo primarno družino. Oba starša sta bila preveč posvečena službi, zelo uspešna na svojih delovnih mestih, predana stroki. Z bratom sva odrasla v precej odtujenih odnosih, sicer prijaznih in vljudnih. Precej bedno. V takšnem okolju ne želim vzgajati ali imeti otroke. Zato je boljše, da jih nimam.*

Tiste, ki so v partnerskem odnosu, so trdno odločene, da ne bodo imele otrok, vendar je bilo pri Tini zaznati nihajoče občutke. Čeprav jo večino časa trdila, da je otroci ne mikajo, je na trenutke dajala nasprotujoče si izjave, saj jo prijeten spomin na primarno

družino spodbuja, da bi razmišljala o ustvarjanju lastne družine, ker sebe v starosti ne vidi samo, temveč obkroženo z otroki. Na drugi strani svojo željo zatire s povsem racionalnimi argumenti.

***Tina:** Ne vem, če gre zgolj za egoizem in individualizem. Ker mene vlečejo pa ravno družinske slike, toplina, bližina, podpora, varnost. Ja, morda pa gre za egoizem in individualizem, ker bi se morala odpovedati načinu življenja, ki ga živim zdaj. Tega pa v tem trenutku ne želim ... Tudi če so spomini na primarno družino močni in lepi ... Ne vem, če bi jaz bila sposobna ustvariti, kar sem imela pri svojih starših.*

Iz pogovora je bilo razvidno, da ima vsaka svojo »racionalno shemo« v glavi, s katero zastopa svoja stališča. Ta so večji del producirana na podlagi receptov novodobnih ženskih časopisov, knjig, TV-oddaj. V tem smislu se je spontanost spremenila v racionalnost in premišljenost glede odločitev v življenju. Vsaka se zaveda pri sebi, da odločitev terja tudi odgovornost. Za razliko od intervjuja so v narativnih zgodbah stališča trdnejša in zgodbe bolj premišljene. Nastale so na podlagi poglobljanja vase, analize lastnega življenja in prepričanj, zakaj ne bodo imele otrok ali jih ne želijo imeti. Iz intervjuja:

***Jana:** Otrok je zame ovira, ker se moram jaz njemu prilagajati, ne on meni, ker moram biti na razpolago, ker ne morem tega uresničevati, tako kot sem si zastavila. Npr. če potuješ po državi, želim videti čim več, česar z otrokom ne moreš. V svojem poklicu in v delu nasploh ful uživam in sem izpolnjena skozi cel dan. Zame je otrok definitivno ovira za moje potrebe in želje. Mislim, da z otrokom ne moreš živeti v polnosti.*

Iz narativne zgodbe:

***Natalija:** Odločitev, da nimam otrok, je subjektivno pogojena. V času, ko sem si jih želela, nisem imela partnerja, ki bi čutil enako in bi si želel ustvariti družino »tradicionalnega« tipa. Če bi se nama »zgodil otrok«, bi morala vsaj v začetku večinoma sama skrbeti zanj, na to pa nisem želela pristati. Odsoten oče že v samem začetku – tega za svoje otroke nisem hotela.*

V prihodnosti sebe vidijo znotraj socialnih omrežij prijateljstva, svojih vrstnikov, interesnih skupin, institucij, ki jim bodo dajale socialno oporo, tako čustveno kot intelektualno, ter nudile pomoč pri delu, fizični mobilnosti in negi. Že v takšnem razmišljanju je nakazan miselni preskok prejšnjih generacij, ki so rojevale otroke, da bi si zagotovile »varno starost«. Današnje generacije o staranju in starosti otrok razmišljajo realno in zdravo, kar pomeni, da tudi vlogo otrok razumejo na drugačen način kot predhodne generacije (in še vedno nekateri iz njihove generacije). V njihovih razmišljanjih je otrok nekaj, kar si želiš, kar je spočeto iz ljubezni, in ne more biti predmet instrumentalnih čustev ali poroštvo za preganjanje osamljenosti in varnega staranja.

Tina: No, če realno pogledamo, koliko je danes različne ponudbe, interesnih skupin, krožkov tudi za starejše, Univerza za 3. življenjsko obdobje. Te, ki jih jaz poznam, tekajo z ene stvari na drugo, na izlete, se dobivajo na čajih. Ti ljudje sploh niso osamljeni. Si pomagajo med sabo. Drug drugemu hodijo pomagat: drevje obrezovat, štihat. Jaz mislim, da ne bo problemov glede socialne izolacije. Saj nas sistem sili, da plačujemo neke prispevke, da varčujemo, da se zavarujemo, da si bomo lahko na stara leta nekaj privoščili: en dom, kjer bodo skrbeli zame.

Ana: Ne razmišljam o starosti. Otroke pa ne bi mela, da bodo skrbeli zame. Ne želim nobenemu biti v breme. Obstajajo prijazne ustanove za stare, za druženje, aktivno življenje, če si zdrav. Če si revček, si pa itak revež v domu ali pa doma.

Za sogovornice je odločitev »biti brez otrok« zavestna odločitev, predvsem zaradi subjektivnih nagibov, bodisi zaradi trenutnega stila življenja, ki je zanje izpolnjujoč in zadovoljiv, zaradi samskega stanu, nestalnosti zaposlitve, pomanjkanja časa za vzgojo otrok ali preprosto, ker ne želijo otrok in se ne vidijo v vlogi matere. Pri večini sogovornic so osnovni materialni predpogoji, kot so redna služba, dober zaslužek, lastno stanovanje ali stanovanje pri starših, izpolnjeni in ne predstavljajo ovire, da ne bi mogle otroku nuditi spodobne materialne eksistence, z izjemo ene. Njihov trenutni materialni položaj bi jim lahko omogočal relativno kakovosten slog življenja v materialnem smislu, hkrati so tudi osebno zrele, odgovorne in ustvarjalne, z izjemo ene, ki zase trdi, da se ne čuti dovolj zrele za otroka. Za vse sogovornice v

partnerskih odnosih je zdajšnji način življenja dovolj kakovosten in izpolnjujoč, da nimajo potrebe spreminjati obstoječe situacije. Izjema so samske, ki si želijo otroka, razen Sare, ki ni prepričana, kateri stil življenja izbrati (nagiba se k tujini in uspešni karierni poti), Anjo pa ovira nestalnost službe in stigma primarne družine.

Sara: Včasih se zdim sama sebi kot robot: nimam misli, nimam občutkov, ne čutim tega, kar čutijo drugi. Preprosto, kot bi bila v vakuumu. Zato tudi tega klica narave in materinstva ne čutim. Kot bi mi bilo vseeno, kaj se dogaja v mojem zasebnem življenju. Zdi se mi zgrešeno, kot bi bila robot. Zagotovo ne bi želela takšnega sveta prenesti na otroka, če bi ga imela.

Anja: Glede na moje sterilno odraščanje nikoli nisem imela občutke, kaj čuti moja mama. Ali naju ima z bratom rada ali ne. Tako da že v primarni družini nisem imela niti približka »materinskega arhetipa«. Sama ga pa nisem nikoli začutila. Dojenčki v vozičkih me sploh ne ganejo.

Vse sogovornice so enotne pri odkrivanju družbenih vplivov na odločitve glede rojstva otrok in pri tem poudarjajo razliko ruralnega in urbanega okolja, stopnjo izobrazbe, ekonomsko moč posameznih družin.

Jana: Bi pa rekla, da je razlika mesto in ruralno okolje. Na vasi so družine bolj povezane in pride do vsiljevanja. Zdi se mi, da se več njih na vasi odloča za otroke, ker imajo izkušnjo povezanosti z družino, čutijo več varnosti znotraj nje. Imaš mamo, babice, brate, ki ti lahko pomagajo pri vzgoji in varstvu otroka, in je drugačen občutek, kot pa če veš, da si sam ali s partnerjem. Če sta s partnerjem sama, vsa ta pomoč je manjša ali pa je sploh ni.

Ana: Danes imeti otroka je pravi projekt: primeren partner, služba, stanovanje, čas ... Nekako niso ugodni pogoji, da bi vzgajali otroke v prijazen in perspektiven svet. Preveč je tveganj, ki ne zagotavljajo nobene varnosti, ne v odnosih, ne v družbi.

Anja: Že moja izkušnja, da z visoko izobrazbo ne dobim redne službe, kaj šele kredita za stanovanje, ker ne želim živeti pri svojih. Osnovne eksistencialne pogoje ne morem zagotoviti zase, kaj šele za otroka.

Sara: Kljub dobro plačani službi, ki me zahteva celo in za cel dan, ne bi našla časa za otroka. Tudi če so vsi moji eksistencialni problemi rešeni, ni pa osnovni: vzgajati otroka, z njim odraščati in se mu posvečati, kot se je nekoč meni moja mama, ki mi še vedno kuha, pere in skrbi zame ... Te utopije ni več niti v mislih.

Tako so sogovornice v pogovoru razmišljale o svojih subjektivnih razlogih, zakaj nimajo otrok, in tudi iskale družbene vzroke za vse tiste, ki se odločajo ali pa ne za rojstvo otroka.

V narativnih zgodbah, ki so izražale poglobljeno osebno izkušnjo, so razlogi za življenjski stil brez otrok dosti globlji. Večina se je zavestno odločila, da jih ne bo imela. To odločitev so sprejele že relativno zgodaj.

Eda: V prihodnosti sem začela sebe videti kot raziskovalko in izumiteljico. Že v osnovno šoli sem nabrala z raznih strani kemikalije in steklovino in si uredila mali kemijski laboratorij, v katerem sem ponavljala reakcije, ki sem jih videla v šoli, ali delala reakcije po lastnih zamislih ... Nisem si predstavljala sebe v vlogi matere, pa sem tudi razmišljala, če sem primerna kot oseba, ali se bom znala posvetiti otroku, in če bom dobra mama. Mogoče je na ta razmišljanja vplivalo dejstvo, da sem rasla kot edinka.

Rosana: Nikoli nisem marala otrok. Že od malih nog sem govorila, da jih ne bom rojevala. Bil je trenutek, ko je okolica pritiskala, rekoč, da bom obžalovala, če jih ne bom imela. Hvala bogu nisem popustila, ker danes vem, da bi bila slaba mama. Tudi partner takrat ni imel nobene želje po družini. Menim, da je odločitev za ali proti otroku bolj pogojeno z izbiro partnerja oziroma njegovim razumevanjem partnerice.

Poleg osebne odločitve je njihov način življenja pogojen tudi s potrebo po ekonomski neodvisnosti. Zato so se zgodaj zaposlile, kmalu po zaključeni fakulteti. Njihove službe zahtevajo popolno angažiranost na delovnem mestu. Služba je pri večini njihov način življenja:

Meta: Definitivno podoben način življenja, ki ga imava s partnerjem, pripomore k temu, da lahko funkcionirava skupaj, brez družine. Ukvarjam se z

organizacijo dogodkov, imam lastno vinoteko/kavarno. Partner je oblikovalec. Jaz rečem temu življenjski slog. Po pravici povedano, nama ta odgovarja. Delo nama vzame veliko časa, zato nama odgovarjajo trenutki brezdelja, ki so res redki. Otrok bi v tem primeru pomenil veliko spremembo v življenju in seveda tudi veliko odgovornost. Meni osebno bi otrok pomenil samoopovedovanje, ker bi se želela posvetiti njemu.

Natalija: *Nisem se nikoli odločila, da ne bom imela otrok. Ni mi pa to bil prvi cilj v življenju. Bolj mi je bilo pomembno, da se zaposlim, da sem neodvisna. Lahko rečem, da je v življenju tako pač nanoslo. Spoštujem in podpiram vsakršno obliko družine.*

Narativne zgodbe, ki izrisujejo oblike socializacije in razmišljanja žensk, vključenih v analizo, na plastičen način orišejo razloge sodobnih slovenskih žensk, zakaj so se odločile, da ne bodo imele otrok. Njihova razmišljanja lahko strnemo v nekaj ključnih trenutkov, ki so vplivale na izbiro tega življenjskega sloga, vsekakor pa je vsaka zgodba izrazito subjektivna in individualizirana.

Ženske v raziskavi imajo življenje v svojih rokah in tudi svoja telesa, svobodno se odločajo o lastni spolnosti, o partnerskih odnosih in rojstvih otrok. V partnerskem odnosu so enakovredne in niso več pod izrazitimi pritiski okolja (partner, starši, sorodniki, prijatelji) zaradi odločitve, da nimajo otrok oziroma pritiske znajo ustrezno racionalizirati in jih ustrezno odstraniti iz svojega življenja.

Zavedajo se lastne ambicioznosti, intelektualnosti, racionalnosti, individualizma in potrebe po profesionalni samouveljavitvi. Hkrati se uveljavljajo kot ženska identiteta brez otrok ali partnerja in stremijo h kakovostni, ustvarjalni, razvojni obliki življenja, k izpolnitvi ugodja, ki ga prinašajo hobiji (potovanja, šport, druge interesne dejavnosti). V svojem življenju ne čutijo pritiska oziroma se znajo odmakniti od pritiskov različnih institucij tipa cerkvenega moralnega reda ali pronatalitetne politike države.

Marjana: *V okolju, kjer živim, sem lepo sprejeta, družbe imam prej preveč kot premalo, obkrožena sem z otroki in mladimi ljudmi, skratka sem zadovoljna, sodelavke mi pravijo privilegirana oseba. Seveda je to odvisno tudi od mojih*

osebnostnih lastnosti, prirojene vedrine in življenjskega optimizma. Zase lahko rečem, da sem srečen človek.

***Eda:** Naše okolje večkrat ni preveč naklonjeno samskim ženskam ali ženskam oz. družinam ali skupnostim brez otrok. Tudi družbene spremembe, porast števila zaposlenih žensk, njihove kariere in napredovanja, udeležba v političnem življenju, so spremenile način razmišljanja in drugače razporedile vrednote. Potomstvo ni več pri vseh kot najvišja vrednota.*

Sodobne ženske držijo vajeti svojega življenja v svojih rokah in so pri svojih odločitvah svobodne in precej suverene. V partnerskih odnosih živita moški in ženska svojo lastno biografijo in identiteto, tako da iz pogovora ali zapisa ni bilo razvidno, da gojijo romantične podobe ljubezni ali strahove pred samoto ali zapuščenostjo. Samske ženske so razočarane nad moškimi, in se zato ne spuščajo v partnerstva, ki niso zrela in odgovorna. Opazno je, da so njihova življenja precej individualizirana, vedno manj spontana. Njih je nadomestila racionalna preiščena in odločitve, ki so povezane z načinom življenja in z delovnim okoljem. Vseskozi se prepletata zasebna in javna sfera, ki vplivata na način organiziranja lastnega življenja.

***Alenka:** Na koncu, ko sem skoraj 100-odst. prepričana, da ne bom imela otrok, lahko ugotovim, da nikoli nisem čutila »hendikepa«, ker sem brez otrok. Z leti, ko spremljaš prijatelje, skozi kaj vse gre družina z otrokom, pa sem si večkrat rekla: »Vso spoštovanje staršem!«, ker sem dojela, kako je starševstvo kompleksno in odgovorno ..., in to fizično, čustveno, mentalno in duhovno. In ne vem, kako bi to vse lahko sama nesla, če bi imela otroka.*

Drugo prednost pa sem občutila, ko smo imeli velike projekte, ko sem se lahko v celoti posvetila delu in nisem imela skrbi, da moram biti še z otroki oz. zanje skrbeti. Največje olajšanje, da nimam otrok, sem doživela, ko smo imeli poslovno krizo in sva bila oba s partnerjem v težki situaciji. Takrat sem bila srečna, da nimava otrok, ker bi bilo z njimi vse še bistveno težje.

In zadnja prednost tega, da sva sama, je od leta 2013, ko živiva delno v Nemčiji, delno v Sloveniji in si to mobilnost, delno ločeno življenje in selitve bistveno lažje zorganizirava in slediva aktivnostim, ki jih delava, kot če bi imela otroke. Jaz sem s situacijo, v kateri smo, zadovoljna in nikoli nisem niti za trenutek obžalovala, da je tako, kot je, da sem brez otrok.

Še pred nekaj desetletji je življenjski potek sledil napovedljivemu in splošno sprejetemu linearnemu vzorcu odraščanja: obdobje šolanja je ustrezalo mladosti, obdobje dela odraslosti, obdobje umika s trga dela pa je ustrezalo starosti in upokojitvi. S spremembami v biografskih izkušnjah in življenjskih načrtih je prišlo do velikih sprememb tudi v temeljnih institucijah življenjskega poteka: v izobraževalnih poteh, načinu dela in zaposlitvi, v spremenjenih vzorcih družinskega in partnerskega življenja, spremenjenih odnosih med spoloma, podaljševanju življenja. Razmerje med starostjo, socialnimi vlogami in udeležbo v institucijah se spreminjajo in vse manj standardizirajo. To se izraža v novih načrtovanih življenjskih potekih, v življenjskih ritmih in prehodih.

***Rosana:** Moja odločitev je bila subjektivna in tudi družbeno pogojena. Jaz mislim, da je oboje, lastno prepričanje, ki pa ga ne moremo obravnavati brez družbe, ki nas oblikuje. Kot sem že rekla, moja odločitev, da nimam otrok, je poštena, ker ne bi bila dobra mati. Nisem čustveno stabilen človek, veliko preveč se vživim v svoje delo, in to, kar bi jaz vložila v vzgojo otroka, ne bi moglo oblikovati zrele in odgovorne osebe. Zato tu ne vidim nobene pomanjkljivosti, le prednosti, da tisto, kar v meni hoče delati dobro drugim ljudem, preusmerim na tista področja, kjer sem tudi jaz družbeno koristna – tudi za otroke (recimo gledališče). Jaz brez otrok ne pomeni, da okrog mene teh ni. V naši družini jih je kar nekaj in takrat sem tudi jaz del plemena, ki se zna z njimi zabavati, veseliti, ampak, na mojo srečo, ko imam dovolj, se preprosto umaknem, mati pa tega ne more narediti.*

3.1.4 Sklepi na podlagi interpretacije polstrukturiranega poglobljenega intervjuja in narativnih zgodb

Iz poglobljenega intervjuja in narativnih zgodb lahko zaključimo, da na pojav prelaganja rojevanja ali odločitev za življenjski stil brez otrok vplivajo naslednji dejavniki:

- vedno višja izobraženost in avtonomija žensk,
- naraščanje in visoke potrošne želje, ki ustvarjajo potrebo po dveh dohodkih v gospodinjstvu,
- povečanje vlaganj v kariere pri obeh spolih, skupaj z naraščajočo kompetitivnostjo na delovnem mestu,

- razširjanje »posmaterialističnih« vrednot, kot so samouresničevanje, razvijanje osebnih nagnjenj, etična avtonomija, svoboda izbire, strpnost do nekonvencionalnosti,
- večji poudarek na kakovosti življenja, prostem času, zabavi,
- izogibanje nepreklicnim obvezam in želja po ohranjanju »odprte prihodnosti«,
- naraščanje verjetnosti ločitve, in zato previdnejše investiranje v lastno osebnost,
- geografska mobilnost mladih odraslih v terciarnem izobraževanju,
- slabe možnosti reševanja stanovanjskega vprašanja (visoki stroški, nedostopnost),
- fleksibilnost trga dela,
- nezaposlenost mladih,
- dostopnost in učinkovitost kontracepcije, možnost splava,
- osvobojenost od vpliva tradicionalnih avtoritet (religija),
- občutek, da biološka ura še ne tiktaka,
- slabi zgledi iz starševskih družin,
- težnja po svobodi, neodvisnosti, avtonomiji,
- visok standard udobja,
- strah pred prihodnostjo,
- zaznani velika odgovornost in velika zahtevnost, ki ju prinaša starševstvo,
- majhno, praktično nepomembno vlogo pri odločanju za otroka igrajo dvom o lastnih starševskih sposobnostih, strah pred porodom in otrokom sovražne družbene in naravne razmere (Ule, Kuhar 2003, 108–109).

V času individualizirane družbe z visoko stopnjo anonimnosti, negotovosti in mobilnosti, omejenih možnosti zaposlitve, finančne negotovosti, napetega delovnega urnika in ob tveganju materialne odvisnosti ob morebitni ločitvi in negotovem partnerstvu se ženske teže oz. pozneje odločajo za otroke. Do zdaj so bile ženske tiste, ki so skrbele za otroke in starejše, ki so nosile breme rutine in dajale kohezijo odnosom med generacijami; in vprašanje je, kako bo v prihodnosti, saj bo zaradi mobilnosti vse manj ljudi imelo močne družinske vezi. Stroki in politikom je vedno bolj jasno, da so prihodnja razmerja med generacijami, vzorci rodnostnega in družinskega življenja odvisni od uravnoveženje ženskega poklicnega in družinskega življenja ter posledično uravnovešenja razmerij med spoloma tako v javnosti kot zasebnosti. Vprašanje družinske politike je, s kakšnimi ukrepi lahko vzpostavljamo novih ravnotežij med spoloma okrepi in materializira (Ule 2003, 61–62).

Če povzamemo izjave in mnenja, ki so bila izrečena ali napisana znotraj intervjuja ali narativnih zgodb, lahko sklepamo, da se sogovornice zelo dobro zavedajo, da smo v prehodnih obdobjih, ko se spreminjajo osnovni koncepti tako na področju zasebnosti (družina, partnerstvo, otroci) kot na področju javnega življenja (trg delovne sile, vse večje zahteve po profesionalizmu, rednem in dodatnem izobraževanju, pomanjkanju rednih služb in dohodkov), ki pa intenzivno vplivajo na spremembo človekove identitete in njegove biografije. Skozi pogovor so zastavljene domneve potrjene, čeprav je analizirani vzorec premajhen, da bi lahko posploševali na celotno slovensko populacijo žensk, ki se je odločila, da ne bo imela otrok v obdobju med 35. in 40. letom starosti.

Na podlagi kvalitativne analize, ki smo jo opravili s pomočjo Irelandove pojmovne opredelitve iz leta 1993, strnemo vzorec intervjuiranih žensk v dva tipa žensk brez otrok (v analizi so izvzete ženske, ki ne morejo imeti otrok zaradi neplodnosti ali zdravstvenih težav), in sicer:

1. »tranzicijska« ženska (»Child-free & Child-less),
2. »transformirana« ženska (Child-free).

»Tranzicijska« ženska z odločitvijo odlaša iz različnih vzrokov (kariera, študij, materialni pogoji), dokler ni bilo prepozno, ter tiste, ki živijo v toku družbenih sprememb, hočejo pa izkoristiti možnosti, ki jih ženske danes imajo, hkrati pa želijo in mislijo, da bi imele družino. Zanje je značilno, da imajo značilnosti ženskih in moških spolnih vlog. »Transformirana« ženska se zavestno odloči, da ne bo imela otrok (Ireland 1993, 70). Ženske oz. nematere iz zgoraj opredeljenih tipov so vpletene v različne, a povezane procese, prek katerih si zagotavljajo pozitivno izkušnjo odrasle identitete in/ali odnosa. Tranzicijska ženska uteleša zavedanje medigre vidikov identitete, ki se je zavedamo, in tistih, ki potekajo na nezavedni ravni. Transformirana ženska predstavlja izziv percepciji ženske kot primarno ali izključno skrbnice. Zamaje žensko spolno identiteto, ki je osredinjena okrog materinstva, kar pa za posledico na individualni ravni nima samo empirične izkušnje ženske, temveč predstavlja izziv tradicionalni ženski spolni identiteti ter posledično tudi organizaciji družbenih razmerij gospodstva (Ireland 1993, 70).

4 ZAKLJUČEK

Ko zbolijo ideje, tedaj postanejo toge, obmolknejo ali pa ugasnejo kot zvezde. Ker pa nam naše ideje urejajo življenje, moramo zanje skrbeti, ne zato, da bi vedeli več, temveč zato, da bi svoje vedenje uredili ... V nasprotju z idejami, ki jih mislimo, so miti ideje, ki se nas lastijo. Ne vladajo nam z razumskimi sredstvi ..., ker so udobne, ne povzročajo težav, omogočajo lažjo presojo, dajejo občutek varnosti in nam odvzamejo dvome o naši podobi sveta, tako da nas nemir spraševanja ne sili, da bi jih razvijali. Naša zavest potone v blaženo otrplost, v kateri se odrečemo tveganim vprašanjem in pristno sprejemanje resničnosti zamenjamo z globokim spancem (Galimberti 2011, 13).

Na koncu lahko zaključimo, da »dediščina« pozne moderne, ki je razkrojila tradicionalne strukture moderne družbe in jih spremenila v »tekočo« moderno, prinaša tudi pozitivne premike. Globalizacija in individualizacija sta nosili »seme« razvoja, hitrega pretoka informacij, znanja in znanosti na eni strani ter večjo avtorefleksivnost posameznika, izpraševanja o svojih življenjskih odločitvah in izbirah. Pozitivni trenutki pozne moderne so vodili v večjo emancipacijo žensk tako v smislu biološkega kot družbenega spola, kar je privedlo do svobode izbire načina življenja, spolnosti, partnerstva, materinstva. Demitizacija ženske vloge in položaja v družbi je vodila tudi v dekonstrukcijo ženske identitete, ki ni zapoved, modna muha ali imperativ, temveč proces postopnega osvobajanja iz večtisočletnega stereotipa o ženski kot Drugem, ki je marginalna figura v zgodovini človeštva. Ženska, osvobojena tradicionalnih vlog, postaja »glavna« igralka v oblikovanju zgodovine pozne moderne. Kljub emancipacijskim procesom, predvsem pri družbenih vlogah žensk, je pozna moderna prinesla tudi številne pasti in izzive.

Splošno gledano na zgodovinski razvoj družbe po letu 1989, po padcu komunizma kot politično geografske entitete, ima Zahod težave sam s seboj. Obstoj nekapitalističnega življenjskega vzorca v deželah od Donave do Pacifika in obstoj svetovnega Juga, ki ni bil dorasel kapitalizmu, sta Zahodu omogočila, da je uresničil svoj model. Razvoj Zahoda je slonel na predpostavki, da je tistemu delu človeštva, ki prebiva v Evropi in Ameriki, namenjena neskončna rast. S padcem Berlinskega zidu se na eni strani zrušita veliki socialistični mit in vera v komunizem na vzhodu Evrope, na zahodu pa mit o socialni državi. Začneta se velik pohod globalizacije in pospešen razvoj

individualizacije. Sveta in svetovnega trga se polastijo velike multinacionalke. V takih razmerah postajajo identitete »vroče blago«. Identiteta kot »vroče blago« pomeni, da človek v pozni moderni lakomno išče recepte za življenje in želi izboljšati videz oziroma zunanjo formo, kar pa pomeni različico kupovanja (kot kupujemo hrano, čevlje, pohištvo). Tako kupujemo tudi spretnosti, potrebne, da zaslužimo za življenje, kupujemo *imidže*, sredstva, da prepričamo druge, načine sklepanja novih prijateljstev, sredstva, kako iz ljubezni izžeti največje zadovoljstvo, sredstva, kako ne postati »odvisen« od ljubljenega ali ljubečega partnerja, načine, kako pridobiti ljubezen, kako prekiniti zvezo, najboljše postopke pridobivanja denarja ... Vse to in še več je blago na trgu in se ga da kupiti. Nakupovalni seznam nima konca, na njemu ni navodila, kako se odtegniti kupovanju. Posamezniki so prepuščeni sami sebi, svojim virom in svojim pobudam. Oblast se je otresla vsake odgovornosti za usodo posameznika. »Identiteta« je postala naloga in cilj vseživljenjskega dela in se je znašla v paradoksalni situaciji: »V primerjavi s predmoderno obsojenostjo na stanove – je dejanje osvoboditve; osvoboditve od inercije tradicije, od nespremenljivih avtoritet, vnaprej določenih rutin in od nevprašljivih resnic« (Bauman 2008, 49).

Paradoks svobode pri izbiri številnih identitet, ki so na razpolago, ustvari v pozni moderni po eni strani izziv, po drugi pa tesnobo. »Današnje moške in ženske – zavedno ali nezavedno – preganja duh izključenosti ... Zato se bojijo ostati sami, brez koga, ki bi jih ljubil ali ponujal roko v pomoč; globoko pogrešajo toplino, tolažbo in varnost skupnosti« (Bauman 2008, 47).

V sodobnem človeku se naseli razkol, ker se možnosti, ki so mu dane, na prvi pogled zdijo kot svoboda. V resnici gre zgolj za privid svobode, ki si ga prisiljen izbrati. Velikokrat se zgodi, da je resnica, ki osvobaja ljudi, resnica, ki je posamezniki raje ne slišijo. Tako sodobni človek, ki je prepuščen lastni iznajdljivosti, nakazuje duševne stiske in agonijo neodločnosti. Odgovornost, ki mu je naložena, občuti kot hromeči strah pred tveganjem in neuspehom brez pravice pritožbe in možnosti povračila. Zato je nujna demitizacija v razlagah sveta in identitet, s katerimi presegamo duhovno inercijo in pasivnost uma. Z drznostjo misli se lahko osvobodimo zatohlih predstav o svetu in se prepustimo pustolovskemu odkrivanju novih idej. Ideje so velikokrat krhke, vendar s svojo močjo in ostrino lahko porušijo ustaljen način mišljenja. V igri idej se skrivajo zametki razlag, ki omogočajo umu, da razširi svoja obzorja, da postane strpnejši, bolj razumevajoč in bolj odprt do življenja. Ideje človeka vodijo k

dejanjem, ta pa spreminjajo ustaljene navade, rutine in stereotipe vsakdanjega življenja.

5 LITERATURA

Adler, A. Marina. 2004. Child – Free and Unmarried: Changes in the Life Planning of Young East German Women. *Journal of Marriage and the Family*: 1170–1179.

Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: *cf.

Badiou, Alain. 2005. *20. stoletje*. Ljubljana: Analecta.

Barthes, Roland. 2002. *Fragmenti ljubezenskega diskurza*. Ljubljana: *cf.

Bauman, Zygmunt. 2008. *Identiteta, Pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: *cf.

Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: *cf.

Beck, Ulrich in Elisabeth Beck – Gernsheim. 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Psihologija vsakdanjega življenja, FDV.

Dirk J. van de Kaa. 2002. *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*. Referat predstavljen na 6. konferenci o politikah socialne države na seminarju Nacionalnega inštituta za populacijo in družbeno varnost, Tokio, Japonska, 29. januar 2002.

Frejka, T.; Kingade, W.; Calot, G.; Sardon, J. P.; Confesson, A. 2001. *Cohort childlessness and parity in low fertility countries*. Dostopno prek: <http://www.vaestoliitto.fifi> (12. februar 2012).

Berger, Peter in Thomas Luckmann. 1988. *Družbena konstrukcija realnosti razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Daly, Mary. 1991. *Gyn/Ecology*. London: The Women's Press Limited.

Drakulić, Slavenka. 2014. *Obtožena*. Ljubljana: V. B. Z.

Galimberti, Umberto. 2011. *Miti našega časa*. Ljubljana: Modrijan.

Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self – Identity*. Stanford: Stanford University Press.

Giddens, Antony. 2000. *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: *cf.

Gorz, Andre. 1989. *Critique of Economic Reason*. London, Great Britain: Verso.

- Ireland, M. S. 1993. *Reconceiving Women. Separating Motherhood from Female Identity*. New York and London: The Guilford Press.
- Lasch, Christopher. 2012. *Kultura narcisizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga založba.
- Lesthaeghe, Ron. 1995. The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation, in Karen Oppenheim and An-Magritt Jensen (eds) *Gender and Family Change in Industrialized Countries*, 17–62. Oxford: Clarendon Press.
- Kollontaj, Aleksandra Mihajlovna. 1982. *Ženska v socializmu*. Ljubljana: Krt.
- Kramžar, Barbara. 2016. Intervju z Gunnarjem Heinsohnom: Elegantnih rešitev ni, manj elegantne pa že poznamo. *DELO. Sobotna priloga*. Ljubljana, (13. 2.): 4–5.
- Marn, Urša. 2012. Grega Repovž. *Mladina. Alternative 2012. Posebna poletna številka. Prispevki k razumevanju časa*. Ljubljana (2. julij): 103–113.
- Mosse, George. L. 2005. *Nacionalizem in seksualnost*. Ljubljana: *cf.
- Neal, Arthur. G., Theodore H. Groat, Jerry W. Wicks. 1989. Attitudes about Having Children. 1989. A Study of 600 Couples in Early Years of Marriage. *Journal of Marriage and the Family* 51: 313–328.
- Pateman, Carole. 1989. *The Disorder of Women. Democracy, Feminism, and Political Theory*. California: Standford University Press.
- Rudan, Vedrana. 2009: *Strah od pletenja*. Zagreb: vbz.
- Schuller, Aleksandra. 2006. *Ženske dramske osebe in ženska bivanjska perspektiva v dramih*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Sennett, Richard. 1998. *The corrosion of character: the personal consequences of work in capitalism*. New York, London: W. W. Norton.
- Simonović, Ifigenija. 2009. *Konci in kraji (1993–2008)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SURS, Statistični letopis iz leta 1996. Dostopno prek: <http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/publikacije/statisti%C4%8Dni-letopis/pregled-poglavja?id=4&leto=1996> (30. april 2016).
- SURS, Statistični letopis iz 2001. Dostop prek: <http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/publikacije/statisti%C4%8Dni-letopis/pregled-poglavja?id=4&leto=2001> (30. april 2016).

- SURS, Statistični letopis iz leta 2006. Dostop prek:
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/publikacije/statisti%C4%8Dni-letopis/pregled-poglavja?id=4&leto=2006> (30. april 2016).
- SURS, Statistični letopis iz leta 2011. Dostop prek:
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/publikacije/statisti%C4%8Dni-letopis/pregled-poglavja?id=4&leto=2011> (30. april 2016).
- SURS, Statistični letopis iz leta 2013. Dostop prek:
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/publikacije/statisti%C4%8Dni-letopis/pregled-poglavja?id=4&leto=2013> (30. april 2016).
- SURS, Publikacija Ata, mama, dedi, babi ... Gospodinjstva in družine v Sloveniji 2015. Dostop prek:
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/publikacije/statisti%C4%8Dni-letopis/pregled-poglavja?id=4&leto=2015> (2. junij 2016).
- Šadl, Zdenka. 2005. *Družbene spremembe, travmatične emocije in emocionalna opora*. Družboslovne razprave XXI (49/50): 223–242.
- Širovnik, Azra. 2010. *Kronika napovedane ljubezni*, MK, Ljubljana.
- Taylor, Charles. 2000. *Nelagodna sodobnost*. Ljubljana: Študentska založba.
- Trampuš, Jure. 2012. Vesna V. Godina. *Mladina. Alternative 2012. Posebna poletna številka. Prispevki k razumevanju časa*. Ljubljana (2. julij): 13–20.
- Ugrešič, Dubravka. 2005. *Ministrstvo za bolečino*. Izola: Založba Meander.
- Ule, Mirjana. 1993. *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: ZPS.
- Ule, N. Mirjana. 2000. *Sodobne identitete - V vrtincu diskurzov*. Ljubljana: ZPS.
- Ule, Mirjana. in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: FDV.
- Ule, Mirjana. 2004. Changes in Family Life Courses in Slovenia. *Families in Eastern Europe. Contemporary Perspectives in Family Research*, Volume 5: 89–103.
- Ule, Mirjana. 2008. *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Založba FDV.
- Valdes, Zoe. 2009. *Kavarna Nostalgija*. Novo mesto: Založba Goga.
- Voet, Rian. 1998. *Feminism and Citizenship*. London, Great Britain: Sage Publications.
- Woolf, Virginia. 1998. *Lastna soba*. Ljubljana: *cf

PRILOGA A: NARATIVNE ZGODBE (OSEM ZGODB ŽENSK BREZ OTROK)

ALENKA

Status: stara sem 40 let, univ. dipl. sociologinja, zaposlena v svojem podjetju, poročena.

Osnovne poteze poteka moje življenjske poti do danes:

- odraščala sem na Koroškem kjer sem v Ravnah leta 1984 končala osnovno šolo, leta 1988 pa srednjo ekonomsko šolo v Slovenj Gradcu;
- jeseni 1988 sem začela s študijem sociologije na FDV v Ljubljani, kjer sem iz obče sociologije diplomirala jeseni leta 1993;
- od leta 1993 sem v partnerstvu z Milanom Palianom, s katerim sva se septembra 1995 poročila;
- od avgusta 1996 sem zaposlena v najinem skupnem podjetju, najprej kot Business Manager, od leta 2000 delam na projektih kot Project manager in Event manager;
- leta 2008 sem opravila IPMA certifikacijo za Senior Project Managerja, recertifikacija spomladi 2015;
- spomladi 2015 sem prejela certifikat za Mediatorko;
- od februarja 2014 se usposabljam za terapevtko Kranio sakralne terapije in sem po prejemu certifikatov za 5. stopenj izobraževanja terapevtko Kranio sakralne terapije.

Moje življenje brez otrok:

Mož je že pred najinim srečanjem vedel za svojo diagnozo in sva se o tem takoj odprto pogovorila. Sklenila sva, da če se zgodi, se zgodi, drugače pa na umetno otroka ne bomo ustvarjali. Takoj sva sklenila, da če bi se pojavila želja, da bi posvojila in ne posegala z zdravili in hormonskimi zdravljenji ali umetnimi oploditvami.

Vmes sva večkrat preverjala najina stališča, občutke in želje ter ugotovila, da nobeden nima silne želje, potrebe ali hrepenenja. Tako sva sama.

V najinem primeru sva se zavestno odločila, da če nimava želje, hrepenenja, ne bova podlegala priporočilom, hotenjem in željam sorodnikov ter drugih okoli naju. V nobenem primeru ne bi šla v medicinski poseg, in kot rečeno, ker želja po otroku ni bila tako močna, tudi nisva nikoli pomislila, da bi začela postopek za posvojitev. Tudi okolje ni pritiskalo na naju. Sorodniki, prijatelji in znanci so kdaj v hecu namignili, ali

bova imela otroke. Ker se nisva odzvala, so z leti nehali. Po tem ko se nekaj let ni nič zgodilo, pa sva ugotovila, da si nobeden ne upa vprašati, ker ne vedo koliko bi naju spravili v zadrego/stisko, če bi ugotavljali, da je »nekaj narobe«. Samo ena sorodnica je predlagala, da bi šla k določenemu zdravniku, ki bi lahko pomagal ... pa smo diskusijo končali v dveh stavkih. Že leta imava občutek, da so vsi okoli naju sprejeli, da sva sama in da to tako je.

V današnjem svetu je kar nekako »zapovedano«, da imaš otroke in se pričakuje, da dva, ki se poročita spočneta otroka. To, da ima večina otroke, je večinski tip družine. Ne strinjam se s trditvami, da je današnja situacija brez otrok netradicionalen tip, saj so tudi v preteklosti bili ljudje brez otrok. Res je, da so v tem primeru mogoče ostali celo samski, ampak narava vedno poskrbi, da je del populacije v takšnem statusu ... če jo znamo poslušati.

Dolgo sem mislila (do moje poroke), da je materinstvo izključno in samo biološki klic, stvar narave, ki smo jo zatrli in da je odločitev za (ne)materinstvo stvar racionalne odločitve pogojene z načinom življenja v sodobnih družbah. In še vedno menim, da je materinstvo del ženskega principa, eden od njenih arhetipov. Vendar je danes vedno bolj socialno pogojeno, saj je kup ljudi, ki imajo občutek, da ne bi imeli otrok, pa potem pri 30+, ali celo 40+ letih, popustijo partnerjevimi, družinskimi in družbenimi pritiskom in na koncu imajo otroke.

Menim, da tudi tisti par, ki se racionalno odloči, da ne bodo imel otrok, gre (oz. bi moral iti) skozi proces soočanja z biološkimi klici, čustvenimi hrepenenji in družbenimi pritiski. Če ocenita, da te klice, hrepenenja in pritiske lahko predelata, obdelata in sprocesirata tako, da odpovedi ne doživita kot travme, je odločitev zavestna in ne več samo racionalna. V takšnih pogojih se družina vedno bolj transformira, kot se transformira, razvija in spreminja vse v naravi in družbi. Menim, da ne razpada. Če postavimo merilo nekaj kar je bilo v preteklosti, hočemo isto sedaj in zanikamo družbeni, tehnološki, biološki in individualni razvoj.

Poznam kar nekaj parov pri katerih je zgledalo, da ne bodo imeli otrok, pa so pri 35. letih nato imeli otroka. In to pogosto zaradi pritiska enega partnerja (v nekaterih primerih tudi moškega) in/ali družine. V teh družinah se pozna, da povezanost mame z otrokom ni ista kot če si je mama otroka res želela. Pari, ki res ostanejo brez otrok so bolj izjema kot pravilo. Kar opažam, je v moji bližini kar nekaj žensk, ki so ostale same, po tem ko se nobeno začeto partnerstvo razvilo v dolgotrajen odnos. Partnerstva si silno želijo, ampak »ta pravi še ni prišel«. Te ženske so tudi brez otrok, ker v

nobenem poskusu gradnje odnosa niso bile tako daleč, da bi se odločili za otroka. Je pa dejstvo, da se vsak posameznik/par odloča iz svojih nagibov, ki so v celoti individualni in nikoli ni vzrok samo eden. Hkrati je veliko odvisno od stopnje zavedanja vsakega posameznika koliko sledi družinskim in družbenim vzorcem (tako mora biti ... šola, faks, služba, poroka, stanovanje, otrok, hiša, odraščanje otrok, vnuki ...) ali pa se posameznik sliši in sledi svojemu toku, ki vključuje hrepenenja, spontanost, čustva in zavedanje samega sebe ter odgovornosti do sebe in družbe.

Vedno bolj opažam tudi agresivnost žensk v »naskakovanju« dobrih delovnih mest, sploh tistih, ki nimajo otrok. Delujejo kot »alfa samičke«. V boju za emancipacijo uporabljajo moška orodja, principe in načela, pristope ter zelo zgubljajo ženstvenost. Je pa res, da so mlade punce danes drugačne kot so bile v mojem času. Pri mlajših generacijah prihaja do preskoka v razmišljanju žensk in moških v primerjavi s tradicionalnimi vzorci, ko so otroci predstavljali kompenzacijo za srečen zakon, varnost za stara leta.

Z daljšanjem življenjske dobe in predvsem z daljšanjem zelo dobre vitalnosti se izgublja pričakovanje, da bodo morali otroci poskrbeti za starše. Poleg tega je v nekaterih okoljih dobro delujoč in skrben Dom starejših in zato nekateri z veseljem sprejmejo odločitev, da ostanejo samostojni in gredo v dom, ki jim nudi osnovno oskrbo. Zase si želim, da ostanem čim dlje vitalna in zmožna skrbeti zase. Kako se bo razvilo, pa bomo videli ko bo čas za to.

Na koncu, ko sem skoraj 100% prepričana, da ne bom imela otrok lahko ugotovim, da nikoli nisem čutila »hendikep«, ker sem brez otrok. Z leti, ko spremljaš prijatelje skozi kaj vse gre družina z otrokom, pa sem si večkrat rekla: »Vso spoštovanje staršem!«, ker sem dojela kako je starševstvo kompleksno in odgovorno ... in to fizično, čustveno, mentalno in duhovno. In ne vem kako bi to vse lahko sama nesla, če bi imela otroka.

Drugo prednost pa sem občutila, ko smo imeli velike projekte, ko sem se lahko v celoti posvetila delu in nisem imela skrbi, da moram biti še z otroci oz. zanje skrbeti. Največje olajšanje, da nimam otrok, sem doživela, ko smo imeli poslovno krizo in sva bila oba s partnerjem v težki situaciji. Takrat sem bila srečna, da nimava otrok, ker bi bilo z njimi vse še bistveno težje.

In zadnja prednost tega, da sva sama je od leta 2013, ko živiva delno v Nemčiji, delno v Sloveniji in si to mobilnost, delno ločeno življenje in selitve bistveno lažje zorganizirava in slediva aktivnostim, ki jih delava, kot če bi imela otroke. Jaz sem s

situacijo v kateri smo zadovoljna in nikoli nisem niti za trenutek obžalovala, da je tako kot je, da sem brez otrok.

EDA

Zdaj sem stara 40 let. Rojena sem v Krakowu. Odraščala sem v tradicionalni družini. Oče je bil zaposlen v podjetju, mama je po mojem rojstvu prenehala delati in se je ukvarjala z gospodinjstvom. Starši so se trudili, da kljub težkim pogojem in pomanjkanju v socialistični Poljski, ki je bila drugačna od jugoslovanskega socializma, mi zagotovijo srečno otroštvo. Rasla sem kot edinka. Zmeraj sem si želela imeti brata ali sestro, vendar zaradi težkih finančnih in stanovanjskih razmerij starši se niso odločili še za enega otroka. Sem jim hvaležna, da me vzpodbujevali pri izobraževanju. Vzdušje v šoli, izjemni učitelji ter knjige prebrane v mladosti o L. Pasteurju, Mariji Curie i T. Edisonu me je navdušili za raziskovalno delo. V prihodnosti sem začela sebe videti kot raziskovalko in izumiteljico. Že v osnovno šoli sem nabrala z raznih strani kemikalije in steklovino in si uredila mali kemijski laboratorij v katerem sem ponavljala reakcije ki sem jih videla v šoli, ali delala reakcije po lastnih zamislih. Starši so me zelo podpirali in sem hvaležna, da mi omogočili izobrazbo. Najprej sem končala gimnazijo, pozneje sem se vpisala na fakulteto. Osnovna misel mi je bila da hitro pridobim izobrazbo in naberem čim več znanja. Trudila sem se, da jo končam čimprej in ne bom v breme staršem. Študij je bil zelo naporen vendar fakulteto sem končala v rednem roku. Na fakulteti nisem razmišljala o ustvaritvi družine, razen nekaj površnih razmer nisem našla pravega partnerja s katerem bi želela ustvariti skupno življenje.

Zaposlila sem se v letu 1999 v raziskovalnem laboratoriju v Gdansku, leta 2001 so me povabili v raziskovalni laboratorij v Krko v Novem mestu. Zahtevno eksperimentalno delo, pridobivanje dodatnega znanja ter želja po raziskovalnem uspehu in napredovanju so me popolnoma zasvojili. In tako minevala leta. Nisem si predstavljala sebe v vlogi matere, pa sem tudi razmišljala če sem primerna kot oseba, ali se bom znala posvetiti otroku in če bom dobra mama. Mogoče na ta razmišljanja vplivalo dejstvo, da sem rasla kot edinka. Razmišljala sem tudi če res moram imeti otroka, ker nisem smatrala , da je moj glavni cilj v življenju materinstvo.

Po nekaj letnem delu in prvih uspehih v Sloveniji sem spoznala moškega in se zaljubila ter sem začela počasi razmišljati o možnosti skupnega življenja. Takrat še nisem razmišljala o otrocih. Moj fant je bil izreden človek, inteligenten, širokega srca in duha, prisrčen in razumevajoč, tako da se mi zdelo da z njim bom ostala skupaj do konca svojih dni. Vendar življenje ubira svoja pota, zaradi majhnega operacijskega posega je moral v bolnico. V nekaj dni potem ko je bil izpisan iz bolnice in je doma umrl zaradi embolije. V začetku mi je bilo žal, da nisem z njim imela otroka, ki bi bil spomin na njega. Pozneje sem spoznala, da to bi bil egoizem in bi zelo težko sama vzgojila otroka ter če bi bila primerna mama. Tudi moj način življenja, vsakodnevno delo in ambicije me je utrjeval v prepričanju da bom živela sama.

Da pozabim težko izgubo sem se vrgla v delo, cele dneve sem prebivala v službi, na sestankih in na izobraževanju. Izgorevala sem za službo in delovne rezultate. V tem času sem napredovala na vodilno mesto, kar zahtevalo še nadaljnje napore. In tako so minevale mesece in leta. Zaprla sem se v delovnem okolju in izogibala družbenih dogodkov, pa tudi nisem iskala družbe moških. Včasih sem poslušala nasvete kolegic in znancev, da naj si najdem družbo in se v bodoče poročim in imam otroke. Imela sem le nekaj bežnih poznanstev, ki se eno za drugim relativno hitro končale, mogoče tudi za to, da sem zmeraj iskala osebe s podobnimi lastnostmi kot moja prejšnja ljubezen. Noben od mojih občasnih ljubimcev ali bližjih znancev ni dosegel niti njegove širine uma niti vsakodnevne nežnosti in prisrčnosti. Videla sem tudi naokrog dosti žensk ki so živele same, ali imele partnerja in niso se odločile za materinstvo. Počasi sem prišla do spoznanja, da bom ostala sama in vsekakor brez otrok.

Kljub temu sem si pozneje ustvarila partnerski odnos in živela s partnerjem, v skupnem gospodinjstvu. Partner v začetku se mi zdel obetaven in smatrala se ga za pravi izbor, kljub temu, da nisem bila toliko zaljubljena kot prej. Z časom vsakodnevno življenje je postalo monotono, razdeljeno med službo in obveze doma. Partner je me nagovarjal, da se poročiva in imava otroka (otroke). Pozneje sem ugotovila, da je precej sebičen in me rabi bolj kot služkinjo in zastonj ljubico, kot sorodno dušo. Nisem se odločila za otroka. Smatrala sem, da bom zgubila svojo neodvisnost, ter pokopala svoje ambicije in želje ter prečrtala svoje ustvarjalne možnosti in zaprla svojo profesionalno kariero. V rezultatu sem prekinila s partnerjem. Moja biološka ura tiktakala naprej in sem ugotovila da pri skoraj 40 letih sem prestara za otroke, pa tudi nisem našla primerne osebe ki bi bila mi intelektualno

in čustveno blizu. Težko je tudi bilo najti osebo s primerno visoko izobrazbo, ker skupno življenje s primitivnim in omejenim tipom mi vsekakor ni odgovarjalo. Poleg tega nisem čutila potrebe in želje da imam otroka. In to končno je bila moja odločitev.

Zdaj ko sem sama brez partnerja se sprašujem ali je bila moja izbira pravilna, ali sem prikrajšana in sem kaj zamudila in zgubila v življenju. Kljub vsem nekaterem težkim trenutkom. Smatram, da imam lepo življenje in nekaj sem dosegla v življenju. Živim polno življenje, naredila sem nekaj zase kot tudi za družbo, česar bi drugače ne zmogla. Smatram, da sem se pravilno odločila in če bi še enkrat stala pred podobnim izborom, bi enako ravnala. Mislim, da zaradi tega nisem v nič slabšem položaju kot ženske ki imajo otroke. Mislim da celo živim bolje, bolj sproščeno in več doživljam. Glede na sedanji način življenja ne bi pričakovala pomoči od otroka na stara leta. Obratno mislim, da otroci ki so že starejši 40-50 let stalno iščejo pomoč od starših. Ko gledam svoje kolegice s kupom otrok, zanemarjene, brez ambicij, ki v življenju niso dosegle ničesar razen da formalno imajo moža, ali partnerja, pri katerem nimajo opore, ali obratno so postale le domače kokoši. Večinoma so se odrekle svojim ambicijam in sanjam in so zadovoljne le s avtomobilom, vinogradom, pikniki in drugimi materialnimi dobrinami, duhovnega in kulturnega življenja sploh ne poznajo. Prav mi jih žal in nikoli se ne bi z njimi zamenjala.

Naše okolje večkrat ni preveč naklonjeno samskim ženskam, ali ženskam, oz. družinam ali skupnostim brez otrok. Tudi družbene spremembe, porast števila zaposlenih žensk, njihove kariere in napredovanja, udeležba v političnem življenju je spremenilo način razmišljanja in drugače razporedilo vrednote. Potomstvo ni več pri vseh kot najvišja vrednota. Te spremembe večkrat vplivajo na to, da se več zakonov ali žensk odloči za življenje brez otrok. Mogoče včasih odločitev za življenje brez otrok je egoistična, ker mladi gledajo le na užitke (avtomobili, zidanice, ladje, shopping, eksotična potovanja itd) in brezskrbno življenje brez obveznosti, včasih se pozneje odločajo za otroke ker se »vendar spodobi imeti otroke«, žal je včasih prepozno, ker biološka ura je že naredila svoje. Nekateri zaradi narave dela, ali kariere se zavestno odločajo, da ne bodo imeli otrok. Sploh ne smemo jih obsojati, ker končno vsak ve najbolj za sebe česar si želi v življenju. Včasih tudi ne poznamo pravega vzroka, ali nekdo nima otrok ker jih noče, ali jih enostavno ne more ker je že prepozno in biološka ura dela svoje. Z druge strani tradicionalni model družine, kjer otroci pozneje skrbijo za svoje starše ni več toliko aktualen kot prej. Otroci odhajajo

zdaleč od doma na druge lokacije, tudi v druge države in svoje starše videvajo le vsakih nekaj let. Obratno mladi tudi zaradi komoditete in brezskrbnega življenja ostajajo dolgo pri starših, tudi do 40 leta in težko v takih pogojih ustvariti družino. Včasih je vzrok temu ekonomska situacija, pomanjkanje službe ali stanovanja. Na koncu lahko dodam, da kot samska se čutim bolj neodvisna in močnejša, lažje sprejemam in spreminjam odločitve, pa imam tudi dober občutek, da ne bom nobenemu otroku ko bom zelo stara v breme.

INES

Stara 40 let, dipl. pravnica, sodnica, samska.

Po OŠ sem obiskovala gimnazijo in v tem času živela pri starših, nato sem študirala v LJ, opravljala pripravništvo v KP (1999) in se po dveh letih zaposlila v NM. Izbira poklica je bila moja. V tem času sem imela dve večletni partnerstvi. Zadnjih nekaj let nimam partnerstva v klasičnem pomenu. V času, ko sem si ustvarila materialne pogoje, da bi lahko imela otroka, nisem imela partnerja, ki bi opravljal vlogo očeta. Menim, da je tradicionalna oblika družine še vedno najboljša. Kljub temu pa ženski otrok pritiče samo toliko, kolikor si ga sama želi. Vendar je (po mojem mnenju) materinstvo biološki klic in tudi socialno pogojena želja ali potreba lahko oboje. Konec koncev pa se večina žensk v ustreznem partnerstvu odloči za materinstvo, čeprav dostikrat čedalje pozneje. Morda tudi delno zaradi »razpadanja« klasičnih družinskih odnosov. Vsekakor pa družina razpada toliko kolikor partnerja dopustita, da razpade. Verjetno pa je v današnjem času bistveno težje ob vsem stresu na delovnem mestu in v povezavi z njim ohraniti vzajemno povezanost partnerjev kot nekoč. Verjetno v določenem odstotku ljudi drži, da jim je odločitev za kariero oz. lastne užitke sveta pomembnejša kot pa imeti otroka, biti poročen. Menim, da odločitvi ne imeti otrok botrujejo predvsem osebne poteze posameznikov oz. njihove pretekle slabe izkušnje, ki pa se lahko prikladno skrijejo z izgovori, da na poklicnem področju še niso dosegli (dosegle) vsega, kar lahko. Mislim, da se je racionalni pristop k odločitvam povečal pod vplivom družbenih sprememb. Ženske smo želele postati enake moškim, vendar pa je ženska z moškim sicer enakopravna, ni pa z njim enaka in tudi ne more biti. Imeti več vsega in boljše v določeni meri povzroča tudi razumsko kontrolo nad življenjem, ki pa ubija spontanost. Otroek je po eni strani zagotovo oblika samoodpovedovanja, hkrati pa je vsaj toliko tudi veselje in

spodbuda za življenje. Poznam zelo malo takih žensk/parov, ki bi se odločali, da ne bi imeli otroke. V mojem okolju je taka odločitev izjema. Zato so do pred cca. 5 let bil pritisk okolja in staršev precej opazen, zdaj so ti pritiski neznatni.

Otroka se več (vsaj v mojem okolju) ne pojmuje kot delovno silo, še vedno pa je prisotna miselnost, da so otroci tisti, ki bodo na kakršenkoli način v skladu z možnostmi poskrbeli za starše v njihovi starosti. Mislim, da je tudi primerno, da se otroci potrudijo najti načine, kako staršem omogočiti čim udobnejšo starost. Pri tem ne mislim, da je edina pot njihova stalna fizična prisotnost ob starših, ampak zagotovitev pogojev, da je za starše v tistem delu, kjer ne zmorejo sami, poskrbljeno. Sebe vidim v prihodnosti v ohranjanju čim daljše vitalnosti, da lahko skrbim zase, naprej ne razmišljam.

Ker sem se subjektivno odločila, da ne bom imela otrok brez ustreznega partnerja, menim, da sem za enkrat zaradi tega bolj v privilegiranem položaju, lahko si namenim ves prosti čas in se mi pri tem ni potrebno ozirati na nikogar. Hkrati imam več prostega časa, manjši stroški so prednosti, pomanjkljivosti pa vidim v manjši čustveni izpolnjenosti in počasnejšem osebem napredku, ker mi ni potrebno prevzeti odgovornosti za nekoga drugega. V danih okoliščinah je to pač dejstvo. Če bi bile drugačne, mi otrok ne bi bil breme.

MARJANA

Stara sem 39 let, imam visoko strokovno izobrazbo, zaposlena na upravni enoti, samska.

Odraščala sem v urejeni družini na kmetiji, oče in mati sta bila krasna starša in sta se zelo razumela. Ob šolanju smo morali otroci (3) pomagati tudi doma na kmetiji (oče je bil invalid), starša sta nas motivirala tudi za delo na kmetiji. Po srednji šoli sem šla študirat na višjo ekonomsko šolo in jo tudi končala ter se takoj po študiju, leta 1998, zaposlila. Sestra se je po poroki odselila, na kmetiji sva s starši in staro mamo živela midva z bratom. Na podstrešju domačije sem si uredila stanovanje, ko pa si je brat ustvaril družino, sem si začela graditi hišo, ki sem jo s pomočjo staršev in brata tudi zgradila in se vanjo preselila. Imela sem nekaj fantov, a nihče ni dosegal predstave moškega, ki sem jo videla v mojem očetu, zato se nisem poročila. Ko sem se zaposlila

in postala samostojna, sem veliko hodila v hribe, na kulturne prireditve, potovanja, udeleževala sem se mnogih družabnih dogodkov... imela sem lepo in bogato življenje, čeprav nisem imela moža. Kamor koli sem bila povabljen, sem bila povabljen kot oseba, ne kot privesek možu. Po bratovi prezgodnji smrti pred 21 leti in ko je tudi njegova žena odšla iz kmetije, sta na njej ostala njuna 12 in 15 letna otroka ter moja mama. Poprijela sem tudi za delo na kmetiji, usmerili smo jo v ekološko pridelavo in skupaj smo jo ohranili do današnjih dni, ko sta otroka dokončala šolanje, nečakinja tudi fakulteto, oba sta zaposlena in odrasla človeka. Pred 5 leti sem se tudi jaz vpisala na visoko ekonomsko šolo in jo ob delu tudi uspešno končala. Vseskozi sem bila navezana na dom in starše. Kot družina smo zelo povezani zato menim, da otroku ne more biti vseeno, kako preživljajo jesen življenja njegovi starši. Moj oče je umrl pred 24 leti. Mamo sem pred dvema mesecema, pri njenih 67 letih, ko je skoraj umrla zaradi izčrpanosti, vzela k sebi in danes sva skupaj dosegli, da počasi okreva in je trenutno izven življenjske nevarnosti. To je pomenilo, da moram pred odhodom v službo poskrbeti za njen zajtrk, opraviti prej potrebne meritve pritiska, sladkorja, ji dozirati zdravila, pripraviti za kosilo, ki ga končam po vrnitvi iz službe...ampak sedaj je vsak dan bolje in kakšno stvar postori v hiši že tudi mama. Ker je danes drugačen čas, so takšna dejanja otrok do staršev pogosto izjema. Otroci, tisti, ki imajo službo in družino so prezaposleni, da bi skrbeli za starše. Jaz sem sama, pa je poleg službe težko vse skordinirati.

V vsem tem času (zadnjih 10 let) veliko razmišljam o moji vlogi do moje mame, iz pozicije otroka in tudi o materinstvu, o lastnem otroku. Nikoli nisem želela imeti otroke zaradi otrok, če niso bili ustvarjeni pogoji za družinsko življenje. Menila sem, da bi bilo neodgovorno do otrok, da bi odraščali brez očeta, v neurejenih družinskih razmerah. In če je ženska zaposlena in neodvisna od moškega, lahko sama presoja, če so ustvarjeni pogoji za materinstvo in ni samo reprodukcijsko sredstvo, kot je bila v preteklosti. Nisem zatrla želje po otroku, vendar še vedno za to niso ustvarjeni pogoji, ki bi jih jaz želela za moje otroke. Hkrati ima danes ženska zraven službe več bremen kot v preteklosti. Delno je to posledica prehitrega tempa življenja, razvajenosti in komoditete mladih ljudi, ki so v otroštvu živeli v izobilju, ko pa bi se morali postaviti na lastne noge in ustvariti pogoje za preživljanje lastne družino, ni zaposlitev, niso pripravljene na nižji standard, na prilagajanje...Kljub vsemu pa so ženske brez otrok še vedno prej izjema kot pravilo. Opažam pa tudi, da je vedno več parov, ki ne morejo

imeti otrok. Menim, da je to tudi posledica stresnega življenja, hrana in nasploh okolje je vedno bolj nezdravo, kar vse vpliva na plodnost.

V okolju, kjer živim, sem lepo sprejeta, družbe imam prej preveč kot premalo, obkrožena sem z otroki in mladimi ljudmi, skratka sem zadovoljna, sodelavke mi pravijo privilegirana oseba. Seveda je to odvisno tudi od mojih osebnostnih lastnosti, prirojene vedrine in življenjskega optimizma. Zase lahko rečem, da sem srečen človek.

META

37 let, srednješolska izobrazba (zaključujem visokošolsko), imam lastno podjetje (5 let). S partnerjem živiva v izven zakonski skupnosti (skupaj sva 16 let).

Izhajam iz ruralnega okolja, pretežno kmečke družine. Sem najmlajša izmed treh otrok. Starša imata dokončano osnovnošolsko izobrazbo. Ne glede na okolje iz katerega izhajata, sta imela otroke dokaj pozno (mami je bila stara 25 let, oče 31). Sem najmlajša izmed treh otrok (mami me je rodila pri 34). Odraščali smo dokaj skromno, družina je bila kar konkretno zakoreninjena v krščanske vrednote. Odraščali smo samostojno, starša sta nas že od malega navajala, da se moramo v življenju sami znajti. Kaznovanje za otroške neumnosti so bile vsakdanjik, vendar pa se nad nami nista fizično izživljala, da bi lahko govorila o zlorabi.

Medtem, ko se oče ni kaj dosti ukvarjal z našo izobrazbo (bil je fizični delavec, skrbel je za hišo in manjšo kmetijo), je mami izrecno poudarjala, da se moramo izobraževati. Vsi trije otroci smo bili zelo uspešni učenci. Leta adolescence so se pri meni odvijala drugače, kot pri bratu in sestri. Bila sem uporniška, zabavljač v družini in naredila marsikatero neumnost, za katero še danes ne vedo. Družba v katero sem zahajala ni bila iz vaškega okolja, temveč iz meščanskega. Imela sem srečo, da so to bili res dobri prijatelji (v stikih smo še danes), da smo neumnosti počeli skupaj. Bili so zelo zaščitniški, starši so jih tudi spoznali in nekako sprejeli (mladi metalski fantje iz mesta in 3 vaška dekleta – mimogrede, nobena od nas nima še otrok).

Po končani srednji šoli sem nadaljevala s šolanjem v Ljubljani (predvsem zaradi prijateljev in zabave), nato pa sem po nekaj letih študentskega dela in dela na črno sklenila, da šolanje nadaljujem. Tako sem pričela z izrednim šolanjem pri 23, nekako 2 leti pred tem pa sem spoznala sedanjega partnerja. Šolanje zaključujem (Univerza na Primorskem, Turistica)

Kot dijakinja/študentka delam od svojega 15 leta starosti, svojo prvo redno zaposlitev pa sem imela pri 27. Po štirih letih redne zaposlitve sem se odločila za samostojno podjetniško pot.

Nisem se odločila za življenje brez otrok. Preprosto, življenje gre tako hitro mimo, da nisem nikoli veliko razmišljala o tem. Seveda se s partnerjem pogovarjava o tem, vendar nihče od naju nima potrebe po družini. Definitivno podoben način življenja, ki ga imava s partnerjem, pripomore k temu, da lahko funkcionirava skupaj, brez družine. Ukvarjam se z organizacijo dogodkov, imam lastno vinoteko / kavarno. Partner je oblikovalec. Jaz rečem temu življenjski slog. Po pravici povedano, nama le ta odgovarja. Delo nama vzame veliko časa, zato nama odgovarjajo trenutki brezdelja, ki so res redki. Otrok bi v tem primeru pomenil veliko spremembo v življenju in seveda tudi veliko odgovornost. Meni osebno bi otrok pomenil samoodpovedovanje, ker bi se želela posvetiti njemu. Otrok je skrb in odgovornost. Naloga matere je, da ga pripravi na življenje, nauči samostojnosti in empatije. Drugače naj ženska otrok nima. V nekem kontekstu pomeni ne imeti otroka komoditeta, ne pa egoizem. V šali pravim, naj ima vsak doma mačko, za katero se skrbi (hrana, pospravljanje wcja, druženje, veterinar ipd...) in se potem odloči za otroka. Nje pa res, da dostikrat slišim, da biološka ura tiktaka, vendar se s tem ne obremenjujem. Moje telo je moje in ne od mladih mater :). Ljudje s podobnimi željami se najdemo skupaj. V mojem osebnem krogu poznam dosti žensk, ki so se odločile ne (še) imeti otroka. Vendar poznam več žensk, ki jih imajo (presenečena sem nad številom le teh, ki pravijo, da če bi vedele kako je to, ga ne bi imele). Vse so prepričane, da je to dodatna služba.

Mislim, da je vse povezano z družbo, okolico v kateri funkcioniraš in se samostojno odločaš, kako se bo tvoja življenjska pot odvijala. Sama nisem tip tradicionalne družine, čeprav iz nje izhajam in se s svojo družino dobro razumem. Sva z Juretom na nek način netradicionalni tip družine v kontekstu, da lahko živiva sama in sva samozadostna. Po drugi strani sem malo skeptika in cinika in težko verjamem, da bi otroku lahko omogočila točno tako življenje, kot bi mu ga želela. Ne razmišljam o razbijanju tabujev v kolikor se ženska danes odloči ne imeti otroka. Kolikor poznam nekaj prijateljic, ki imajo otroke, jim lahko z veseljem rečem "mati". Verjamem, da je to za določene ženske lahko biološki klic, poznam pa kar nekaj takih partnerstev, kjer sta se partnerja zavestno odločila za otroka, ker jima je bilo dolgčas, oz. sta v partnerstvu nekaj pogrešala in se odločila za povečanje družine. Sama temu rečem mašilo z veliko doživljensko odgovornostjo. Torej, lahko govorimo o racionalni

odločitvi, oz. življenjskem slogu, ki si ga posamezniki izberemo. Kljub temu mislim, da tradicionalni tip družine ne razpada, se mi pa zdi, da se bolj zavestno odločamo o zanositvi, številu otrok. Vse skupaj je spet pogojeno z družbo in čedalje večjimi življenjskimi stroški. Ugotavljam, da način življenja vpliva na odločitev »imeti« otroka in, če da, kakšno število otrok. Opažam, da se ženske, ki se odločajo za kariero v večjih podjetjih dokaj hitro odločijo za otroka (v mojem okolju), medtem, ko se ženske s samostojno podjetniško potjo prej odločijo, da ga ne bodo imele (ne še). Predvidevam, da gre tudi za element varnosti (redni mesečni prihodek) in manjšo psihično obremenitev. Družba zahteva od nas racionalno razmišljanje. Spontanosti skorajda ni, tudi prostora za čustva ni več. Slogan "Lepo je biti ženska" velja samo še v zasebnosti spalnice in kopalnice. Ženska, ki je samostojna, samozavestna in ima po možnosti še kariero, je danes v očeh okolice le še subjekt, ki igra po vzorcih družbenih iger.

Družinski vzorci, vzorci partnerstva in starševstva se zagotovo spreminjajo. Čeprav se mi zdi, da je razlika med ruralnim in mestnim okoljem. Če pomislim nase čez 40 let, zagotovo ne bi zahtevala od potomca da zame skrbi, čeprav bi si želela. Star človek, ko ni sposoben skrbeti zase, postane breme. Sem šla skozi to in verjamem, da imamo za to inštitucije, ki bi morale poskrbeti za nas (upam na demenco – malo šale). Če pa poslušam svojo mati, ki pravi, da se me raje odpove, kot da mi jo "strpala" v dom za ostarele, pa moram priznati, da ne vem, če bi prenesla njeno žalost, ko ne bi mogla ostati doma, v svojem okolju, z ljudmi, ki jih pozna. Ta pot me še čaka, vendar, kolikor se poznam bom naredila vse, da staršem omogočim dostojno in prijetno starost.

NATALIJA

38 let, profesorica srbohrvaškega in slovenskega jezika, učiteljica slovenščine, samska. Živim v hiši svojih staršev.

Šolanje na osnovni šoli in gimnaziji sem končala v Novem mestu, študirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Odraščala v srečni družini, z mamo, očetom in bratom. Zelo tesne stike smo imeli s staro mamo po mamini strani, ki je občasno živela z nami, pri njej v Beli krajini sva z bratom preživljala počitnice. Brezskrbno odraščanje in mladost je kruto prekinila očetova prezgodnja smrt, umrl je za infarktom v starosti 47 let. Takrat sem imela 21, brat pa 18 let. Gotovo je to

pripomoglo k temu, da sem želela čim prej končati faks in se zaposliti. Redno sem se zaposlila že pred diplomo, ko sem imela 23 let.

Nisem se nikoli odločila, da ne bom imela otrok. Ni mi pa to bil prvi cilj v življenju. Bolj mi je bilo pomembno, da se zaposlim, da sem neodvisna. Lahko rečem, da je v življenju tako pač nanoslo. Spoštujem in podpiram vsakršno obliko družine. Sem ZA. Res pa je, da sem zase želela tradicionalno družino. Želela sem si za svoje otroke takega očeta, kot sem ga imela sama. Ljubečega in odgovornega. Zagotovo je materinstvo pomemben smisel vsake ženske. Vendar čeprav sama nisem mati, tega ne čutim, kot da moje življenje ni osmišljeno. Zahodni način življenja je ženskam brez otrok bolj naklonjen, saj ponuja številne možnosti za drugačno izpolnitev življenja – kariera, javno življenje, hobiji ... Na nek način lahko tudi zatre biološki klic, zagotovo, saj je t. im. svoboda zelo mamljiva. Meni osebno veliko pomeni vse, kar počnem v življenju. Imam pa tudi nečakinjo in nečaka, ki mi na nek način »nadomestita« lastne otroke. V tradicionalni, patriarhalni družbi bi bila kot »stara teta« veliko bolj odrinjene na rob. Tradicionalna družina po moje ne razpada, se le spreminja. Predvsem ni več tiste klasične delitve vlog. Prelaganje materinstva oz. starševstva je posledica več dejavnikov. Zagotovo si marsikdo želi najprej ustvariti kariero, neko materialno varnost. Denar omogoča raznorazne hobije in je prisoten tudi strah, da bo potem konec teh užitkov in udobja. To se mi zdi je bolj značilno za moške ... Otrok je za marsikoga odgovornost, breme, ovira ... Predvsem pa projekt – kakšen naj bi otrok bil, kakšna naj bi bila njegova kariera Ne poznam nobenega para, ki bi se zavestno odločil, da ne bo imel otrok. Poznam jih nekaj, ki jih ne morejo imeti. Poznam pa nekaj samskih žensk, ki si otrok niso želele. Pritisk okolja, da je skrajni čas za otroke, je predvsem na poročene pare, kar je lahko veliko breme, če otrok ne moreta imeti. . Na samske gre bolj v tem smislu, da je čas za kak resen odnos. Po 40 tih komentarjev ni več toliko, očitno si že »odpisan« v smislu družine ipd. Spontanosti je danes manj, vse si želimo sprogramirati. Mislim, da smo zelo obremenjeni s tem, kakšno bi naše življenje, predvsem pa odnosi, morali biti. In ko temu ni tako, je razočaranje. Tudi sama sem imela zelo močno predstavo o tem, kakšno naj bi bilo moje življenje s konkretnim človekom. Vložila sem ogromno naporov, da bi speljala svoj »film«, morala pa bi se umakniti, pustiti stvar, da gredo svojo pot. Otrok že dolgo ni več delovna sila v družini. Osebno mislim, da sem dolžna poskrbeti in tudi skrbim za svojo mamo (kar pač potrebuje). Opažam pa, da se mlajši več ne čutijo

dolžni skrbeti za svoje starše. Kvečjemu obratno – računajo nanje, da bi jim oni morali pomagati, ker imajo današnji mladi težje izhodišče za ustvarjanje družine.

V okolju, v katerem živim, večkrat doživljam, da zato ker nimam otrok, imam več časa, mi je v življenju lažje, nimam dela ipd. in moram biti bolj na razpolago drugim, npr, staršem sorodnikom. Malokdo pomisli, da si kot samski za vse sam (servis avta, menja gum), nimaš partnerja, ki bi ti to naredil oz. pomagal.

Odločitev, da nimam otrok je subjektivno pogojena. V času, ko sem si jih želela, nisem imela partnerja, ki bi čutil enako in bi si želel ustvariti družino »tradicionalnega« tipa. Če bi se nama »zgodil otrok«, bi morala vsaj v začetku večinoma sama skrbeti zanj, na to pa nisem želela pristati. Odsoten oče že v samem začetku – tega za svoje otroke nisem hotela.

Jaz brez otrok – nisem nesrečna, obdana sem z mladino v svoji službi imam nečake ... Če bi imela danes 30, bi se bolj potrudila (ne vem sicer kako) ustvariti kvaliteten partnerski odnos. Toplo družinsko gnezdo, ljubeč odgovoren oče – to so bili moji standardi – pogoji za odločitev za otroke.

ROSANA

40 let, zaključujem podiplomski študij, samostojni ustvarjalec na področju kulture, samska.

Odraščala sem v stabilni družini, kljub temu, da sta se starša ločila zame ni bilo večjih posledic. Bila sem izrazito samostojen otrok, že od malih nog sem kazala določene odklone, ki so jih straši sprejemali z razumevanjem, kljub težavam in ohranjali liberalen pogled na vzgojo, temu v sled sem imela prosto pot, ko sem se odločila za poklic plesalke in zanemarila klasično šolanje. Na dolgi rok se je izkazalo, da je njihova »popustljivost« obrodila sadove.

V starosti 16 tih let sem imela 13 let starejšega partnerja in se kmalu k njemu tudi preselila. Veza je trajala 8 let in bila izredno živahna. Moje življenje je bilo rock'n'roll od jutra do večera. Naslednji partner je prišel skupaj s plesnim napredovanjem, z njim sem si delila 14 let partnerskega in poslovnega življenja – tudi on je bil plesalec. Med nama je bilo veliko vzponov in padcev, tudi drugih ljubimcev in ljubimk kar ni bilo moteče saj sva bila zelo odprte narave. Odnos se je izpel, ker je vezo preveč

preplavila ambicija in delo. Vmes pa sva zgubila stik drug z drugim, se enostavno spremenila kot človeka ali pa se morda le naveličala najinega odnosa.

Prekinitev je bila zelo boleča saj sva bila drug na drugega preveč navezana in preveč prepletena tudi poslovno. Danes se imava še vedno rada in dobro sodelujeva.

Nikoli nisem marala otrok. Že od malih nog sem govorila, da jih ne bom rojevala. Bil je trenutek, ko je okolica pritiskala, rekoč, da bom obžalovala, če jih ne bom imela. Hvala bogu nisem popustila, ker danes vem, da bi bila slaba mama. Tudi partner takrat ni imel nobene želje po družini. Menim, da je odločitev za ali proti otroku bolj pogojeno z izbiro partnerja, oziroma njegovim razumevanjem partnerice. Ne vem kaj bi storila, če bi partner, ki ga ljubim izrazil potrebo po otroku. Morda bi potlačila svoje prave občutke in se prilagodila v strahu, da ne izgubim svojega moškega. Morda pa bi vseeno poslušala svoj instinkt, kljub temu, da bi to pomenilo tudi razpad zveze v najhujšem slučaju. Morda pa nezavedno ženska že izbere partnerja za katerega sluti, da je naravnano podobno kot ona glede družine. In če je tako, potem lahko rečem JA, to je zavestna odločitev za netradicionalno družino.

V mojem primeru biološkega klica po materinstvu nisem nikoli začutila. Že kot otrok sem se navduševala nad ženskami, ki so bile brez otrok, umetnice, nenavadnih osebnosti. Pojem klasične družine me je odbijal in se mi je zdel precenjena dimenzija, okoli katere se vrti življenje posameznega človeka. Veliko lažje sem se znašla med tistimi odraslimi, ki so življenje živeli ne kot njihovi vrstniki (z družinami) temveč kot ljudje, ki pašejo vsem generacijam naenkrat in jih ne zaznamujejo običajne fraze in protokoli sporazumevanja. Vendar mislim, da s tem nisem zavestno zatrla »klic narave«, enostavno ni bilo potrebe, želje,...

Opažam, da se vrednote tradicionalne družine vračajo. To opažam zlasti pri mladih družinah, ki so izredno zavzete za vzgojo otrok. So razgledane, se seznanijo z različnimi pristopi, so kritične in analitične do vzgoje. Vendar pa gredo prevečkrat v analiziranje kaj je prav on kaj ne, namesto da bi se prepustile notranjim občutkom. Otroci ne predstavljajo več brezpogojne ljubezni. Ta ljubezen morda niti ni več nekaj kar sodobni človek potrebuje. Čas, ki je izrazito nagnjen k individualnosti in družbeni fragmentaciji sigurno ne prinaša pozitivne spodbude k ustvarjanju družine, še zlasti takrat, če je finančno stanje posameznika pod nivojem za spodobno življenje. Danes

je tudi ženska uspešna in če je v tem našla večji užitek kot v materinstvu, ki bi jo vsekakor deloma odtegnil od kariere je to povsem razumljivo v kolikor ob sebi nima partnerja, ki bo prevzel družinske obveznosti. Ne bi rekla, da je to narcisoidnost ali komoditeta temveč zdrav razum in upoštevanje lastnih potreb. Nekaj kar si ženske še ne dolgo nazaj niso upale ali drznile storiti. So pa še vedno ženske brez otrok prej izjema, kot pa realnost. Jaz sem z njimi obkrožena in kolikor mi je znano, nobena ne živi v obžalovanju tega, da nima otrok. Opažam, da otrok ponavadi nimajo tiste/tisti z razgledanim in radovednim duhom, s pravo mero samostojnosti - to je recept za to, da veš kaj ti v življenju paše in kaj ne. Človek, ki je v stiku s sabo in svetom bo našel svojo pot ne glede na stopnjo izobrazbe ali profil poklica. Kljub temu je okolje name pritiskalo močno in intenzivno. Vztrajala sem pri svojem in sem po njihovem preveč sprogramirana glede materinstva, tako kot so tisti, ki otroke imajo. Tudi preprosti ne znamo biti več. Mlade družine so preobremenjene s podatki, kaj je dobro za otroka in kaj ne. Pri tem pa pozabljajo, da je najbolj pomembno kako se družina med sabo čuti in odziva.

Vendar jaz imam normalne prijateljice, ki me s svojimi otroki ne obremenjujejo razen če si sama tako želim, prav tako imam veliko takih, ki so brez družine in nikoli ne občutim, da bi bila kakršnakoli zadrega, nestrpnost ali kaj podobnega med enimi in drugimi.

Moja odločitev je bila subjektivna in tudi družbeno pogojena. Jaz mislim da je oboje, lastno prepričanje, ki pa ga ne moremo obravnavati brez družbe, ki nas oblikuje. Kot sem že rekla, moja odločitev, da nimam otrok je poštena, ker ne bi bila dobra mati. Nisem čustveno stabilen človek, veliko preveč se vživim v svoje delo in to kar bi jaz vložila v vzgojootroka ne bi moglo oblikovati zrelo in odgovorno osebo. Zato tu ne vidim nobene pomanjkljivosti le prednosti, da tisto kar v meni hoče delati dobro drugim ljudem preusmerim na tista področja kjer sem tudi jaz družbeno koristna – tudi za otroke (recimo gledališče).

Jaz brez otrok ne pomeni, da okrog mene le-teh ni. V naši družini jih je kar nekaj in takrat sem tudi jaz del plemena, ki se zna z njimi zabavati, veseliti, ampak, na mojo srečo, ko imam dovolj se preprosto umaknem, mati pa tega ne more narediti.

TINA

Stara sem 40 let, univerzitetna diplomirana ekonomistka, zaposlena kot programerka na Slovenskih železnicah. Živim v izvenzakonski skupnosti s partnerjem 12 let.

Imela sem prijetno in predvsem aktivno otroštvo. Doma smo imeli normalne, spoštljive družinske (a patriarhalne) odnose, standard malce višji od povprečja Starša sta bila zelo razgledana, živeli smo v naselju cca. tisoč ljudi. Sestra je 12 let starejša, karakterno moje popolno nasprotje, z njo nikoli nisem imela sestrskega odnosa. Zaradi starostne razlike (s sestro, bratrance, ...) sem veliko časa v odraščanju preživela tudi s 7+ let mlajšimi sorodniki, izredno prijetni spomini. Ob sebi sem vedno imela psičko.

Kot otrok in najstnik sem vedno imela svobodno odločitev izbire, razen pri izbiri srednje šole in fakultete, kjer mi je bilo močno sugerirano, kaj naj izberem, z namenom, da bom lažje prišla do službe in bom lahko sama skrbela zase.

5 mamičinih napotkov, ki sem jih dobila v otroštvu, so v meni koreninili in so definitivno najmočnejši del mene.

- Bodi spoštljiva, prijazna in olikana
- Druži se z boljšimi (dobrimi, pozitivnimi in uspešnimi) ljudmi
- Veliko želja imaš, zato boš morala pridno delati, da si jih boš lahko uresničila
- Nikoli ne bodi »apriori«¹ proti novostim, poizkusi novitete in potem sodi.
- Sproti pospravljaj za seboj in boš imela manj dela in vedno pospravljeno.

V šoli sem bila izredno pridna, vedno sem imela veliko hobijev, na zabave nisem veliko hodila, imela sem malce socialne fobije. Prijateljice in prijatelji so mi poleg partnerja vedno pomenile največ, so moji »življenjski sopotniki«, sekundarna družina.

V ljubezni brez traum in dram. Od faksa dalje sem živela skupaj s fantom 10 let, ki me je rahlo psihično maltretiral. Na mojo željo sva šla narazen, takrat sem spoznala svojega sedanjega, življenjskega, nadvse srčnega partnerja.

Moja edina zaposlitev je na Slovenskih železnicah, zaposlila sem se takoj po diplomi, leta 2001.

V srednji šoli sem veliko razmišljala o prizadetih otrocih, bala sem se, da bi jih sama imela. Ne vem, ali je omenjen strah vplival na mojo željo po življenju brez otrok. Enostavno nisem nikoli imela želje, da bi imela svoje otroke. Zanimivo je to, da se je moji materi in ljudem, ki me poznajo od otroštva zdela vedno povsem logična odločitev, češ, da nikoli nisem kazala nikakršne želje in nežnosti do dojenčkov. Da, to je dokončna odločitev. Ne vem, zakaj se druge ženske odločajo imeti otroke. Vem, zakaj se jaz nisem – ker nimam želje. Simpl as that.

Nikoli nisem bila upornica brez razloga. Sem pa od vedno drugačna in predvsem strašno liberalna. Menim, da ima vsak posameznik možnost prostovoljne odločitve. Večina ljudi počne v življenju stvari »ki se spodobijo«, to se mi ne zdi smiselno, pravzaprav to idejo preziram. Menim, da bi bilo življenje vseh veliko kvalitetnejše in predvsem srečnejše, če bi živeli tako kot si sami želimo, seveda ob predpogoju spoštovanja drugih in drugačnih. Glede na to, da sem s starši imela normalen odnos (kjer so bili starši - starši in ne moji prijatelji ter zaupniki, kar se meni zdi edino normalno), nisem nikoli čutila posebej poudarjati v kaki družini sem zrasla. Menim, da to počnejo tisti, kjer odnosi v družini niso OK. S sestro, kot sem rekla, nikoli nisva imeli skupnega jezika, imava drugačen pogled na svet. To se mi ne zdi nič traumatičnega, Družine ne izbiraš sam, prijatelje in partnerja pa si in tu si bogatim svoje življenje. Zelo sem prizadeta, če me razočarajo slednji. Torej o tradicionalni družini ne razmišljam, menim pa, da na žalost velika večina ljudi premalo truda vplaga v dobre odnose z bližnjimi, pa kdorkoli že je na tej listi. Rada imam iskrene, iskriive, hudomušne in sproščene ljudi in v tem okolju ne zaznam nobenih družbenih sprememb, razen te, ki sem jo omenila. Da ljudje zaradi lastne lenobe premalo vlagajo v odnose z najbližjimi.

Pogosto pravijo, da smo tisti brez otrok egoisti. Zame je egoizem, da imaš otroke zato, ker se spodobi, zato, ker se bojiš, da boš sam na stara leta, da ne bo nihče skrbel zate, to je zame egoizem. Nobenega nisem prizadela s tem, ker sem se prostovoljno odločila, da ne želim imeti otrok. Vsakič, ko ima nekdo otroka, ki mu ne nudi normalnega otroštva, ga trpinči psihično ali fizično, ga poredi v pujska, da ga to celo življenje bremeni, mu pusti pečat z nesoglasji med partnerji, mu ne more nuditi niti osnovnih življenjskih pogojev, takrat gre po mojem mnenju za lastne užitke ali morda še huje – pričakovanja staršev ali okolice.

Ne rabimo iz vsega delati znanosti, iskati frejdovskih vzrokov v otroštvu in členiti razlag. Lahko samo smo to kar želimo biti. Srečni, eni s 16 mi otroki, eni brez. Prostovoljna odločitev posameznika. Poznam le eno žensko, ki želi biti sama; brez partnerja in otrok. Je pa za razliko od mene zelo močno povezano s svojo primarno družino. In verjeli ali ne – tudi ta je srečna ☺

Sodobnost zame ni nasprotje tradicionalnosti (Za pomoč pri delu doma noben starš v času današnje permisivne vzgoje danes ne upa niti pomisliti, medtem, ko me je veliko vrstnikov vprašalo, kdo bo na stara leta skrbel zame, kakšna norost!!!! Menim, da žal hruške in jabolka mečete v isti koš). Preskok pa rabimo narediti v sprejemanju drugačnosti in glede na to, da sem v 21. stoletju zaradi svoje odločitve predvsem »wierdo«, predmet zgražanj (predvsem ženskih) smo še daleeečč od svobodnih in prostovoljnih odločitev. Menim, da je veliko ljudi popolnoma neprimernih staršev in bi bilo bolje, da bi izbrali raje mojo, kot svojo pot.

Na živce mi grejo parkirni prostori pred Mercatorjem na katerem je narisana Lumpi. A so starši z otroki po novem morda invalidni?

Na živce mi gre, da imam jaz slabo vest, ko ženske, ki imajo (ali nimajo) otrok in so zraven »ene velike lene riti« opravičujejo, zakaj ne kuhajo same, zakaj imajo umazano stanovanje, zakaj so debele, zakaj ne morejo športat, zakaj ne morejo na željeno potovanje, zakaj ne morejo kositi in obdelovati vrta, zakaj ne morejo šivati, zakaj stanovanja ne belijo same, zakaj 5 tednov niso zlikale moževih srajc...

Ker so mame... WTF?!?!?!? tud take mame poznam, ki zmorejo vse in takim se vedno priklonim, res je pa, da jih ni prav veliko. Lenih riti nikoli nisem in nikoli ne bom podpirala in skrivanje lenobe za funkcijo samozvane »uspešne« matere je za moje pojme nedopustno.

Na živce mi grejo parkirni prostori pred Mercatorjem na katerem je narisana Lumpi. A so starši z otroki po novem morda invalidni?

Na živce mi gre, da imam jaz slabo vest, ko ženske, ki imajo (ali nimajo) otrok in so zraven »ene velike lene riti« opravičujejo, zakaj ne kuhajo same, zakaj imajo umazano stanovanje, zakaj so debele, zakaj ne morejo športat, zakaj ne morejo na

željeno potovanje, zakaj ne morejo kositi in obdelovati vrta, zakaj ne morejo šivat, zakaj stanovanja ne belijo same, zakaj 5 tednov niso zlikale moževih srajc...

Ker so mame... WTF?!?!?!? tud take mame poznam, ki zmorejo vse in takim se vedno priklonim, res je pa, da jih ni prav veliko. Lenih riti nikoli nisem in nikoli ne bom podpirala in skrivanje lenobe za funkcijo samozvane »uspešne« matere je za moje pojme nedopustno.

Vsak normalno vzgojen otrok (normalnih staršev) bo po svojih najboljših močeh poskušal skrbeti za svoje starše! Jasno pa je, da to ni dolžnost otroka. To je njegova želja in zaključno dejanje v fazi uspešne primarne družine. Za mati kraljico skrbim in bom skrbela dokler bom lahko, upam, da do konca njenih dni. Obe sva mnenja, da v primeru hude bolezni, če mi služba ne bi omogočila dovolj dobre oskrbe matere, bi šla mami v dom za ostarele, ki ga imamo v bližini. Sama želim svojo starost preživeti med svojimi vrstniki, upam, da s partnerjem in svojimi prijatelji, če pa to ne bo mogoče, pa bom sklenila nova prijateljstva v domu za ostarele.

Še enkrat: ne želim imeti otrok – to je moja želja, prišla je spontano, tu ostala in tako mi je všeč. Ni mi pa všeč, da ljudje tega nočejo razumeti, da so stvari preproste in da je drugačnost čisto normalna reč.

Prednost: sem srečna v svoji koži, ne vtikam se v življenje drugih, zato želim, da se tudi drugi ne v mojega.

Pomanjkljivosti: jih ni.

Zaključna misel: Jaz brez otrok.

Jaz, Tina Mlinar, sem one lucky bastard, ker sem našla partnerja, ki mi po 12 letih še vedno reče isto: »meni je lepo s tabo, brez ali z otroci, važno je, da sva skupaj«.

In imava se strašno fino, tako kot si želiva.

Želela bi, da bi veliko mater oz. točneje žena lahko iskreno napisalo isti zaključek.

Hvala in lp.

PRILOGA B: POGLOBLJEN INTERVJU (POGOVOR Z ŽENSKAMI BREZ OTROK - transkript)

V pogovoru je sodelovalo 8 žensk v starosti od 35 do 40 let, ki nimajo otrok, vse iz Novega mesta ali okolice, zaposlene v Novem mestu ali Ljubljani. Od tega so dve v daljšem partnerskem razmerju, ena v polletnem razmerju, ena je poročena in štiri so samske.

Na kratko sem jim predstavila temo, o kateri se bomo pogovarjale (čeprav sem to storila že ob povabilu na pogovor) ter načinu kako se bomo pogovarjale (vsaka se vključuje v pogovor, kjer se ji zdi smiselno in kjer želi nekaj povedati ali pripomniti).

VPRAŠANJA	ODGOVORI
1. Prosim, da se na kratko predstavite (starost, izobrazba, služba, partnersko razmerje, živite sama ali pri starših).	Anja: Stara sem 35 let, univ. dipl. slavistka, pogodbeno zaposlena v časopisni hiši kot lektorica v Ljubljani, samska. Ana: Stara sem 37 let, diplomirana ekonomistka, zaposlena v zavarovalnici v Ljubljani, samska. Tina: Ja, stara sem 38 let. Delam v nevladni organizaciji na področju socialnih programov in sem po izobrazbi univ. dipl. novinarka. Predvsem skrbim, da naše društvo, ki ima 5 zaposlenih pridobi sredstva iz državnih in mednarodnih virov. Pišem, oblikujem in prijavljam programe našega društva ter razvijam sistem prostovoljstva in prostovoljnega dela, predvsem mladih. Že 10 let sem v razmerju in sva se s partnerjem lani preselila na svoje, pred tem pa sem jaz živela pri starših, partner pa v svojem stanovanju. Irena: Stara sem 40 let. Sem sodnica. Poleg redne službe, se veliko ukvarjam s športom. Sem samska in živim sama v svojem stanovanju. Maja: Stara sem 35 let. Po izobrazbi sem univ. dipl. ekonomistka. Delam v nevladni organizaciji in se ukvarjam z Romi in marginalnimi skupina. Že 15 let sem v razmerju in s partnerjem, s katerim sem se lani poročila. Že 5 let živiva v hiši mojih staršev, vendar imamo ločena gospodinjstva. Jana: Stara sem 40 let. Imam srednjo medicinsko šolo. Že 22 let imam svoj masažni studio, delam privat in sama, nimam zaposlenih. Uživam v tistem kar počnem in sem, v glavnem od jutra do večera v službi. Sem 20 let v razmerju, vendar s partnerjem ne živiva skupaj. Jaz sem na svojem in od svojega 18. leta skrbim sama zase. Andreja: Imam jih 37. Sem pedagoginja in delam v nevladnem sektorju z otroki na področju njihovih kreativnih spretnosti, vodim delavnice poleti in čez leto za starše, ki želijo v prostem času varstvo otrok, tistih mlajših do 10. leta starosti. Naši programi so brezplačni, tako da je veliko takšnih otrok, katerih starši bi radi nudili otroku primerne programe, vendar nimajo denarja, da bi jim plačevali delavnice in dodatna izobraževanja. Sem samska in živim na svojem. Sara: Stara sem 36 let, diplomirana politologinja, zaposlena sem v IBMu v Ljubljani, sem v razmerju pol leta in živim pri mami.
2. Zbrale smo se, da bi prediskutirale razloge,	Tina: Jaz imam osebne razloge za odločitev. Na osebni ravni je to dejstvo, da me otroci niso nikoli pritegnili v smislu, kot pritegne druge ženske ta

zakaj se sodobna ženska odloči za otroke ali pa se sploh ne odloči. Zanimajo me vaši razlogi, zakaj nimate otrok.	materinski čut, nekatere že pri osemnajstih, pa z vozičkom, pa joj, bejbi...Jaz sem prej bila odklonilna do vsakega vozička, kot pa da bi me to navduševalo. Nikoli se tudi kot otrok nisem igrala s punčkami, temveč z avtki. Drugo pa je okolje, ki ti omogoča, da se razvijaš profesionalno in skozi hobije. V tem primeru ti je otrok prej ovira kot pa prednost. Ko nimaš otrok, lahko svoj prosti čas preživljaš kvalitetno in ga investiraš v osebno rast ali v izobraževalne aktivnosti, hobija. Če pa imaš otroka pa tega ne moreš početi v takšnem obsegu. In si mislim: tulk je še enih stvari, ki me zanimajo in bi jih rada probala in se naučila...in se nisem pripravljena zavezati se enem otroku, ki bi te v vsem tem onemogočil. Jana: Jaz sem se nekako dokončno odločila, da otrok ne bom imela. Preveč mi pomeni moje delo in ga imam rada, v njem uživam in se tudi ne pustim motiti v svojem prepričanju. Razen tega, moj partner, ki je od mene starejši skoraj 20 let ima 2 veliki puncji, s katerimi prijateljujem in si še dodatnega naraščaja ne želi. Hkrati je dedek in ni ne meni ne njemu do dojenčkov. Tudi mu je »mimo«, da bo tako star peljal otroka v vrtec, hodil na govorilne ure...njemu in meni to ni najbolj sprejemljivo...bilo pa bi drugače, če bi si jaz želela otroke, on pa ne...tako pa sva čist usklajena. Andreja: Nekako sem razočarana v moški svet. Ne najdem primerne partnerja in sem že obupala nad njimi in se vdala, da itak nikoli ne bo nič in da bom ostala samska. Če bi vse te moške, ki jih poznam opredelila, bi jih definirala z Rugljevimi besedami: Pezdetki, mamini sinčki, po možnosti še nagnjeni k odvisnostim različnega tipa: od lahkih drog, alkohola, kockanja, računalnika. Res me je groza, kaj se ponuja na trgu moških. In ker imam tak življenjski slog, ne razmišljam, da bi otroke imela, vsaj ne s takimi tipi...ker menim, da otrok mora imeti oba starša in se ne nagibam enostarševskim družinam, ko otrok ali ne pozna očeta, ali je otroku prepovedano komunicirati z enim od staršev. Zame je to nesprejemljivo. Še vedno gojim stereotip klasične družine. Irena: Za mene je ta trenutek ovira to, da nimam partnerja, s katerim bi imela otroka in bi bil pripravljen prevzeti del odgovornosti pri vzgoji otroka, opravljati gospodinjska dela, tako da si delo porazdelila. Ker tega ni, se ne želim odločiti otroka brez ustreznega partnerja. Ko sem Tino poslušala, sem ugotovila, da bi zame otrok pomenil napredek, ne oviro. Saj bi zame materinstvo pomenilo odpiranje novih dimenzij in spoznanj ter osebno rast. Ana: Tukaj se strinjam z Ireno. Če bi imela partnerja, bi si želela klasično družino, vsaj tri otroke. Služba ni vse v življenju in hobiji ne. Moj spomin na mojo primarno družino, čeprav sta starša ločena, je nekaj krasnega. Moji nečaki, njihovo odraščanje, vse to me razneži. Vendar sama ne želim imeti otrok. Sem za klasično družino mama in oče. Maja: Pri meni je bolj podoben razlog kot pri Tini. Mene otroci niso nikoli zanimali, da bi jih tudi sama imela. Podaljšuje se šolanje, posledično se zamakne čas prve zaposlitve in se posledično rodna doba ženske odmika v podaljševanje obdobja brez otrok. Tretja stvar pa je, da se zamika čas, ko bi otroku lahko nudil spodobno okolje in pogoje za odraščanje (npr stanovanje, redna služba z rednim dohodkom). Anja: Jaz nimam osnovnih predpogojev za družinsko življenje in otroke: nimam partnerja in nimam stalne službe. Bila bi pripravljena tudi sama vzgajati otroka. Osnovna ovira je moje prekarno delo, nezanesljivi viri dohodkov, nimam svojega stanovanja, ne želim pa živeti s svojimi starši. Tudi sama nimam lepe spomine na svojo primarno družino. Oba starša sta bila preveč posvečena službi, zelo uspešna na svojih delovnih mestih, predana

	stroki. Z bratom sva odrasla v precej odtujenih odnosih, sicer prijaznih in vljudnih. Precej bedno. V takšnem okolju ne želim vzgajati ali imeti otroke. Zato je boljše, da jih nimam. Sara: Imam rada otroke, vendar samo pri drugih. Sama se ne čutim, da bi imela prav posebej razvit materinski čut. Pravzaprav sploh ne vem, kaj si v življenju želim. Kot bi živeli od danes do jutri.
3. Jana je že omenila, da sta se s partnerjem skupaj odločila, da ne bi imela otroka, kako je bilo pri tebi Tina in pri tebi Maja? Kako je s tabo Sara?	Maja: Dejansko je to odločitev dveh. Vendar na koncu odloči ženska. Partner se je prilagodil moji odločitvi. Tudi sam si ne želi otrok. Zato imamo 2 kužka in mačko. Tina: Pri meni je odločitev dveh, ker sva se o tem pogovarjala v smislu bomo ukiniteli zaščito ali ne. Dogovorila sva se, da ne dokler je vsak od naju zadovoljen z vlogo, ki jo trenutno ima. Tudi Mitji ustreza ta način. Vsekakor pa veva oba, da sem jaz v letih, ko je biološka ura v iztekanju. Pri 25. zagotovo ne bi o tem razmišljala, zdaj pa je nekako čas odločitve, da ne bi imela otroka. Sara: V tem kratkem času, ko se družim s trenutnim partnerjem, nisva še prišla na to temo. Nimam občutka, da je on moja dokončna izbira.
4. Materinstvo – kaj vam ta pojem pomeni: se vam zdi, da je kulturno determiniran in ideološko obarvan pojem ali gre preprosto za klic narave?	Maja: Jaz ne čutim neke hude želje po otroku. Ne vem, mogoče me samo EMŠO opozarja, da moram sprejeti neke odločitve. Saj bo pri 40. težko odločati, da pa si se premislil in bi vendarle imel otroka. Možno, da nas racionalnost in učinkovitost družbe sili, da pozabljamo, da smo živalska vrsta, da imamo tudi nagone, ki so sicer zelo kultivirani in družbeno preoblikovani, smo morda, tako kot v vsaki živalski vrsti, kjer obstajajo degeneriki, tudi mi znotraj človeške živalske vrste nek prototip degeneracije. Itak je vse izumetničeno, virtualno. Irena: Zdaj, da je to neko dnevno hrepenenje, tega tudi jaz ne čutim. Vendar pa so pa trenutki, ko si želim imeti otroka, kateremu prenašaš svoja znanja, izkušnje, mu daješ del sebe, nekaj kar si se ti naučil v življenju, ga spremljaš, kako raste, gledaš njegov razvoj...ga soustvarjaš. Taka razmišljanja se pojavljajo. Anja: Glede na moje sterilno odraščanje, nikoli nisem imela občutke, kaj čuti moja mama. Ali naju ima z bratom rada ali ne. Tako, da že v primarni družini nisem imela niti približek »materinskega arhetipa«. Sama ga pa nisem nikoli začutila. Dojenčki v vozičkih me sploh ne ganejo. Ana: Jaz pa imam izrazit materinski čut. Sploh, ker je pa moja izkušnja čisto drugačna kot pri Anji. Mi smo bili velika družina, zlahta, skupna praznovanja, veliko otrok, veselje, rajanje. Zdi se mi tako sterilno biti brez otrok. Če bom ostala brez njih, se mi zdi, da sem veliko zamudila v življenju. Andreja: Z Ano se delno strinjam ali pa v večji meri. Mislim, da vsaka ženska začuti klic narave, ker že s tem, ko premišljujemo o materinstvu, o »imeti otroke ali ne« je povezano z biologijo in genetiko, saj se ne sprašuješ nečesa, kar ne izhaja iz tvojih notranjih globokih želja ali nagonov. Ja, mislim da je to stvar tudi nagonov po ohranitvi vrste in potrebi po prokreaciji. Zame je tudi materinstvo ustvarjalni princip. Jana: Ne vem. O tem nisem nikoli razmišljala. Le to vem, da sem morala skrbeti za mlajšo sestro in sem ji nadomeščala mamo. Verjetno je ta materinski čut že nekako del nas, del naše ženske narave...in opevani materinski čut je nekaj, kar moškemu ni dano, ga ne doživlja tako kot ženska. To vidim pri partnerju: on je oče, vendar je precej indifereenten in se ne sekira za svoje hčere, kot se njihova mati ali jst. Drugače je pri ženskah, tudi če niso

	mame... Sara: Včasih se zdim sama sebi kot robot: nimam misli, nimam občutkov, ne čutim to, kar čutijo drugi. Preprosto, kot bi bila v vakuumu. Zato tudi tega klica narave in materinstva ne čuti. Kot bi mi bilo vseeno, kaj se dogaja v mojem privatnem življenju. Zdi se mi zgrešeno, kot bi bila robot. Zagotovo ne bi takšnega sveta prenesti na otroka, če bi ga imela. Tina: Jaz ne vem kako to zgleda. Vendar, ko poslušam druge, kako ta klic opisujejo, jaz pač tega klica ne slišim. Jaz si predstavljam, da imam otroke, vendar zdaj iz vidika tega, kar imam, moji starši in jaz, kot otrok ugotavljam, da je bilo super, da smo se kot družina skoz super razumeli, bili podpora drug drugemu. Med prazniki smo bili skupaj, zato nikoli nisem imela potrebo, da bi imela neko strašno družbo, saj sem vse potrebno dobila od svojih staršev. Si predstavljam, kako je lušno blo za praznike in se zavedam, da moji starši ne bodo večno tu...takrat si predstavljam, da bi lepo bilo imeti otroke in obnavljati te rituale med prazniki. To je čisto egoistična želja, da se imam fajn v krogu najdražjih. Vendar zato je potrebno imeti otroka, da ustvariš spet družinsko celico. Iz tega vidika, ne zato, ker bi imela otroka. Dost egoistično
5. Glede na egoizem, ki ga omenjaš, zakaj se vam zdi, da je ta želja, da nimaš otroka močnejša od družinskih slik, ki jih verjetno vsak od nas nosi v sebi kot primaren spomin na svojo primarno družino? Verjetno ni primaren razlog, da se ljudje odločajo na življenje brez otrok zaradi lastnega egoizma, tukaj izvzamem tiste, ki nimate partnerja?	Maja: Vsekakor gre za odgovornost, ko se odločaš za otroka. Moraš ga preživeti, omogočiti mu vse tisto, kar sodobni svet od njega in nas zahteva. Odločiti se moraš ali se boš vsemu temu odpovedal, zapustil dosednji način življenja, saj otrok pa vse to terja in zahteva. Egoistično pač samo nase mislimo. Gremo in smo v družbi egoistov in individualistov. Tina: Ne vem, če gre zgolj za egoizem in individualizem. Ker mene vlečejo pa ravno družinske slike, toplina, bližina, podpora, varnost. Ja, morda pa gre za egoizem in individualizem, ker bi se morala odpovedati načinu življenja, ki ga živim zdaj. Tega pa v tem trenutku ne želim...tudi če so spomini na primarno družino močni in lepi...ne vem, če bi jaz bila sposobna ustvariti, kar sem imela pri mojih starših. Jana: Ne vidim tega tako, da gre zgolj za egoizem. Saj ne vlagam ves ta čas v sebe. Ga ogromno razdajaš drugim. Nisem tako egoistična. Jaz večino časa mislim na druge, ne nase. Vendar pri otroku gre za to, da zahteva svoj čas...in čas, ko delaš za druge, ko greš za svojimi cilji, te ob otroku oddaljuje od teh ciljev. Glih zato rečeš Malo kasneje, ker se v tej profesionalni vlogi počutiš dobro, še napreduješ, nisi še realiziral vsega, kar si zastavil in še rasteš...v tem smislu je potem otrok ovira na poti do ciljev, skozi katere se razvijaš. Ko doštudiraš, lahko se odločiš. Ali pa nimaš več cilja, ne napreduješ...odločiš se za otroka, ko ne vidiš več nobenega izziva v svojem življenju, ko postaneš prazen. Anja: Zame je večji egoizem rojevati otroke, da mašiš luknje v zgrešenem partnerstvu, da tešiš frustracije v službi, da rešuješ svojo osamljenost. Večja odgovornost do otrok je, da jih nimaš, če oceniš, da nimaš pogoje za njegovo vzgajanje, če ne zaupaš sebi in svojim starševskim sposobnostim, če jim ne moreš nuditi toplino in varnost. To je zame dejanje zavestne odgovornosti odraslega in zrelega človeka. Trezen premislek. Ana: Strinjam se z Anjo, če sebe »presodiš« kot osebo, ki ne more materialno in čustveno zagotoviti otroku stabilnega doma, potem je boljše, da ga nimaš. In vedno je plati več, tudi osebnih odločitev za in proti. Ko se ujamemo v racionalni razmislek, imaš za vse opcije kaj hitro argumente za ali proti otroku in starševstvu. Ni vse v komoditeti in egoizmu sodobne ženske, so tudi prevelika bremena, ki nam jih službe nalagajo. Sara: Nisem prepričana, da me žene egoizem v odločitvi, da nimam otroka.

	Prej bi rekla pomanjkanje želje in hrepenenja po otroku. Irena: Odkar je družba toliko razvita in široka, ko je toliko strokovne literature, skupin, okroglih miz, oddaj, česar koli že dostopnega večini prebivalstva, začnemo razmišljat zakaj še tega ne. Saj je imeti otroka izziv in je dobro nabirati izkušnje tudi skozi materinstvo in to ko si mlajši, ker potem ko si starejši in nad 40 let je morda vso to zaganjanje za kariero bilo zaman. Že pri 30-ih čutiš spremembe v telesu in da ne zmoreš zadeve in fizične napore kot nekoč. Tudi ne počneš iste stvari kot pri 20. Vendar, ker obstaja toliko stvari, ki pritegnejo ljudi od skoka s padalom, potovanja in vse bi rad izkusil dokler si mlajši in dokler nimaš družino in otroka, se starševstvo odmika, ko pa je toliko adrenalinastih zadev, ki jih je treba še probati. Jaz ko gledam kolegice in sodelavke z otroki, res je, da vzamejo veliko časa, posebej predšolski in šoloobvezni otroci, saj je potrebno hodit na vse te krožke in dejavnosti, delavnice, tako da starši samo razvažajo in jim ostane bogo malo časa zase in svoje hobije. Andreja: Že ko opazujem te sodobne starše in otroke in jih primerjam s svojim otroštvo, ugotavljam, da so se stvari tako grozovito spremenile in se odvijajo z bistveno večjo hitrostjo kot v mojem času. Res je, da današnji otroci terjajo več skrbi, pozornosti, ukvarjanja z njimi in sodobnemu staršu zmanjka čas zase in za odnos s partnerjem. S tega stališča razumem, zakaj toliko kalkulacij ali bomo imeli otroke ali ne. Vseeno pa mislim, da jih je vredno imeti, saj skozi otroke dobiš nove izkušnje in nova spoznanja, saj je toliko novitet dandanašnji npr. hip-hop, naravoslovni muzeji, hiša eksperimentov to v mojem času ni obstajalo, Odrasel človek s svojo pametjo, znanjem fizike, kemije spoznava novo dimenzijo znanja, ki se ga podaja današnjim otrokom...na ta način se tudi starši učijo in spoznavajo veliko novega in drugačnega, kar brez otrok morda ne bi nikoli zvedeli in spoznali. Kar je super.
6. Če se navežem na Andrejino razmišljanje gre tukaj za komplementarni odnos med otrokom in staršem, ne za oviro. Vidiš medsebojno učenje in novo spoznavanje sveta in sebe. Kako ostale gledate na to razmišljanje?	Irena: Seveda. Ker otrok, še ena oseba v tvojem življenju ti spodbuja takšne in drugačne občutke, seveda odvisno tudi od dneva, ko si sam nerazpoložen, pa to prenašaš na otroka, ali pa je on vesel, in to prenese nate...se zamisliš sam nad sabo zakaj se tako počutiš. Lahko dosegaš tudi preko otroka neko introspekcijo in se ob njem razvijaš, čutiš notranje zadovoljstvo in izpolnitev. S tega stališča ti prisotnost otroka lahko veliko da. Ana: Seveda je to res. Ko gledam nečake, kako »dresirajo« starše, vidim kako se moj brat in žena mehčata pod vplivom svojih otrok. Boljša človeka postajata, bolj topla in ljubeča. Maja: Lahko, da je tako, vendar me ti argumenti ne prepričajo. Anja: Tudi jaz ne padam na te fore kdo koga uči ali ne. Raje se učim kako drugače kot pa skozi rojevanje in vzgojo. Tina: Ne vem, nimam te izkušnje, da bi o njej sodila. Zame je otrok ovira na poti do mojih ciljev. Sara: No, saj tudi jaz sem v vlogi otroka in učim mojo mamo marsikakšno zadevo. Sploh tehnološko in računalniško jo razsvetljujem, pa v dojemaju naše družbe, birokratskih inštitucij... Jana: Nekako se strinjam s Tino in Saro. Lahko učiš lastne starše, nečake...vsem se posvečam, kolikor mi čas dovoljuje. Svojemu otroku pa bi se morala nenehno. Jaz, če vem, da se otroku ne morem posvečati kvalitetno, ga rajši nimam. Naredila bi mu krivico, ker bi kot mati bila odsotna ali pod prisilo, da zaradi odgovornosti do nebogljenega bitja morem biti z njim. To pa

	ni ljubezen, je prisila. Rajši se takih odnosov ne grem.
7. Ali okolje zaradi vaših odločitev pritiska na vas, stigmatizira in sugerira, da je skrajni čas za otroke?	Maja: Se mi zdi, da je okolje bolj agresivno do 30. leta. Vsaj jaz imam ta občutek. Ko končaš študij, se zaposliš, vsi pričakujejo, da boš živel po nekih ustaljenih vzorcih (mož, otrok). Po tridesetem se nekako umiri, in meni nihče več ne teži, saj so se sprijaznili, da otrok ne bom imela. Irena: Okolje obupa. Čeprav meni so se pritiski povečali po tridesetem. Tina: Tudi meni. Že ko greš na ultrazvok kolena, te zaslišujejo, kje pa si bila...aja, zakaj? Vsi hočejo vedeti, kaj se ti dogaja, zakaj še nimaš otrok. Opažam še en fenomen, da vsi tisti, ki so se tudi s težko muko odločili za otroka, prav nasilno pritiskajo in sprašujejo: Ja zakaj jih še nimaš, pa kaj čakaš. In imam občutek, mogoče se motim, da zdaj ko so oni zabredli, bi še druge potegnili v to, kar jim v tem trenutku ni preveč všeč: jok ponoči in podnevi, previjanje in 24 urno ukvarjanje z dojenčkom. Prijatelji, ki so se odločili za otroke, prav nasilno pritiskajo, predvsem nosečnice ali tisti z dojenčki. Okolica je prežeta s pričakovanji, da moraš imeti otroka: če ga nimaš te oceni za homoseksualca, čudaka nesposobnega za starševstvo, za samca. Jana: No, mogoče je odvisno od tega koga imaš v okolju. V življenju si lahko obdan s podobno mislečimi ljudmi in potem ni takšnega pritiska. Si zagotoviš, da ga ni. Bi pa rekla, da je razlika mesto in ruralno okolje. Na vasi so družine bolj povezane in pride do vsiljevanja. Zdi se mi, da se več njih na vasi odloča za otroke, ker imajo izkušnjo povezanosti z družino, čutijo več varnosti znotraj nje. Imaš mamo, babice, brate, ki ti lahko pomagajo pri vzgoji in varstvu otroka in je drugačen občutek, kot pa če veš, da si sam ali s partnerjem. Če sta s partnerjem sama, vsa ta pomoč je manjša ali pa je sploh ni. Meni niso nikoli težili, ker itak jim moj partner ni všeč: prvo je toliko starejši od mene, ločen je in še, da je stvar dodatno zabeljena, je Bosanc. Tako, da že v štartu so vsi bili apriori proti in jim je fajn, da ni otrok ali vnukov, ali nečakov... Andreja: Moje okolje ne pritiska. Me pa ima za žrtev: nimam fanta, nimam otrok...in se jim smilim...zato z mano večina dela v rokavicah. Anja: Imam močne obrambne mehanizme in me pustijo pri miru. Ana: Ker smo bolj patriarhalna družina, moji vedo, da ne bi imela otrok brez partnerja...in ker ga nimam, me (po moje) pomilujejo, ker vejo, da si jih močno želim. Sara: Ker sem večinoma v Ljubljani, se nihče ne spušča vame in imam mir pred pritiski in vprašanji.
8. Ko opazujete svoje okolje, opazate, da se dosti parov odloča ali razmišlja o tem, da ne bi imeli otroke?	Maja: Da bi prav rekla, da jih je veliko, jih ni. Se pa zadeve spreminjajo in je tega več, kot pred parimi leti. Opažam večje nihanje in razmišljanje pri parih glede odločanja za otroke. Ne poznam jih veliko, ki nimajo otroke, vendar jih pa veliko razmišlja o tem ali jih bodo imeli. Andreja: To kar je rekla Maja, drži. Če se že ne odločijo, da ne bi imeli otroke, pa vseeno razmišljajo. Ni več spontanosti, manj je nezaželenih nosečnosti, vsaj pri tistih, ki jih jst poznam, so bolj ko ne, načrtovali spočetje in okrog tega delali celi cirkus in znanost, kar pa me blazno moti. Nosečnost je naravno stanje, kaj češ zato prebirati deset tavžent knjig, priročnikov o zdravi nosečnosti, o vzgoji otrok. Saj sem pedagoginja, ampak to pa je že pretiravanje. Tina: Ne poznam jih veliko. Še tisti, ko so do 25. trdili, da se ne bodo poročili in imeli otroke, takoj ko so našle partnerje so se poročile in zaplodile. Na Dolenjskem ni prav veliko parov brez otrok. Irena: Imam občutek, da je 30. leto prelomnica. Tisti zagriženi "borci proti

	otrokom” se kar nekako odločijo, ker morajo hodit k ginekologu, ki jih opozori, da pa je fajn, da razmislijo o otrocih in ali ne bi razmislili in prekinili s kontracepcijo. Ja, že sami ginekologi te opominjajo in sugerirajo, da bi bilo dobro premisliti o spočetju... Jana: V mojem okolju so v glavnem uspešne in zaposlene ženske, ki nimajo otrok in jih je večina samskih...tudi njihova biološka ura je že mimo ali pa se počasi ugaša. Morda je tudi moja zavestna izbira, da se družim z ženskami brez otrok. Anja: V moji okolici so ali »geji« ali lezbijke ali samske ženske. Nimam opravka z družinami ali pa zelo malo. Sara: Imam različno in pestro družbo. Vse sorte jih je od samskih do poročenih, z otroki, brez njih, velike družine, majhne. So pa v večini tisti, ki imajo otroke in to po tri. Ana: Jaz sem rada v različnih okoljih. Opažam pa, da se po tridesetem nekako večina ljudi ustali v družinah. Se umirijo, imajo otroke in dajo mir do 45. leta, potem pa se ponovno vključijo v zunanji svet.
9. Kaj po vašem mnenju vpliva na odločitev, da posamezni pari nimajo otrok, poleg subjektivnih razlogov?	Tina: Stopnja izobrazbe vsekakor, saj višja stopnja pogojuje, da imaš več znanja, s tem tudi več interesov, več širine, druge potrebe. Npr. zagotovo kakšna oseba za tekočim trakom (pa vso spoštovanje do teh ljudi), vendar dvomim, da imajo potrebe po kulturnem udejstvovanju, dodatnem izobraževanju, po it v Ljubljano na nek koncert. Takšna oseba se verjetno zadovolji z nekimi drugimi potrebami, ki vključujejo otroke, it na piknik, obiskovati in se družiti s sosedi. Mislim, da več izobrazbe terja več potrebe po denarju, saj so potrebe zahtevnejše in dražje in več časa nameniš hobijem. Jana: Zadovoljstvo s službo, profesionalno napredovanje...mislim, da ljudje bolj so revni in manj so izobraženi, več otrok imajo. Tisti bogati, uspešni v karieri se rajši odpovejo otrokom, kot pa uspehu in denarju. Maja: Meni se pa zdi, da sistem in družba premalo zagotavljata, da je še vseeno predrago imeti otroka. Za tiste, ki jih še nimajo in za tiste, ki jih že imajo. Ključno mi se zdi, da bi se zagotovila neka večja varnost in stabilnost zaposlitve. Nekakšen temeljni osebni dohodek. Tudi to, da se prve zaposlitve mladih lahko prevesijo v starost po 30. letu je paradoks. Saj na ta način nimaš vzpostavljene osnovne eksistencialne pogoje, kaj šele, da bi imel otroke. Irena: O.K. Če bi imela 400 EUR, kar je mizerno minimalni dohodek in s to svojo pametjo, bi se verjetno odločila, da ne bi imela otrok. Čeprav vem, da je itak premalo aktivnega prebivalstva v razvitem svetu in da se starostne stopnje zvišujejo. Tukaj bi država morala poiskati primerne mehanizme uravnovešanja glede spodbujanja in enakomernega razvoja izobrazbenih profilov, da se ne bo zgodilo, da je družboslovcev preveč, tehničnih poklicov ali obrti pa ni...in potem nam se zgodi, da ni služb in si star 35 in še nikoli nisi imel rednega delovnega razmerja. Vse to dogajanje okrog otrok in starševstva je zelo zapleten začaran krog. Nikoli ni vse povsem subjektivno, je v veliki meri tudi družbeno pogojena odločitev, ki je navidezno osebna stvar posameznika. Andreja: Ja, stanovanjska politika je pomembna. Logično je, da par želi iti na svoje, v stran od svojih staršev. Edino tako lahko ugotoviš ali je partner primeren zate, ali si želiš z njim živeti in imeti otroke. Maja: Zdi se mi, da je Slovenija v samem vrhu glede na to, koliko časa živijo

	v gnezdu svojih staršev. Dejansko ostajajo po 30., ker nimajo svojega ali nadomestnega prebivališča. Ana: Danes imeti otroka je pravi projekt: primeren partner, služba, stanovanje, čas...Nekako niso ugodni pogoji, da bi vzgajali otroke v prijazen in perspektiven svet. Preveč je tveganj, ki ne zagotavljajo nobene varnost, ne v odnosih, ne v družbi. Anja: Že moja izkušnja, da z visoko izobrazbo ne dobim redno službo, kaj šele kredit za stanovanje, ker ne želim živeti pri svojih. Osnovne eksistencialne pogoje ne morem zagotoviti zase, kaj šele za otroka. Sara: Kljub dobro plačani službi, ki me zahteva celo in za cel dan, ne bi našla čas za otroka. Tudi, če so vsi moji eksistencialni problemi rešeni, ni pa osnovni: vzgajati otroka, z njim odraščati in se mu posvečati kot se je nekoč meni moja mama, ki mi še vedno kuha, pere in skrbi zame...te utopije več ni niti v mislih.
10. Glede na vse izrečene misli in odločitve, kje se vidite v prihodnosti?	Tina: Zdi se mi, da prihaja do mentalnega preskoka v razmišljanju znotraj moje generacije glede prihodnosti, staranja in starosti. Včasih so imeli otroke za pomoč pri delu doma, varnost za stara leta, da bo nekdo skrbel za starše in jst ne skrbim kako se bom starala, o tem da bo nekdo dolžan skrbeti zame. Andreja: Jaz glih zaradi teh stvari razmišljam o tem, da bi imela otroka. Poskušam si predstavljati, kaj to pomeni na stara leta, če jih nimaš. Vidim sebe pri svojih pedesetih, da poleg partnerja imam še nekoga, da je nek živ – žav v stanovanju hiši. Tina: Vidiš, to bi preskočila – dojenčke. Saj je en pregovor: Imejte samo vnuke, ne otroke. To je najlažje. Fajn je, ko si babica in otroke vrneš, ko se jih naveličaš. Irena: Jaz do tega trenutka sploh nisem razmišljala o tem, kako bo na stara leta. V moji glavi se otrok nikoli ne pojavi kot opcija, da bi zame skrbel na stara leta. Ta misel mi je čisto tuja. Anja: Vidim se v tujini, kje, kako, kdaj – ne vem. Zakaj? Zato, ker me na to državo nič ne veže, kar bi mi dalo smisel v življenju. O starosti pa še ne razmišljam. Sara: Mislim, da tudi jaz sebe vidim v tujini, v kakšni korporaciji...vleče me v Ameriko, čeprav vem, da je tam socialna država v še večje »shit« kot pri nas...ampak, probala bi še kaj več kot slovensko majhnost, ozkost, ko smo si vsi v žlahti. Ana: Ne razmišljam o starosti. Otroke pa ne bi mela, da bodo skrbeli zame. Ne želim nobenemu biti v breme. Obstajajo prijazne ustanove za stare, za druženje, aktivno življenje, če si zdrav. Če si revček, si pa itak revež v domu ali pa doma. Maja: Jaz tudi o tem ne razmišljam na tak način. Saj tudi, če si pri pedesetih otroci grejo, ne bodo viseli s tabo doma. Enostavno oni tudi imajo tolik svojih stvari, da ne bojo viseli doma. Tina: Vendar, Maja, mi smo zdaj toliko stari, da takrat še bojo viseli z nami. Še ne bojo na začetku faksa. Maja: No, če se vrnem k vprašanju, kako vidim svojo prihodnost: v

	vključevanje k nekim interesnim skupinam, ki ne rabijo biti družina, temveč nekaj kaj je blizu tvojim interesom. Seveda, ob predpostavki, da si zdrav, da si se sposoben še premikati. Tina: No, če realno pogledamo, koliko je danes različne ponudbe, interesnih skupin, krožkov tudi za starejše, Univerza za 3. življenjsko obdobje. Te, ko jih jaz poznam tekajo z ene stvari na drugo, na izlete, se dobivajo na čajih. Ti ljudje sploh niso osamljeni. Si pomagajo med sabo. Drug drugemu hodijo pomagat: drevje obrezovat, štihat. Jaz mislim, da ne bo problemov glede socialne izolacije. Saj nas sistem sili, da plačujemo neke prispevke, da varčujemo, da se zavarujemo, da si bomo lahko na stara leta nekaj privoščili: en dom, kjer bodo skrbeli zame. Jana: Se pridružujem temu. V starosti lahko živiš polno življenje, tudi brez družine. Otroci komaj sebe preživljajo, kako pa bi še starše. Vsekakor mislim, da je najboljša rešitev dom, kjer si to plačaš in drugi skrbijo zate, ne da bi s tem obremenjeval bližnje. Andreja: Res pa je, da nimamo izkušnje, kaj bi v starosti pomenilo imeti nekoga svojga in kakšna bi bila naša pričakovanja v zvezi z otrokom in njegovim odnosom do nas. Ko si tam, postavljen pred dejstvo je vprašanje kaj razmišljaš: ali so rešitev prijatelji, sošolci z Univerze tretjega življenjskega obdobja in ali ti oni pomenijo enako kot tvoji lastni otroci. Verjetno tisti, ki imajo otroke, imajo povsem druge občutke, izkušnje pričakovanja. Vseeno kri je kri. Irena: Ja, samo je odvisno tudi od naše socialne mreže, ki si jo tulk bolj gradimo vsi tisti, ki nimamo otrok in je to naložba za prihodnost. Saj če spleteš trdna prijateljstva, res je, da ta ne morejo nadomestiti kri, ti pa vseeno lahko pridejo dost blizu, da jim zaupaš in se na njih lahko zaneseš. Jana: Jaz se absolutno strinjam, da dolgčas ne bi smelo biti nobenemu, da bi vsak moral biti sposoben najti prijatelje, da si prosti čas zapolni s kvalitetnimi odnosi, ki so lahko nadomestilo otrokom, družini ali partnerju. Zaradi tega ne bi smel trpeti. Neke socialne stike si je vsak sposoben zagotoviti, odvisno je le od tega, v katero stran te bo zaneslo. Maja: No, vse to je tudi odvisno od financ. Tina: Univerza za 3. življenjsko obdobje je zastojn. Maja: Vendar, kvaliteta življenja je precej odvisna od materialne podlage.
11. Zaključna misel na temo »ženske brez otrok«.	Tina: Odločitev je v veliki meri pogojena z izobrazbo, saj imaš večjo širino, več stvari te zanima, tud zaradi sveta, ki te obdaja. Ko smo mi bili majhni, ni bilo toliko možnosti. Zdaj je svet na dlani, poln novosti in izzivov. Iti po celem svetu za 50 EUR, možnosti preživljanja prostega časa so se razširile do onemoglosti...in če si kolčkaj avanturist, tega ne smeš zamuditi. Z otrokom tega ne moreš na ta način. Andreja: Ja tudi šolski sistem, družba te spodbujajo k nenehnemu razvoju, novim vtisom, znanju...in nas učijo: samo nebo je meja. Anja: Ženske si znamo zapolniti čas tudi, če nimamo otrok. Ko se odločiš za takšen življenjski stil veš, da si na eni strani svoboden in prost, da živiš po svojih merilih, na drugi strani pa je imperativ, da moreš nekaj početi, da ne bi slučajno kaj zamudil, da ne bi bil preveč sam s sabo...ker takrat posežeš pregloboko vase in nujno, da je tvoje samsko življenje nek presežek. Zato je

	moje življenje brez otrok dvorezni meč. Morda mi bo kdaj žal... Jana: Otrok je zame ovira, ker se moram jaz njemu prilagajati, ne on meni, ker moram biti na razpolago, ker ne morem tega uresničevati, tako kot sem si zastavila. Npr. če potuješ po državi, želim videti čimveč, česar z otrokom ne moreš. V svojem poklicu in v delu nasploh ful uživam in sem izpolnjena skozi cel dan. Zame je otrok definitivno ovira za moje potrebe in želje. Mislim, da z otrokom ne moreš živeti v polnosti. Irena: Ja, mi imamo prepričanje, ker so nam tako povedali, ker smo teko brali, da je otrok ovira na potovanjih, v osebnostnem razvoju...Verjetno, če bi enkrat v naročju imeli otroka, bi ga vključili v življenje in mu želeli nuditi čim več tega, kar sami počnemo. Maja: ja, zame je eno leto starega otroka neodgovorno vleč na potovanje, kaj če zboli ali se karkoli zgodi. Takrat pač ostaneš doma in se prilagodiš situaciji, kar jaz v tem trenutku nisem pripravljena storiti. Andreja: Meni je neumno to kar razpravljate in če je edini razlog zakaj nimate otroke to, da ne boste mogle potovati, je pa res banalno in trivialno. Bolj logično bi bilo, če bi rekle, da je služba ovira, ne pa potovanje za 50 EUR. Tina: Ja, Andreja drži. Ko pogledam moj službeni urnik je tako poln, da ne vem kdaj bi imela čas za otroka. Sara: Moj urnik je tudi problematičen. Nimam skoraj nič prostega časa. Za takšne, ko nas kapitalizem, multinacionalke, korporacije »ožemajo« do zadnjega atoma, nimamo izbire. Med službo in otrokom se moraš odločati. Jaz sem se v tem trenutku za službo. Lahko pa, da bom takšno odločitev nekoč obžalovala. Upam, da ne. Maja: Služba me toliko zaokupira, da ne bi mogla imeti otrok, ker mi je v tej fazi služba prva in se ji želim vestno, odgovorno in kvalitetno posvetiti. Irena: Svet je naravnan v materialno, stran od sebe. Posledično vse stvari jemljemo z razumom: beremo, študiramo, uporabljamo priročnike in recepte za življenje. Ne čutimo več sebe. In ko začnemo razmišljat, razmišljamo v kontekstu atmosfere, ki nas obkroža. Misliš si: O.K. moram še to, ono...otrok bo, ko bo, če bo. tisti na podeželjskem okolju, ki so časovno in geografsko bolj oddaljeni od zadev v mestu, imajo več stroškov s prevozom, zamudno je, rajši ostanejo v svojem okolju, kot pa da se vozijo drugam. Ostanejo bolj pripeti na matično okolje, ker jim se ne ljubi še poleg službe ukvarjati z dodatnimi dejavnostmi v prostem času. Zato iščejo v družini nadgradnjo tega praznega hoda. Mi, ki otrok nimamo pa iščemo zapolnitve v različnih dejavnostih in prijateljevanjih. Ana: Vsekakor živim polno življenje, imam veliko prijateljev, udeležujem se različnih dogodkov, pojem v pevskem zboru, rada imam svojo službo, v kratkem bom kupila in imela svoje stanovanje. Imam vse, nimam pa tistega, kar si najbolj želim: otroka. Pa ne zato, ker ga ne bi mogla imeti, ampak, ker ne želim biti samohranilka in ker se ne želim umetno oplojevati ali ga posvojiti. Vsekakor pa nisem nesrečna ženska, ker je preveč ljubečih prijateljev in sorodnikov, s katerimi živim polno življenje.